Eindrapport van bevindingen

Energie steken in participatie

Een onderzoek van rekenkamercommissies WVOLV en Zoetermeer naar participatie ten behoeve van RES 1.0

Noordwijk, 24 juni 2022

www.partnersenpropper.nl
www.opgavengestuurdwerken.nl

PARTNERS + PRÖPPER
DENKERS EN DOENERS VOOR DE PUBLIEKE ZAAK

Colofon

Deze rapportage is opgesteld in opdracht van de Rekenkamercommissies WVOLV en Zoetermeer. De rapportage geeft zicht op het beleid en de werkwijze van de gemeenten ten aanzien van participatie rondom de totstandkoming van de Regionale Energiestrategie 1.0 en de lessen die daaruit getrokken kunnen worden.

De rapportage is opgesteld door vier onderzoekers van het bestuurskundig onderzoeks- en adviesbureau Partners+Pröpper: drs. Oscar Kramer, ing. Peter Struik MBA, Linda Zeestraten MSc en Hilda Sietsema.

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting 1

1 Inleiding 4

2 De Regionale Energiestrategie: wat is dat? 6

3 Theoretisch kader: wat is participatie en hoe kijken we hiernaar? 7

Deel I Overkoepelend deel 9

1 Ervaringen van belanghebbenden 10

1.1 Algemeen oordeel van belanghebbenden 10
1.2 Realisatiekracht en democratie 10
1.3 Kwaliteit van samenwerking en vormgeving 12

2 Bestuurlijke context bij de participatie binnen de RES 15

2.1 De landelijke opdracht tot participatie 15
2.2 Regionale kaders voor participatie 16
2.3 Lokale kaders voor participatie 18

3 Lokale uitvoering van participatie binnen de RES 19

3.1 Participatieplannen per gemeente 19
3.2 Uitgevoerde participatiemomenten per gemeente 20
3.3 Resultaten uitgevoerde participatie 23

Deel II Bevindingen per gemeente 25

1 Wassenaar 26

1.1 Het oordeel van belanghebbenden over de participatieaanpak 26
1.2 Lokale kaders: beleid en participatieplan 28
1.3 Uitvoering van participatie 29
1.4 Resultaten van participatie en ervaringen 30

2 Voorschoten 32

2.1 Het oordeel van belanghebbenden over de participatieaanpak 32
2.2 Lokale kaders: beleid en participatieplan 34
2.3 Uitvoering van participatie 35
2.4 Resultaten van participatie en borging van ervaringen 38

3 Oegstgeest 39

3.1 Het oordeel van belanghebbenden over de participatieaanpak 39
3.2 Lokale kaders: beleid en participatieplan 41
3.3 Uitvoering van participatie 43
3.4 Resultaten van participatie en borging van ervaringen 45

4 Leidschendam-Voorburg 47
4.1 Het oordeel van belanghebbenden over de participatieaanpak 47
4.2 Lokale kaders: beleid en participatieplan 49
4.3 Uitvoering van participatie 50
4.4 Resultaten van participatie en borging van ervaringen 51
5 Zoetermeer 54
5.1 Het oordeel van belanghebbenden over de participatieaanpak 54
5.2 Lokale kaders: beleid en participatieplan 56
5.3 Uitvoering van participatie 57
5.4 Resultaten van participatie en borging van ervaringen 59

Deel III Bijlagen 61
Bijlage 1 Onderzoeksvragen 62
Bijlage 2 Evaluatie- en normenkader 64
Bijlage 3 Regionale besluitvormingsproces 65
Bijlage 4 Respondenten- en bronnenlijst 68

Managementsamenvatting

Dit onderzoek gaat over de wijze waarop de gemeenten Wassenaar, Voorschoten, Oegstgeest, Leidschendam-Voorburg en Zoetermeer belanghebbenden zoals inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties hebben betrokken bij de totstandkoming van de Regionale Energiestrategie versie 1.0 (RES 1.0). Er is gekeken naar hoe de vijf gemeenten inwonersparticipatie hebben vormgegeven en hoe belanghebbenden, voor zover zij hebben deelgenomen aan participatiemomenten, dat beoordelen. Dit is belangrijk omdat de RES 1.0 niet het eindstation is. De weg naar het realiseren van de doelen omtrent de energietransitie is nog lang. Er zullen nog vele stappen volgen waarbij de gemeenten alle belanghebbenden zullen moeten betrekken via inwonersparticipatie. Er is dus nog tijd om te leren van het participatieproces rondom de RES 1.0 en op basis hiervan het vervolgproces van participatie verder te verbeteren.

In dit rapport worden de ervaringen van belanghebbenden en van de gemeenten gepresenteerd. We vatten de belangrijkste hieronder kort samen, alsmede goede voorbeelden die de onderzoekers hebben gezien in de verschillende gemeenten. Ook geven we twee specifieke aandachtspunten mee die onderzoekers nog zien.

Ervaringen van belanghebbenden

Belanghebbenden geven aan dat participatie vooral heeft bijgedragen aan het bewustzijn dat er een noodzaak is om te stoppen met het gebruik van fossiele brandstoffen. Er is volgens hen echter nog veel ruimte voor verbetering:

> Het is voor hen niet helder wat de invloed van hun inbreng is geweest op het eindresultaat, te weten de RES 1.0. Dat laatste is voor hen in ieder geval niet herkenbaar;
> Het is voor hen niet helder hoe hun inbreng is afgewogen in de raad;
> Het was voor hen niet helder wat de verwachting waren van de gemeenten ten aanzien van het doel en proces van participatie en de mate van invloed van participanten;
> Zij vonden de werkvormen nog teveel gericht op het verstrekken van informatie in plaats van interactie. Zij geven daarbij aan dat fysieke bijeenkomsten zich hiervoor beter lenen dan online bijeenkomsten.

Ervaringen van de gemeenten: raden, colleges en ambtelijk projectleiders

Gemeenten hebben een inspanning gedaan om participatie vorm te geven voor de totstandkoming van de RES 1.0, soms op basis van een regionaal participatieplan en soms hebben zij daar lokaal zelf handen en voeten aan gegeven. Zo hebben de gemeenten in de regio Holland-Rijnland gebruik gemaakt van een regionaal participatieplan. Gemeenten in de regio Rotterdam-Den Haag hebben participatie lokaal op maat vorm gegeven omdat deze regio de gemeenten niet ondersteunde met een participatieplan.

Hoe dan ook geven gemeenten aan dat een verdere verdieping van participatie nog nodig is door meer lokaal maatwerk te bieden per doelgroep en per leef- en werkgebied van inwoners. Uit de gesprekken in het kader van dit onderzoek blijkt dat door de tijdsdruk van de totstandkoming van de RES 1.0 dat nog niet voldoende is gelukt. Zij geven aan dat belanghebbenden veel meer actief zullen deelnemen als een concrete vertaalslag wordt gemaakt naar de eigen leefomgeving, in plaats van dat het gaat om een regionaal en abstract beleidsdocument zoals de RES 1.0. Dat vraagt een inspanning van de gemeente zelf want vanuit de regio is er minder oog voor het lokale participatiebeleid, specifieke doelgroepen en de 'couleur locale' van een gemeente.

Het vraagstuk over wat regionaal en wat lokaal te organiseren leeft ook bij de in dit onderzoek gesproken raadsleden. Uit gesprekken met deze raadsleden blijkt dat zij hierbij zoekende zijn en zich ook niet allemaal betrokken voelen bij de regionale besluitvorming over het doel en de inrichting van inwonersparticipatie.

Goede voorbeelden

Los van de voorgaande algemene beschouwing zijn er al goede voorbeelden te zien in verschillende gemeenten en regio's. Voorbeelden die waardevol zijn om in het vervolgproces mee te nemen. We vatten de belangrijkste hieronder kort samen.

Gemeente Zoetermeer

- De gemeente Zoetermeer heeft een eigen lokaal participatieplan voor de totstandkoming van de RES 1.0 ontwikkeld dat ook door de raad is vastgesteld.
- Het lukt de gemeente om een voor belanghebbenden navolgbaar proces te organiseren.
- Het open gesprek met de raad wordt bijzonder gewaardeerd en het is voor belanghebbenden ook helder hoe hun inbreng is afgewogen in de raad.

Gemeente Wassenaar

- Binnen de gemeente Wassenaar is er sprake van een permanente vorm van participatie via de zogenaamde 'Klimaattafel'. Ieder kwartaal komen inwoners en inhoudelijke experts bij elkaar. Van dit bestaande platform is gebruik gemaakt voor de totstandkoming van de RES 1.0.
- De gemeente Wassenaar richt participatie op concrete onderwerpen. Bijvoorbeeld via een webinar 'Zon op Dak' met concrete praktijkvoorbeelden. Hierdoor werd het webinar concreet en stond in het teken van 'realiseren', in plaats van enkel informeren en raadplegen.

Gemeente Leidschendam-Voorburg

- De gemeente Leidschendam-Voorburg heeft participatie gericht op de totstandkoming van een Lokale Energiestrategie (LES). Dat traject is al in 2020 gestart, dus al voordat vanuit de regio allerlei participatieactiviteiten in het kader van de RES 1.0 zijn georganiseerd.
- Belangrijke keuzes voor de LES worden ook voorgelegd aan een kerngroep waaraan allerlei belanghebbenden in verschillende werkgroepen deelnemen. Zoals een werkgroep sociale huur, een werkgroep wijkvolgorde en een werkgroep participatie.

Gemeente Voorschoten

- De gemeente Voorschoten legt ook nadrukkelijk de vraag voor aan belanghebbenden: wat kunt u zelf bijdragen aan de energietransitie?

Gemeente Oegstgeest

- De gemeente zet het online platform 'Doe mee Oegstgeest' in. Dit is een digitaal inwonersplatform dat ook allerlei mogelijkheden biedt voor interactie zoals vragenlijsten, polls, reacties op voorstellen, webinars et cetera. Ook is het mogelijk om via het platform inwonersinitiatieven te lanceren.
- De gemeente heeft onderscheid gemaakt tussen verschillende doelgroepen. Zo is er een webinar georganiseerd voor ondernemers en een aparte webinar voor inwoners.

De Regio's

- Waar de regio Rotterdam-Den Haag participatie aan de gemeenten zelf overlaat, ondersteunt de regio Holland-Rijnland de gemeenten met een participatieplan.
- Het plan van de regio Holland-Rijnland schrijft twee 'smaken' voor om als gemeente over de RES in gesprek te gaan met inwoners, namelijk: eigen activiteiten organiseren of RES-participatie invlechten in bestaande trajecten. De regio reikt voor beide opties suggesties en uitgewerkte handleidingen aan met bijbehorende content via een zogenaamde toolbox.[1] In deze toolbox is onder andere een draaiboek opgenomen voor een inloopavond en voor een digitale bijeenkomst/webinar.

---

[1] Communicatie- & participatieplan RES Holland Rijnland. Inwoners en lokale stakeholders (september 2020), p. 13.

Aandachtspunten die onderzoekers nog zien

Het lokaal eigenaarschap krijgt vooral aandacht door het betrekken van energiecoöperaties:

- Het lokaal eigenaarschap heeft binnen de gemeente Zoetermeer een plek gekregen door samenwerking met inwoners verenigd in de Duurzame Energiecoöperatie Zoetermeer (DEZo).
- In Wassenaar is tijdens een webinar over 'Zon op Dak' nadrukkelijk een verbinding gelegd met een lokale energiecoöperatie.
- Het lokaal eigenaarschap heeft binnen de gemeente Leidschendam-Voorburg een plek gekregen door samen te werken met energiecoöperaties Zon op Leidschendam-Voorburg en Energy Common Leidschendam-Voorburg.

Het lokaal eigenaarschap is over het algemeen echter nog onderbelicht in de verschillende participatietrajecten. Tijdens de trajecten zijn energiecoöperaties betrokken maar dat is nog te kleinschalig om van substantiële betekenis te spreken. Het streven uit het landelijk Klimaatakkoord is om 50% lokaal eigenaarschap te realiseren via financiële participatie. Dat betekent dat inwoners en ondernemers collectief (gedeeltelijk) eigenaar zijn van de installatie van een wind- of zonnepark, meestal in de vorm van een energie-, wijk- of dorpscoöperatie, en zeggenschap hebben over (de ontwikkeling van) het project, inclusief (een deel van) de opbrengsten. De regio Holland Rijnland heeft het onderwerp lokaal eigenaarschap opgenomen in bijlagen van de RES 1.0. In bijlage 6.7 'Omgevingsparticipatie' geeft de regio een handreiking hoe gemeenten kunnen sturen op het realiseren van 50% lokaal eigenaarschap. Gemeenten moeten hiervoor zelf beleid ontwikkelen en de regio geeft in de bijlage handvatten voor gemeenten om dit beleid uit te werken.

Als laatste merken wij op dat keuzes van gemeenten op hun eigen grondgebied van invloed kunnen zijn op de leefomgeving van inwoners in buurgemeenten. Een bekend voorbeeld is het plaatsen van windmolens aan de rand van het grondgebied van de gemeente. De RES 1.0 heeft een regionale insteek waarbij verwacht mag worden dat keuzes van gemeenten in samenhang worden bezien. In dit onderzoek zien we echter dat de lokale participatietrajecten zich beperken tot de belanghebbenden op het eigen grondgebied van een gemeente. Participatie over de gemeentegrenzen heen, met oog op het overbruggen van verschillende belangen van inwoners van verschillende gemeenten, is in de lokale participatietrajecten nog onderbelicht.

1 Inleiding

De rekenkamercommissie van de gemeenten Wassenaar, Voorschoten, Oegstgeest, Leidschendam-Voorburg (rekenkamercommissie WVOLV) en de rekenkamercommissie van de gemeente Zoetermeer, hebben een gezamenlijk onderzoek uitgevoerd naar participatie van belanghebbenden bij de totstandkoming van de eerste regionale energiestrategie (RES), met uitzondering van de Transitievisie Warmte. Onder belanghebbenden verstaan we in dit onderzoek inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties die hebben deelgenomen aan participatiemomenten georganiseerd door de vijf gemeenten.

Doel van het onderzoek

Het doel van de rekenkamercommissies is om concrete adviezen te geven hoe de gemeenten belanghebbenden kunnen betrekken bij complexe maatschappelijke onderwerpen die van grote invloed zijn op de leefomgeving van mensen en tegelijkertijd op afstand van die mensen worden georganiseerd, zoals een RES.

Onderzoeksvragen

Dit onderzoeksrapport geeft antwoord op de vraag hoe belanghebbenden in de RES de participatieaanpak van de gemeenten beoordelen, welke lessen hieruit getrokken kunnen worden en wat gemeenten hiervan kunnen leren. Zie het onderstaande kader voor de centrale vraagstelling. Voor de volledige vraagstelling van het onderzoek verwijzen we naar bijlage 1.

Centrale vragen

1. Hoe beoordelen belanghebbenden uit de lokale samenleving die hebben deelgenomen aan participatie in het kader van de RES, het participatieproces dat door de verschillende gemeenten is georganiseerd?
2. Welke lessen kunnen de gemeenten trekken uit de beoordeling van belanghebbenden en wat kunnen gemeenten hiervan (en van elkaar) leren voor toekomstige participatietrajecten?

Aanpak van het onderzoek op hoofdlijnen

Gestart is met oriënterende gesprekken met portefeuillehouders van de colleges van de verschillende gemeenten en ambtelijk sleutelpersonen. Dit om een breed beeld te krijgen van het beleid van de gemeenten ten aanzien van inwonersparticipatie en de ervaringen rondom de totstandkoming van de RES 1.0.

Vervolgens zijn ervaringen van belanghebbenden die hebben deelgenomen aan participatiemomenten als volgt geïnventariseerd:

> Gemeenten hebben hiervoor lijsten van deelnemers aan participatiemomenten aangeleverd. Deze waren niet gedifferentieerd naar type belanghebbenden omdat gemeenten dit niet hadden geregistreerd. In de bevindingen van dit onderzoek differentiëren we de groep belanghebbenden dan ook niet verder naar type zoals inwoners, bedrijven of maatschappelijke organisaties.

> De onderzoekers hebben onder deze groep online enquêtes uitgezet en de resultaten hiervan geanalyseerd met hulp van het in dit onderzoek toegepaste evaluatiekader, zie hieronder;

> Vervolgens zijn verdiepende gesprekken gevoerd met belanghebbenden die in de enquête hebben aangegeven hieraan deel te willen nemen.

In de laatste fase van het onderzoek zijn interviews gevoerd met betrokken ambtelijk projectleiders en beleidsadviseurs van de vijf gemeenten en groepsgesprekken met een afvaardiging van de raden van de gemeenten.

Leeswijzer

Deel I **Overkoepelende bevindingen**	Deel I is voor de lezer die snel de overkoepelende bevindingen tot zich wil nemen zonder de onderliggende bevindingen per gemeente te moeten raadplegen. In dit deel worden allereerst de twee centrale vragen van het onderzoek beantwoord. Vervolgens worden de kaders behandeld waarbinnen de lokale inwonersparticipatie vorm krijgt om de RES te ontwikkelen en hoe de gemeenten op hoofdlijnen de uitvoering van inwonersparticipatie ter hand hebben genomen.
Deel II **Bevindingen per gemeente**	Deel II is bedoeld voor de lezer die de bevindingen voor de afzonderlijke gemeente(n) tot zich wil nemen: 1 Beoordeling van belanghebbenden en lessen 2 Kaders en de uitvoering van inwonersparticipatie 3 De resultaten van inwonersparticipatie
Deel III **Bijlagen**	Deel III bevat de bijlagen van dit onderzoek.

2 De Regionale Energiestrategie: wat is dat?

Tijdens de VN-klimaattop in Parijs in 2015 hebben bijna 200 landen afgesproken de opwarming van de aarde tot 2 graden te beperken en te streven naar maximaal 1,5 graad opwarming. Op 28 juni 2019 presenteerde het kabinet de Nederlandse uitwerking hiervan in het Klimaatakkoord.

Eén van de afspraken in dit akkoord is dat 30 energieregio's in Nederland een Regionale Energiestrategie (RES) ontwikkelen, waarin zij onderzoeken waar en hoe het best duurzame elektriciteit op land in de vorm van zonne- en windenergie opgewekt kan worden en welke warmtebronnen te gebruiken zijn om huizen en andere gebouwen van het aardgas af te krijgen. De RES'en die gemaakt worden dienen zoveel mogelijk optelbaar en onderling vergelijkbaar te zijn. Hierop wordt toegezien door het Nationaal Programma RES (NP RES).

Binnen de energieregio's werken gemeenten, provincie en waterschappen samen met stakeholders, zoals netbeheerders, om te komen tot een RES. Iedere twee jaar wordt de RES geactualiseerd, zodat de inspanningen up-to-date blijven. Dit betekent na een RES 1.0 in 2021 een RES 2.0 in 2023 en RES 3.0 in 2025 enzovoort. Al deze plannen zijn erop gericht om in 2050 energieneutraal te zijn in Nederland. Met de vaststelling van de RES 1.0 zijn bestuurlijk bindende afspraken gemaakt om de gestelde doelen te behalen.[2]

Waartoe dient een Regionale Energiestrategie?[3]

REGIONALE KEUZES MAKEN

De RES is een beleidsinstrument om met maatschappelijke betrokkenheid te komen tot **regionale keuzes** voor de opwekking van duurzame elektriciteit en de warmtetransitie in de gebouwde omgeving.

ORGANISEREN VAN SAMENWERKING

De RES beschrijft ook hoe de **samenwerking** tussen relevante regionale partijen (overheden en maatschappelijke organisaties) wordt vormgegeven in voorbereiding op concrete projecten die voortkomen uit de RES.

STRATEGIE

De RES is ook een product dat beschrijft welke strategie de energieregio hanteert om lokale/regionale energiedoestellingen te bepalen en te behalen.

[2] Zie: https://www.regionale-energiestrategie.nl/werkwijze/besluitvorming+en+samenwerking/default.aspx

[3] Nederlandse Vereniging voor Rekenkamers en Rekenkamercommissies, Handreiking Regionale Energie Strategie voor rekenkamer(commissie)s (oktober 2020), p. 6.

3 Theoretisch kader: wat is participatie en hoe kijken we hiernaar?

Dit onderzoek gaat over participatie. Wat we in dit onderzoek verstaan onder participatie beschrijven we in dit hoofdstuk alsmede de wijze waarop we in dit onderzoek met hulp van een evaluatiemodel de kwaliteit en doeltreffendheid van participatie hebben beoordeeld.

Wat is participatie?

Participatie gaat in de kern over de samenwerking tussen de gemeente en lokale inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties met als doel maatschappelijke opgaven te realiseren.

We onderscheiden daarbij inwoners- en overheidsparticipatie:

> Bij **inwonersparticipatie** ligt het initiatief bij de gemeente. Gemeenten betrekken inwoners in een vroegtijdig stadium bij beleid en plannen die zij voor ogen hebben. Met andere woorden: de inwoners doen mee. Veel gemeenten beschikken over een werkwijze en instrumentarium voor het inrichten van trajecten voor inwonersparticipatie. Inwonersparticipatie is daarmee in zekere mate stuurbaar door de gemeente.

> Voor **overheidsparticipatie** ligt het initiatief bij de lokale samenleving. Deze initiatieven worden ook wel inwonersinitiatieven genoemd. Dit is relevant want ongeacht de totstandkoming van de RES 1.0 zijn veel inwoners allang bezig met de realisatie van de energietransitie. Zij plaatsen immers al zonnepanelen op hun daken. Zij hebben daarbij zelf doelen voor ogen en hanteren een eigen werkwijze, los van de overheid. Soms vragen zij daarbij aan de gemeente om een bijdrage te leveren en samen te werken. Met andere woorden: de overheid doet dan mee. Zij zitten echter zelf aan het roer, het is daarmee in mindere mate stuurbaar door gemeenten.

Dit onderzoek richt zich op **inwonersparticipatie.** In dit onderzoek gaat het dan om de volgende participanten: inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties. De onderstaande participatieladder[4] laat zeven mogelijke rollen van participanten zien waarbij geldt: hoe hoger op de ladder, hoe groter de inbreng, invloed en verantwoordelijkheid van participanten. De participatieladder geeft zicht doelen van participatie en de samenhang met de rol van participanten.

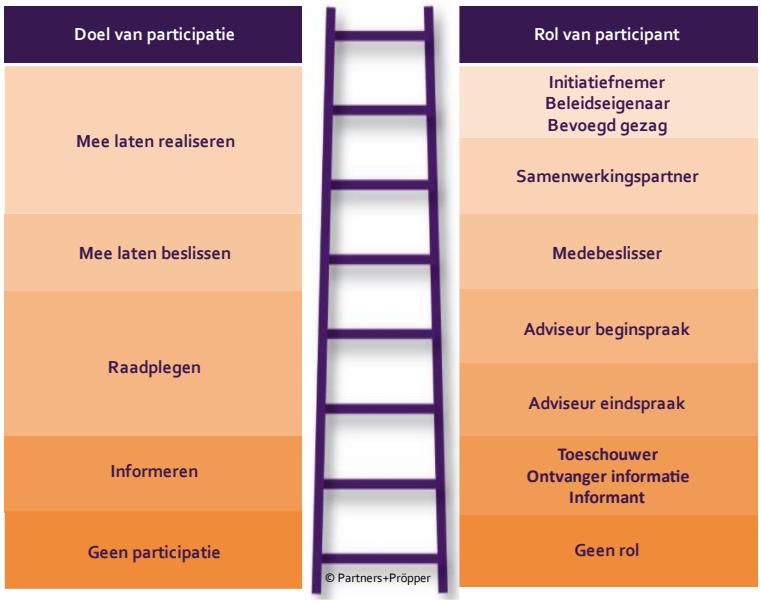

[4] Pröpper, I. (2009) *De aanpak van interactief beleid: elke situatie is anders*. Coutinho, p. 17.

Evaluatiemodel

Om te beoordelen wat de doeltreffendheid en kwaliteit is van inwonersparticipatie is in dit onderzoek als hulpmiddel het onderstaande evaluatiemodel gebruikt. Het evaluatiemodel bevat de hoofdnormen om een oordeel te vormen over inwonersparticipatie zoals dat is ingezet door de gemeenten voor de totstandkoming van de RES.

Het evaluatiemodel berust op vier kwaliteitsmaatstaven van inwonersparticipatie:

> De eerste twee kwaliteitsmaatstaven **'Realisatiekracht en Democratie'** zijn op te vatten als het gewenste resultaat van participatie.

> De laatste twee **'Kwaliteit van samenwerking en Professionele vormgeving'** als voorwaarden die moeten worden ingevuld om de gewenste resultaten te realiseren.

	Kwaliteitsmaatstaf ©Partners+Pröpper	**Hoofdnormen**
Resultaat	**Realisatiekracht**	Participatie draagt bij aan realisatie van maatschappelijke opgaven.
	Democratie	Participatie versterkt de democratie door een navolgbare en zorgvuldige afweging van belangen, grote betrokkenheid, wederzijds begrip en vertrouwen.
Voorwaarden	**Kwaliteit van samenwerking**	Participatie vraagt om constructief samenspel en -interactie tussen de gemeente en belanghebbenden uit de lokale samenleving en heldere verwachtingen over en weer.
	Professionele vormgeving	Participatie vraagt om een doordachte werkwijze en -vorm die aansluit op de beoogde doelen van participatie

Deel I Overkoepelend deel

Dit deel I is voor de lezer die snel de overkoepelende bevindingen tot zich wil nemen, zonder de onderliggende bevindingen per gemeente te moeten raadplegen.

In dit deel worden de twee centrale vragen van het onderzoek beantwoord en worden de kaders behandeld waarbinnen gemeenten inwonersparticipatie rondom de RES vormgeven en hoe ze dat hebben uitgevoerd.

1 Ervaringen van belanghebbenden

Centrale vraag

1 Hoe beoordelen belanghebbenden uit de lokale samenleving die hebben deelgenomen aan participatie in het kader van de RES, het participatieproces dat door de verschillende gemeenten is georganiseerd?

In dit hoofdstuk behandelen we de eerste centrale vraag. Het oordeel van belanghebbenden over het participatieproces, voor zover zij hebben deelgenomen aan een of meer participatiemomenten, wordt in de navolgende paragrafen besproken.

We starten daartoe met de onderstaande kernbevinding dat is op te vatten als het korte antwoord op de centrale vraag. Daarna lichten we dat nader toe. Allereerst met het algemene oordeel van belanghebbenden in paragraaf 1.1, daarna zoomen we in de navolgende paragrafen in op de kwaliteitsmaatstaven van het evaluatiekader. Daarnaast is in dit onderzoek ook naar de ervaring gevraagd van het openbaar bestuur (raads- en collegeleden) en ambtelijk projectleiders. Ook hun ervaringen worden in de navolgende paragrafen gepresenteerd.

Kernbevinding

Belanghebbenden merken op dat participatie vooral heeft bijgedragen aan het bewustzijn dat er een noodzaak is om te stoppen met het gebruik van fossiele brandstoffen. Er is volgens hen echter nog veel ruimte voor verbetering want zij geven aan:

> hun inbreng is niet te herkennen in de RES 1.0;
> het is voor hen onnavolgbaar hoe hun inbreng is afgewogen door de raden;
> de verwachting zijn door de gemeenten vooraf niet helder uitgesproken: het doel en proces van participatie en de mate van invloed van participanten;
> werkvormen zijn onvoldoende gericht op interactie.

1.1 Algemeen oordeel van belanghebbenden

In het geval belanghebbenden de inwonersparticipatie als positief beoordelen, merken zij daarbij vooral op dat het heeft bijgedragen aan het bewustzijn dat er een noodzaak is om te stoppen met het gebruik van fossiele brandstoffen. Er is volgens hen echter nog veel ruimte voor verbetering. Dit wordt weerspiegeld in de cijfers die zij voor de participatietrajecten geven. Deze cijfers reflecteren hun algemene beeld. De cijfers lopen uiteen van een onvoldoende met een cijfer 4 of 5 (gemeenten Leidschendam-Voorburg, Voorschoten en Oegstgeest) tot net aan een voldoende met een cijfer 6 (gemeenten Wassenaar en Zoetermeer).

1.2 Realisatiekracht en democratie

Ervaringen van belanghebbenden

Belanghebbenden zijn het meest kritisch ten aanzien van:

> Het beperkt of geheel niet terugzien van hun inbreng in het eindresultaat, te weten de RES. Zij hebben geen terugkoppeling ontvangen van de gemeente over hoe hun inbreng is verwerkt in de RES. Het is voor hen dan ook niet duidelijk in hoeverre hun inbreng een bijdrage heeft geleverd. Het is dus niet duidelijk in hoeverre participatie heeft geleid tot realisatiekracht.
> De zichtbaarheid, en daarmee navolgbaarheid, waarop hun inbreng in lokale participatietrajecten, is afgewogen in de raden. Hun mate van invloed is daarmee onduidelijk. Daarmee is het niet duidelijk in hoeverre participatie heeft bijgedragen aan democratie.

Ter illustratie

- "Er wordt draagvlak op papier gecreëerd en daarmee is dit meer een politiek juichverhaal" (belanghebbende, Voorschoten).[5]
- "Ik heb grote twijfels of het regionaal bedachte verhaal essentieel is gewijzigd als gevolg van onze input. Wel met betrekking tot zoeklocaties voor zonnevelden, maar die waren in beschermd buitengebied gepland en dus bij voorbaat niet haalbaar" (belanghebbende, Voorschoten). [6]
- "Onze input wordt niet serieus genomen. Ik heb geen beeld van wat de gemeente nu aan het doen is. We hebben geen terugkoppeling gehad. Ik heb geen enkele informatie waarop ik u terugkoppeling kan geven." (belanghebbende, Oegstgeest)[7]
- "Ik heb geen terugkoppeling gehad (na afloop van de participatie). Ik heb actief gezocht op de website en de krant. Als je zoekt op de gemeentewebsite vind je niets. Het is wirwar van ambtelijke teksten. Houd het actueel en goed vindbaar." (belanghebbende, Oegstgeest)[8]
- "Politieke partijen hebben zonder inspraak windmolens geboycot. De gemeente laat hier steken vallen." (belanghebbende, Leidschendam-Voorburg)[9]
- "De gemeenteraad heeft niet over RES gesproken wel over LES, maar als je dat debat terugkijkt dan is het resultaat te algemeen. De politiek pakt het niet op." (belanghebbende, Leidschendam-Voorburg)[10]

De gemeente Zoetermeer wijkt van dit beeld in positieve zin af. Het is daar volgens belanghebbenden wel navolgbaar hoe de opbrengsten van het lokale participatietraject door de raad is afgewogen.

Samenvattend zien we verschillen tussen de gemeenten:

1. Opbrengsten uit lokale participatie zijn **wel** navolgbaar vastgelegd en afgewogen in de raad en/of verwerkt in de RES 1.0 (Zoetermeer);
2. Opbrengsten uit lokale participatie zijn **niet** navolgbaar vastgelegd en afgewogen in de raad en/of verwerkt in de RES 1.0 (de andere gemeenten).

De mate waarin opbrengsten uit lokale participatietrajecten op een voor belanghebbenden navolgbare wijze zijn vastgelegd en meegewogen in de besluitvorming door de raden, en uiteindelijk zijn verwerkt in de RES 1.0, is van grote invloed hoe belanghebbenden het proces van participatie beoordelen. Daar waar hun inbreng op een navolgbare wijze is vastgelegd en zichtbaar is behandeld in de raden beoordelen belanghebbenden de participatie meer positief dan de belanghebbenden van de onderzochte gemeenten waar dat niet is gedaan.

Ervaringen van gemeenten: Openbaar bestuur en ambtelijke organisatie

Uit gesprekken in het kader van dit onderzoek blijkt dat de ambtelijk projectleiders een positiever beeld hebben dan de belanghebbenden over de mate waarin de opbrengsten uit participatietrajecten op een navolgbare wijze zijn vastgelegd en verwerkt in de zienswijzen van de raad op de RES 1.0. Daarbij merken wij op dat uit onderzoeken van ons bureau vaker blijkt dat ambtelijk projectleiders een positiever beeld hebben dan belanghebbenden. Een verklaring hiervoor is dat ambtelijk projectleiders beschikken over meer overzicht over, en inzicht in, het gehele participatieproces dan belanghebbenden. Ambtelijk projectleiders hebben dan ook meer zicht op de wijze waarop informatie is verwerkt.

---

[5] Bron: online enquête.
[6] Bron: online enquête.
[7] Bron: interviews.
[8] Bron: interviews.
[9] Bron: interviews.
[10] Bron: interviews.

Ambtelijk projectleiders van de gemeenten geven wel aan tijdsdruk te hebben ervaren bij de totstandkoming van de RES 1.0. Een aantal projectleiders hadden dan ook met betrekking tot het inrichten van een lokaal participatietraject meer hulp verwacht van de regio, bijvoorbeeld door een uniforme aanpak. Tegelijkertijd geven zij ook aan dat het een worstelpunt is om rondom een regionaal onderwerp een lokaal traject voor inwonersparticipatie in te richten. Zij geven daarbij het volgende aan:

> Belanghebbenden nemen eerder actief deel als het over de eigen leefomgeving en concrete onderwerpen gaat, dan dat het gaat over een regionaal beleidsdocument;
> Lokale inwonersparticipatie vraagt om maatwerk. Vanuit de regio is er geen oog voor het lokale participatiebeleid, specifieke doelgroepen en de 'couleur locale' van een gemeente.

Het vraagstuk over wat regionaal en wat lokaal te organiseren leeft ook bij raadsleden. Uit gesprekken met raadsleden blijkt dat zij hierbij zoekende zijn en zich ook niet betrokken voelen bij de regionale besluitvorming over het doel en de inrichting van inwonersparticipatie. Een uitzondering hierop is de gemeente Zoetermeer. Deze gemeente heeft de regie op participatie in eigen handen genomen door een eigen lokaal participatieplan voor de RES 1.0 op te stellen dat naar de raad is verstuurd in de vorm van een memo.

Gemeenten geven verder aan dat het doel van participatie was belanghebbenden te informeren en te raadplegen. Zij geven met betrekking tot raadpleging wel aan dat zij dat meer verdiepend hadden willen doen maar dat dit door tijdsdruk als gevolg van de planning van de RES niet is gelukt. De wijze waarop ze dat hadden willen doen is niet aangegeven, wel dat dit meer had kunnen opleveren. De portefeuillehouder van het college van Wassenaar geeft in een gesprek dit treffend weer door te stellen dat met betrekking tot participatie voor de RES 1.0 er niet alles is uitgehaald wat er mogelijk in zat.

Ter illustratie[11]

- "De RES 1.0 moest onder stoom en kokend water worden opgeleverd." (ambtenaar, Wassenaar)
- "Het moest in twee tot drie maanden. In 2023 moet RES 2.0 er zijn. Laten we als gemeente beginnen na de verkiezingen en niet te kort voor de deadline." (ambtenaar, Voorschoten)
- "Voor de inwoners is er qua participatie op het gebied van de RES niet alles uitgehaald wat er mogelijk in zat." (portefeuillehouder, Wassenaar)
- "Resultaten van de regionale participatie zijn niet geanalyseerd op het niveau van gemeente. Dit is zonde van de inspanning." (ambtenaar, Voorschoten)
- "Als projectleiders worden we er steeds beter in om in te schatten welke type participatietrajecten kans van slagen hebben en een bijdrage leveren. Dit moet wel geborgd worden." (ambtenaar, Oegstgeest).

1.3 Kwaliteit van samenwerking en vormgeving

Ervaringen van belanghebbenden

Belanghebbenden hebben over het algemeen een negatief beeld over de kwaliteit van samenwerking met de gemeente en de vormgeving van inwonersparticipatie. Daarbij merken we op dat belanghebbenden uit Zoetermeer, Voorschoten en Wassenaar hierover positiever oordelen dan die in de andere twee gemeenten Oegstgeest en Leidschendam-Voorburg.

Belanghebbenden zijn het meest kritisch ten aanzien van:

> Helderheid over verwachtingen: er zijn door de gemeenten geen heldere verwachtingen uitgesproken richting belanghebbenden met betrekking tot het doel van participatie, waarover

[11] Bron: interviews.

het qua inhoud zou moeten gaan, het proces en welke invloed belanghebbenden precies hebben en waarop;

> De samenstelling van de deelnemers aan participatie: deelnemers vormen geen brede afspiegeling van de lokale samenleving;

> De werkvormen van participatie: belanghebbenden die hebben deelgenomen missen constructief samenspel met de gemeenten. De werkvormen zijn volgens hen onvoldoende gericht op interactie.

Ter illustratie[12]

- "De gemeente was natuurlijk gebonden aan een datum om iets in te leveren. Het was niet duidelijk vooraf waarover het ging: duurzaamheid, energietransitie, warmtevisie? De agenda was niet duidelijk en wie aan welke gespreksgroepen deelnamen was onduidelijk. Over de RES zelf zijn de inwoners eigenlijk niet geraadpleegd." (belanghebbende, Voorschoten)
- "Alledaagse inwoners moeten meer worden meegenomen. Het zijn nu vooral bijzonder geïnteresseerde mensen met vaak een technische achtergrond die participeren." (belanghebbende, Zoetermeer)
- "Ik zou het fijn vinden als de gemeente ruimte biedt om participatie laagdrempelig in te richten. Het opleidingsniveau van deze betrokken groep is hoog. Ga actief in gesprek. Je mist nu de gesprekken met vertegenwoordigers van wijken." (belanghebbende, Leidschendam-Voorburg)
- "Ik ben ook benieuwd hoe het verder gaat. Dat is mij ook niet duidelijk." (belanghebbende, Voorschoten)
- "Dit was geen samenwerking, dit was informatie geven." (belanghebbende, Oegstgeest)
- "De digitale participatie beviel mij ook niet. Ik heb vragen gesteld in de chat over hoeveel windmolens, maar kreeg geen antwoord." (belanghebbende, Oegstgeest)
- "Natuurlijk is ook een webinar een vorm van dialoog, maar uiteindelijk een erg abstract verhaal voor de deelnemer." (belanghebbende, Leidschendam-Voorburg)
- "De gemeente moet veel beter zichtbaar zijn in wijken en bij winkelcentra, ter plekke in gesprek gaan met bewoners. Ook mag er veel meer informatie in de Oegstgeester Courant, en niet alleen via de informatiepagina van de gemeente, maar ook bijvoorbeeld via interviews met degenen die de participatie uitvoeren." (belanghebbende, Oegstgeest)

In het geval participatie meer is gericht op raadpleging is er ook meer interactie met belanghebbenden. Daar waar dat is gedaan, zoals in Wassenaar, Voorschoten en Zoetermeer, beoordelen de belanghebbenden de participatie met betrekking tot 'kwaliteit van samenwerking' meer positief. De belanghebbenden geven dan aan een open en constructieve interactie te hebben ervaren waarbij de deelnemers op elkaar hebben kunnen voortbouwen. In Oegstgeest, waar de participatie informerend is vormgegeven, beoordelen de belanghebbenden de participatie op het onderdeel 'kwaliteit van samenwerking' meer negatief dan in de andere gemeenten. Hier ervaren de belanghebbenden geen open en constructieve interactie, vervolgens voelen zij zich dan ook niet serieus genomen.

Daarbij merken belanghebbenden op, maar ook portefeuillehouders en ambtelijk projectleiders, dat door alle maatregelen rond het coronavirus COVID-19 de gemeenten gebonden waren aan het inzetten van online werkvormen voor participatie. De omschakeling van fysieke bijeenkomsten naar online werkvormen heeft veel van de gemeenten én van belanghebbenden gevraagd. Zij geven aan dat online werkvormen niet bevorderlijk zijn voor interactie. Zij zijn van mening dat fysieke bijeenkomsten zich hiertoe beter lenen.

[12] Bron: interviews

Ervaringen van gemeenten: Openbaar bestuur en ambtelijke organisatie

Met de gemeenten (raden, colleges, ambtelijke organisaties) is via gesprekken ingegaan op de vraag hoe zij de samenwerking met belanghebbenden en de vormgeving van participatie hebben ervaren.

In deze gesprekken werden door ambtelijk projectleiders de volgende punten benoemd:

> Gemeenten hadden soms niet voldoende kennis in huis met betrekking tot de inhoud om belanghebbenden op het juiste niveau te betrekken;
> Het onderwerp zou veel meer concreet en tastbaar moeten worden gemaakt voor belanghebbenden door met concrete voorbeelden uit de wijk, buurt of straat te werken;
> Fysieke bijeenkomsten zijn te verkiezen boven digitale voor een interactieve werkvorm.

Ook raadsleden waren kritisch in gesprekken ten aanzien van het participatieproces rondom de RES. Zij benoemen in gesprekken de volgende punten:

> Het algemene beeld is dat raadsleden het onderwerp ingewikkeld vinden omdat het als een technisch vraagstuk wordt ingestoken;
> Raadsleden krijgen moeilijk grip op het onderwerp en ervaren zelf weinig invloed te hebben op het proces van de totstandkoming van de RES en de participatie met belanghebbenden;
> Raden hadden wel de mogelijkheid om zichzelf te informeren op het gebied van de RES door webinars en online sessies te volgen, die werden georganiseerd door de regio. Tijdens deze sessies is bij raadsleden de indruk ontstaan dat inwoners pas later betrokken zouden worden in het proces. Dit vanwege het hoge abstractieniveau van de RES.
> Het format van de webinars en online sessies bood volgens de gesproken raadsleden verder te weinig ruimte om vragen te stellen en vooral om deze beantwoord te krijgen. Deze werden schriftelijk in de chat gesteld, maar kwamen niet altijd goed door. Ook daar ervaren raadsleden, net zoals de belanghebbenden, te weinig interactie.
> Als laatste geven raadsleden aan dat de opbrengst van participatie onvoldoende doordringt tot de raad.

Ter illustratie[13]

- "Zelfs als raadslid heb je het gevoel dat je op een treintje zit dat doorgaat. Hoe zal dat voor een inwoner zijn?" (raadslid, Oegstgeest)
- "De participatiemomenten, de resultaten en de mate waarin de input van inwoners invloed heeft gehad op de RES staat de afvaardiging van de raad niet helder voor ogen." (raadslid, Oegstgeest)
- "Wij krijgen de stukken van het college en die proberen het uit te leggen. We houden ons vast aan een ambtenaar waar we vertrouwen in hebben en verder komen we niet." (raadslid Zoetermeer).

[13] Bron: interviews

2 Bestuurlijke context bij de participatie binnen de RES

Kernbevinding
De landelijke overheid geeft aan dat de RES met een uitnodigend proces van participatie van belanghebbenden tot stand moet komen én dat daarbij de primaire verantwoordelijkheid voor participatie ligt bij de regio's.
> De regio Holland-Rijnland heeft deze verantwoordelijkheid opgepakt met het opstellen van een regionaal participatieplan;
> De regio Rotterdam-Den Haag heeft dat niet gedaan en de verantwoordelijkheid verlegd naar de gemeenten.

2.1 De landelijke opdracht tot participatie

In het landelijke Klimaatakkoord is opgenomen dat de RES niet alleen een strategie is, maar ook een manier van samenwerken en een proces om te komen tot gedragen plannen waarmee de nationale doelstelling gehaald moet gaan worden.

'Een uitnodigend proces rond de RES dient te worden vormgegeven waarin de participatie van belangengroepen, bedrijven en bewoners is verankerd. Door hen aan de voorkant te betrekken bij de vertaling van de nationale ambitie naar het regionaal niveau ***en de belangen die er spelen duidelijk een plek te geven in het proces van afweging en keuzes****, zal dit het draagvlak vergroten.'*[14]

Het Nationale Programma RES geeft in een handreiking aan de regio's aan dat de primaire verantwoordelijkheid voor participatie ligt bij de regio.[15] Daarbij wordt aangegeven dat betrokkenheid van inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties bij de besluitvorming op twee manieren kan plaatsvinden:
> Indirect via raadsleden, statenleden en algemene bestuursleden van waterschappen.
> Via meer directe vormen van participatie.

Wij vatten de eerste manier op als een invloedsmogelijkheid van belanghebbenden via de representatieve democratie. De tweede manier is een invloedsmogelijkheid via participatieve democratie, dat het onderwerp is van het voorliggende onderzoek. Het Nationale Programma RES heeft hiervoor een 'Handreiking Participatie' opgesteld waarin wordt aangegeven dat participatie zich richt op twee aspecten: de totstandkoming van het beleid (de RES zelf) en uitvoeringsprojecten om de doelen uit de RES ook daadwerkelijk te realiseren. Het onderscheidt tussen beleid en uitvoering is van belang. Inwonersparticipatie in de beleidsfase voor de totstandkoming van RES 1.0 is namelijk niet verplicht, maar wordt wel aangeraden door het Nationaal Programma RES. Participatie op het niveau van inwoners rondom de uitvoeringsprojecten is volgens de handreiking van het Nationaal Programma in de projectfase wel verplicht.

Uit het voorliggende onderzoek blijkt dat tot op heden de participatietrajecten zich met name hebben gericht op de totstandkoming van het beleid (de RES), en vooralsnog niet op uitvoeringsprojecten. Hierbij zijn er wel uitzonderingen zoals de gemeente Wassenaar die een webinar heeft georganiseerd 'Zon op Dak', waarbij de uitvoering via een lokale energie coöperatie aan de orde is gekomen. Belanghebbenden waarderen dit omdat het hiermee voor hen ook concreet is geworden.

---

[14] Bron: Klimaatakkoord (Den Haag), 28 juni 2019, p. 226.
[15] Bron: Nationaal Programma RES, Handreiking 1.1, 10 oktober 2019, p. 21.

Hoe participatie praktisch vorm kan worden gegeven wordt verder uitgewerkt in het Nationale Programma en dat kan worden geraadpleegd op een website: www.energieparticipatie.nl. Het bevat theorie, concrete werkvormen en praktijkverhalen. Het nationaal Programma RES ondersteunt de regio's aanvullend met de website Landelijk Communicatie Netwerk Klimaat. Deze website wordt gezien als de participatiewegwijzer voor handreikingen, voorbeelden en formats voor participatieplannen en documenten die ambtenaren moeten helpen om het regionale en lokale participatieproces in te richten.

Het belang van participatie wordt verder onderstreept met de samenwerkingsovereenkomst die de ministeries van Binnenlandse Zaken en Economische Zaken in het kader van het Nationaal Programma RES hebben gesloten met de Participatiecoalitie. Deze coalitie bestaat uit vijf maatschappelijke organisaties en biedt een landelijke ondersteuningsprogramma voor regionale en lokale participatie. Vanuit dit programma worden kennis en voorbeelden van succesvolle buurtaanpakken en energieprojecten gedeeld en wordt praktisch advies over inwonersparticipatie bij de Regionale Energiestrategie (RES) gegeven. Denk aan advies en ondersteuning bij het betrekken van omwonenden bij de inrichting van gebieden, lokaal eigenaarschap van wind- en zonneparken en begeleiding van inwonersinitiatieven die hun wijk met een eigen plan aardgasvrij willen maken.

Daarbij merken we op dat er door de gemeenten geen gebruik is gemaakt van ondersteuning van de Participatiecoalitie. Deze coalitie richt zich voornamelijk op participatie rondom de uitvoering van projecten. De gemeenten hebben zoals eerder genoemd de participatie meer gericht op beleidsontwikkeling (RES 1.0).

2.2 Regionale kaders voor participatie

De regio's Holland Rijnland en Rotterdam-Den Haag hebben de totstandkoming van de RES 1.0 en de inrichting van participatie uitgewerkt in startdocumenten, zie voor het besluitvormingsproces van de regio's verder bijlage 3.

Holland Rijnland (Voorschoten, Oegstgeest)

Ten behoeve van totstandkoming van de RES heeft Holland Rijnland een adviserende programmaraad ingesteld. De programmaraad bestaat uit verschillende groepen belanghebbenden: bedrijven, organisaties rondom natuur en recreatie, inwoners, aanbieders van energie, kennisinstituten en overige algemene overheidsinstellingen. De programmaraad bespreekt, becommentarieert en adviseert de Stuurgroep RES Holland Rijnland gedurende de ontwikkeling van de RES.

In het startdocument[16] van de regio Holland Rijnland is de participatieaanpak beschreven. Dit in twee te nemen stappen:

> In de eerste stap speelt lokale participatie in gemeenten nog geen rol. Er worden voor de totstandkoming van een concept-RES bedrijven die actief zijn in de energiesector en inhoudelijk experts betrokken. Verder heeft de programmaraad een advies gegeven over de eerste versie van de concept-RES en een voorstel om het participatieproces per gemeente te organiseren ondersteund[17]. Dat betrof zowel het zoeken naar als het ontwikkelen van locaties voor opwekking van duurzame energie. De programmaraad gaf daarbij aan dat ondersteuning vanuit de regionale organisatie plaats zou moeten vinden en de samenhang tussen gemeentelijke plannen goed in het oog moet worden gehouden.

[16] Bron: Notitie 'Van Regionaal Energieakkoord Holland Rijnland naar Regionale Energiestrategie (RES) Holland Rijnland' van 15 oktober 2019.

[17] Bron: Programmaraad Holland Rijnland RES, advies Concept RES Holland Rijnland 27 mei 2020

> In de tweede stap speelt lokale participatie in gemeenten wel een rol. De concept-RES moet binnen iedere gemeente worden uitgewerkt waarbij inwoners worden meegenomen. Hiervoor is een regionaal participatieplan opgesteld dat voorziet in: een regionale enquête, digitale bijeenkomsten en lokale participatieactiviteiten. Deze stap resulteert in de uiteindelijke vaststelling van het beleid door de raden in de vorm van de RES 1.0.

Rotterdam-Den Haag (Wassenaar, Leidschendam-Voorburg, Zoetermeer)

In het startdocument[18] van de regio Rotterdam-Den Haag wordt gesteld dat de regio ervan uit gaat dat portefeuillehouders met eigen mandaat deelnemen aan de besluitvorming en zelf voorzien in de lokale uitwerking binnen hun gemeenten. De regio Rotterdam-Den Haag verlegt daarmee de verantwoordelijkheid voor participatie naar de gemeenten. Zoals eerder genoemd geeft het Nationale Programma RES namelijk aan dat de primaire verantwoordelijkheid voor participatie ligt bij de regio.[19]

In de kern omschrijft de regio de participatiepraktijk rondom de RES als volgt:

"In de RES laten we ons voeden door de gekozen volksvertegenwoordigers. Díe zijn de spil in de lokale omgeving. De 695 raadsleden, 120 algemeen bestuursleden en 55 statenleden in onze regio wisselen ideeën en kennis uit met inwoners, bedrijven, organisaties. Hoe en wanneer deze uitwisseling gebeurt vult iedere gemeente zelf in (...)."[20]

Lokaal eigenaarschap

Het streven uit het landelijk Klimaatakkoord is om 50% lokaal eigenaarschap te realiseren door middel van financiële participatie. Dat betekent dat inwoners en ondernemers collectief (gedeeltelijk) eigenaar zijn van de installatie van een wind- of zonnepark, meestal in de vorm van een energie-, wijk- of dorpscoöperatie, en zeggenschap hebben over (de ontwikkeling van) het project, inclusief (een deel van) de opbrengsten.

De regio Holland Rijnland heeft het onderwerp lokaal eigenaarschap opgenomen in bijlagen van de RES 1.0. In bijlage 6.7 'Omgevingsparticipatie' geeft de regio een handreiking hoe gemeenten kunnen sturen op het realiseren van 50% lokaal eigenaarschap. Gemeenten moeten hiervoor zelf beleid ontwikkelen en de regio geeft in de bijlage handvatten voor gemeenten om dit beleid uit te werken.

De regio Rotterdam-Den Haag geeft in de RES 1.0 aan dat participatie en het streven naar 50% lokaal eigenaarschap een lokale aangelegenheid is. De regio vervult een faciliterende rol, waarbij de nadruk ligt op kennisontwikkeling en -deling.[21] Wel wil de regio een vinger aan de pols houden: "We onderzoeken of er behoefte ontstaat aan regionale afspraken over SMART-participatiedoelstellingen en wat de regio kan doen ter bevordering van het streven naar de 50% lokaal eigenaarschap zoals in het Klimaatakkoord is afgesproken."[22]

---

[18] Voor Rotterdam-Den Haag is dit het document: Notitie: Uitgangspunten en toelichting RES Energiestrategie regio Rotterdam Den Haag 'Naar een betaalbare betrouwbare schone en veilige energievoorziening voor iedereen in de regio Rotterdam Den Haag in 2050'. Zie: https://www.resrotterdamdenhaag.nl/wp-content/uploads/2020/03/Uitgangspuntennotitie-RES-18122017-definitief.pdf.

[19] Bron: Nationaal Programma RES, Handreiking 1.1, 10 oktober 2019, p. 21.

[20] Bron: https://www.resrotterdamdenhaag.nl/proces/participatie/.

[21] RES 1.0, Rotterdam-Den Haag, p. 79.

[22] RES 1.0, Rotterdam-Den Haag, p. 33.

2.3 Lokale kaders voor participatie

Alle vijf gemeenten hebben momenteel een beleid rondom inwonersparticipatie waarmee ook de participatie rondom de RES kan worden vorm gegeven. Zij hebben daarom dan ook hiervoor geen specifiek beleid ontwikkelt. Daarbij merken we het volgende op:

> Het huidige beleid van gemeente Wassenaar is weliswaar na de RES 1.0 vastgesteld maar betreft een aanpassing van eerder beleid. Het beleid omvat zowel inwonersparticipatie als overheidsparticipatie;

> Op 13 juli 2021 heeft de raad van Leidschendam-Voorburg haar beleid over participatie vastgesteld, dus na de totstandkoming van de RES 1.0. De gemeente is nu bezig met de uitwerking hiervan in de organisatie.

Voor meer specifieke informatie over het participatiebeleid van de verschillende gemeenten verwijzen we naar Deel II van dit rapport.

3 Lokale uitvoering van participatie binnen de RES

Kernbevinding

> De regio Holland-Rijnland heeft in samenwerking met de gemeenten een regionaal participatieplan uitgevoerd;
> De regio Rotterdam-Den Haag heeft de verantwoordelijkheid voor participatie verlegd naar de gemeenten die participatie lokaal op maat hebben uitgevoerd.

Het is in beide gevallen niet helder hoe de inbreng van belanghebbenden is afgewogen door de raden en in hoeverre de opbrengst van participatie van invloed is geweest op de RES 1.0. Een uitzondering hierop is de gemeente Zoetermeer want daar is dat wel helder.

Het realiseren van lokaal eigenaarschap is nog onderbelicht in het participatieproces van de regio en van de gemeenten. Enkele eerste stappen hiertoe zijn wel waargenomen.

3.1 Participatieplannen per gemeente

Hieronder schetsen we de hoofdlijnen. Voor meer specifieke informatie over de participatieplannen per gemeente verwijzen we naar Deel II van dit rapport.

Holland Rijnland (Voorschoten, Oegstgeest)

De gemeenten Voorschoten en Oegstgeest hebben voor het participatietraject rondom de RES geen eigen participatieplan opgesteld. Zij hebben gebruik gemaakt van een regionaal participatieplan dat is opgesteld door Holland Rijnland dat bestaat uit:

> Een regionale enquête;
> Drie digitale bijeenkomsten;
> Lokale participatieactiviteiten.

Vanaf het najaar 2020 tot en met begin 2021 is het regionale participatieplan uitgevoerd. In de RES 1.0 van Holland Rijnland wordt daarvan verslag van gedaan waarbij wordt opgemerkt dat de participatieactiviteiten eerste stappen zijn van een langdurig participatieproces over de energietransitie. Het regionale participatieplan is niet door de lokale gemeenteraden vastgesteld, er is wel kennis van genomen maar zij hebben geen invloed uitgeoefend op dat plan. Het is evenmin tot stand gekomen op basis van lokaal beleid. Dit onderstreept het eerder genoemde gevoel bij raadsleden geen grip te hebben op het proces.

Rotterdam-Den Haag (Wassenaar, Leidschendam-Voorburg, Zoetermeer)

De regio Rotterdam-Den Haag heeft de participatie geheel overgelaten aan de gemeenten en voorzag dan ook niet in een regionaal participatieplan. In de RES 1.0 geeft de regio aan dat met participatie wordt bedoeld alle mogelijke vormen van betrokkenheid van belanghebbenden: van informeren en raadplegen tijdens een beleidsproces tot meebeslissen over en mede-eigenaar worden van een energieproject. De regio onderscheidt daarbij twee vormen van participatie, namelijk:

> Directe communicatie: de regio communiceert met volksvertegenwoordigers;
> Indirecte communicatie: de regio communiceert indirect, namelijk via de gemeenten, met inwoners.

Gemeente Wassenaar heeft voor het participatietraject rondom de RES geen lokaal participatieplan opgesteld en heeft daardoor ook geen vastgestelde kaders voor participatie aan het college mee kunnen geven. De ambtelijke organisatie heeft wel korte interne notities gemaakt om verschillende participatiemomenten voor te bereiden.[23]

De gemeente Leidschendam-Voorburg heeft geen lokaal participatietraject ingericht specifiek rondom de RES en hiervoor dan ook geen lokaal participatieplan opgesteld. De gemeente heeft wel een participatietraject ingericht voor een Lokale Energiestrategie (LES). Dit traject liep van ruim voor de participatieactiviteiten in het land rondom de RES tot na vaststelling van de RES 1.0 door de raad. Gemeente Leidschendam-Voorburg heeft heel bewust gekozen om participatie binnen de LES vorm te geven en niet voor de RES 1.0.[24] De gemeenteraad heeft met de vaststelling van een *Visie en Uitgangspuntennotitie voor de Lokale Energie Strategie* en een amendement wel gezorgd voor inhoudelijke kaders voor de RES door onderwerpen voor participatie uit te sluiten. Dat blijkt uit gesprekken met de ambtelijke organisatie:

"Het college heeft in de Lokale Energiestrategie voorgesteld middels een participatietraject te onderzoeken of er draagvlak is voor vier windmolens. De raad heeft bij voorbaat via een amendement de mogelijkheid voor windmolens eruit gehaald. Dit was vervolgens ook de input voor RES 1.0. Hierdoor was participatie van inwoners in het kader van de LES rondom windenergie niet meer mogelijk."[25]

Gemeente Zoetermeer heeft wel een lokaal participatieplan opgesteld en dat plan is opgestuurd naar de gemeenteraad. Hiermee heeft de raad de mogelijkheid gehad het tot zich te nemen en te controleren of het voldoet aan de inhoudelijke en procesmatige participatiekaders die de gemeenteraad in het beleid heeft vastgesteld.

3.2 Uitgevoerde participatiemomenten per gemeente

In de tabel 3.1 onder deze paragraaf worden de uitgevoerde participatie activiteiten per gemeente gepresenteerd. Deze hebben wij, gebaseerd op het bestuderen van stukken en interviews, ingeschaald langs de verschillende niveaus van de participatieladder. Hieruit blijkt dat participatie rondom de RES vooral is gericht op het informeren en raadplegen van belanghebbenden. Dat ligt in lijn met hoe de regio's participatie hebben ingestoken. De regio Rotterdam-Den Haag ziet de totstandkoming van de RES 1.0 als een beleidsproces waarbij de nadruk ligt bij informeren en raadplegen. De regio Holland Rijnland geeft in de RES 1.0 aan dat de tot op heden georganiseerde participatieactiviteiten eerste stappen zijn van een langdurig participatieproces over de energietransitie.

Het daadwerkelijk meebeslissen of -realiseren is nog onderbelicht in het participatieproces van de gemeenten. Wij merken op dat dit echter wel belangrijk is om in gang te zetten, want:

> Het streven uit het landelijk Klimaatakkoord is om 50% lokaal eigenaarschap te realiseren. Lokaal eigenaarschap betekent dat inwoners en ondernemers collectief (gedeeltelijk) eigenaar zijn van de installatie van een wind- of zonnepark, meestal in de vorm van een energie-, wijk- of dorpscoöperatie, en zeggenschap hebben over (de ontwikkeling van) het project, inclusief (een deel van) de opbrengsten.

> Het streven is geschikte daken te voorzien van zonnepanelen en/of zonnecollectoren[26]. Dat gaat in principe over alle daken, dus zowel in privaat- als publiek eigenaarschap.

---

[23] Bron: interviews.

[24] Bron: interviews.

[25] Bron: interviews.

[26] Bron: RES 1.0 van de regio's Holland-Rijnland en van Rotterdam-Denhaag

Vanuit het streven naar lokaal eigenaarschap mag je ons inziens verwachten dat belanghebbenden ook meebeslissen en -realiseren, zij moeten immers lokaal eigenaar worden. Ook het Centraal Planbureau voor de Leefomgeving constateert in haar monitor van de Regionale Energiestrategieën dat er nog (te) weinig aandacht is voor het realiseren van 50% lokaal eigenaarschap[27]. De meeste gemeenten zijn aan de concrete invulling hiervan echter nog niet toegekomen, dat blijkt uit het voorliggende onderzoek met het gegeven dat participatie zich tot op heden hoofdzakelijk richt op informeren en raadplegen.

Enkele eerste stappen naar lokaal eigenaarschap zijn wel waargenomen. De gemeente Wassenaar heeft de oprichting van een lokale energiecoöperatie nadrukkelijk een plek gegeven in het participatietraject en de gemeente Voorschoten heeft belanghebbenden actief de stelling voorgelegd 'Welke plannen heeft u om bij te dragen aan de energietransitie?'. De gemeente Leidschendam-Voorburg heeft lokaal eigenaarschap binnen de gemeente een plek gegeven door bijvoorbeeld nadrukkelijk VvE's, woningcorporaties en energiecoöperaties via de webinars, de kerngroep en werkgroepen te betrekken. En de gemeente Zoetermeer werkt samen met inwoners verenigd in de Duurzame Energiecoöperatie Zoetermeer (DEZo).

De opbrengst rondom lokaal eigenaarschap heeft verder nog niet geleid tot een concrete uitwerking hiervan in de RES 1.0. In de RES 1.0 van Holland Rijnland wordt hoogstens aangegeven dat mensen positief zijn over het idee om samen met anderen eigenaar te kunnen zijn van een zon- of windproject. De verwachting van Holland Rijnland is dat het ook helpt bij de acceptatie van een wind- of zonneprojecten, maar alleen als inwoners goed bij de plannen zijn betrokken en de velden of turbines goed worden ingepast. De uitwerking van lokaal eigenaarschap moet dus nog een plek krijgen in het vervolg op de RES 1.0. In de RES-en wordt benadrukt dat dit in de uitvoeringsfase moet gaan gebeuren. Zo geven de regio Holland-Rijnland en de gemeenten ook aan dat er nog sprake zal zijn van een langdurig participatieproces en dat dit verder zoveel als mogelijk op een gebiedsgerichte wijze verder vorm zal worden geven[28].

[27] Bron: Monitor RES 1.0, een analyse van de Regionale Energie Strategieën 1.0, Planbureau voor de Leefomgeving

[28] Bron: RES 1.0 Holland-Rijnland

Participatiemomenten en -vormen ten behoeve van de RES op de participatieladder				
	Informeren	Raadplegen	Mee beslissen	Mee realiseren
Wassenaar	▪ Vragenlijst onder deelnemers klimaattafel over energietransitie (juni 2020) ▪ Bijeenkomst voor ondernemers en inwoners (6 juli 2020)			
Voorschoten	▪ Online inloopavond RES (26 januari 2021)			
Oegstgeest	▪ Webinar transitievisie warmte ondernemers (3 oktober 2020) ▪ Webinar transitievisie warmte inwoners (27 oktober 2020) ▪ Webinar Zon en Wind (13 januari 2021)			
Leidschendam-Voorburg	▪ Rondom de totstandkoming van de RES zijn geen participatiemomenten georganiseerd, wel rondom de totstandkoming van de LES. Een deel van de uitkomsten van de participatiemomenten rondom de LES hebben indirect als input gediend voor de RES 1.0.			
Zoetermeer	▪ Inwonerconsultatie op concept RES door raad (8 juli 2020) ▪ Stellingen op online participatie platform (november 2020) ▪ Online bewonersavond zonneveld Slootweg (25 november 2020) ▪ Online bewonersavond zonneveld Roeleveenseweg (26 november 2020)			

Tabel 3.1: participatiemomenten en -vormen in de verschillende gemeenten.

3.3 Resultaten uitgevoerde participatie

Holland Rijnland (Voorschoten, Oegstgeest)

Participatie heeft plaatsgevonden na de ontwikkeling van de concept RES in drie stappen:

1 Er is een regionale enquête uitgezet onder inwoners van de gemeenten;
2 Er zijn drie digitale informatiebijeenkomsten georganiseerd voor inwoners van gemeenten;
3 Er is lokale participatie uitgevoerd door de gemeenten.

In de RES 1.0 van Holland Rijnland wordt verslag gedaan van de opbrengst van het door de regio georganiseerde participatieproces. Dat wordt ook gedaan per gemeente. Het is echter niet helder in hoeverre de opbrengst van participatie van invloed is geweest op de RES 1.0 en hoe dat door de raden is afgewogen. Raden hebben wel hun zienswijze kunnen geven op de concept-RES maar er is niet op een voor belanghebbenden navolgbare wijze vastgelegd hoe en welke opbrengsten uit lokale participatietrajecten zijn verwerkt in de RES 1.0.

Dit is een belangrijk aandachtspunt want zoals eerder genoemd geeft het Klimaatakkoord aan dat de wensen en zorgen van burgers en bedrijven zichtbaar moeten meewegen in de keuzes die overheden maken[29].

Rotterdam-Den Haag (Wassenaar, Leidschendam-Voorburg, Zoetermeer)

Er is geen participatietraject uitgevoerd vanuit de regio. De gemeenten Zoetermeer, Wassenaar en Leidschendam-Voorburg hebben daarmee zonder regionale kaders zelf een lokaal participatietraject uitgevoerd. Dit is logischerwijs het gevolg van het feit dat de regio ervoor heeft gekozen om geen participatie op regionaal niveau te organiseren. De opbrengsten van lokale participatietrajecten zijn niet in een apart document gestuurd naar de regio. Er is ook, in tegenstelling tot de regio Holland-Rijnland, in de RES 1.0 geen verslag gedaan van de opbrengst van lokale participatie. Wel is in de RES 1.0 verslag gedaan van het proces van participatie in verschillende gemeenten[30]. Dat is gedaan met een zogenaamde 'Quickscan participatie RES Rotterdam-Den Haag'. De uitkomst van deze quickscan is op hoofdlijnen dat er zeer veel variatie is van participatieactiviteiten van de gemeenten in de regio en dat de meeste gemeenten de gesprekken met belanghebbenden hebben gevoerd om hun plannen aan te vullen en te toetsen.

In de gemeenten **Wassenaar** en **Leidschendam-Voorburg** is verder niet helder in hoeverre de opbrengst van participatie van invloed is geweest op de RES 1.0 Ook hier is, net zoals de gemeenten in de regio Holland-Rijnland, het niet helder hoe opbrengsten van lokale participatietrajecten door de raden zijn afgewogen, want:

> Doel van het lokale participatietraject in Wassenaar was om de opbrengsten te delen met de gemeenteraad die daarmee hun zienswijze op de concept RES konden geven. De opbrengst van het lokale participatietraject in Wassenaar is echter niet zichtbaar vastgelegd, bijvoorbeeld in een apart document. Er is niet op een navolgbare wijze vastgelegd hoe, wat en in welke mate opbrengsten uit lokale participatieactiviteiten zijn verwerkt in de zienswijze van de raad.
> In Leidschendam-Voorburg heeft geen lokale participatie plaatsgevonden specifiek voor de totstandkoming van de RES 1.0. Wel heeft Leidschendam-Voorburg zich ingezet voor het ontwikkelen van een Lokale Energiestrategie (LES), waar wel een lokaal participatietraject voor is ingezet. Uit interviews met ambtenaren blijken de opbrengsten van de LES-participatieactiviteiten, die plaatsvonden voor de deadline van de RES, zijn meegenomen in een Uitgangspuntennotitie die de raad heeft vastgesteld en welke heeft gediend als input voor de RES 1.0. De participatieopbrengsten zijn niet navolgbaar verwerkt. De opbrengsten van het

[29] Bron: Monitor RES 1.0, een analyse van de Regionale Energie Strategieën 1.0, Planbureau voor de Leefomgeving
[30] Bron: RES 1.0 regio Rotterdam-Den Haag

gehele participatietraject zijn vervat in een document, maar ook daarvan is de opbrengst niet op een traceerbare en daarmee navolgbare wijze verwerkt in de Lokale Energiestrategie.

De gemeente **Zoetermeer** wijkt hier in positieve zin van af. In Zoetermeer is het wel helder hoe de opbrengsten van het lokale participatietraject door de raad is afgewogen:

> De opbrengst van het lokale participatietraject is zichtbaar gemaakt in een apart verslag;
> De raad is hierover geïnformeerd door het college, met als doel dat de raad dit mee kon laten wegen in de zienswijze die zij aan de regio konden geven;
> De opbrengst van participatietrajecten is daar ook daadwerkelijk onderwerp geweest van het debat in de raad. Het is ook navolgbaar hoe, wat en in welke mate opbrengsten uit het lokale participatietraject zijn verwerkt in deze zienswijze doordat de gemeente dit apart heeft verwerkt in een nota.

Deel II Bevindingen per gemeente

In dit deel worden de onderzoeksvragen van het onderzoek beantwoord **per gemeente,** zie het onderstaande kader voor de onderzoeksvragen. Per gemeente starten we direct met de beantwoording van de centrale vraag. De deelvragen worden verder beantwoord in de navolgende paragrafen.

De vragen worden beantwoord op basis van:

1 Resultaten uit online enquêtes die zijn uitgezet onder belanghebbenden uit de lokale samenleving, voor zover deze hebben deelgenomen aan participatiemomenten en de gemeenten hiervoor de contactgegevens hebben aangeleverd aan de onderzoekers.

   In dit onderzoek wordt onder 'belanghebbenden' verstaan inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties.

2 Daaropvolgende groepsgesprekken met belanghebbenden die de online enquête hebben ingevuld en hebben aangegeven deel te willen nemen aan een groepsgesprek.

3 Gesprekken met het openbaar bestuur (raads- en collegeleden) en ambtelijk projectleiders.

Centrale vraagstelling

PARAGRAAF BEOORDELING VAN BELANGHEBBENDEN EN LESSEN

Hoe beoordelen belanghebbenden uit de lokale samenleving die hebben deelgenomen aan participatie in het kader van de RES, het participatieproces dat door de verschillende gemeenten is georganiseerd?

Deelvragen

PARAGRAAF LOKALE KADERS: BELEID EN PARTICIPATIEPLAN

1 Welk lokaal beleid en lokale kaders heeft de gemeente voor participatie in het algemeen?
2 Is er een lokaal participatieplan opgesteld en vastgesteld?

PARAGRAAF UITVOERING VAN PARTICIPATIE

3 Wanneer en in welke vorm heeft inwonersparticipatie plaatsgevonden?
4 Hoe heeft 'lokaal eigenaarschap' een plek gekregen?
5 Wanneer en hoe heeft de gemeente gezorgd voor een dialoog met zowel de gemeenteraad en inwoners?

PARAGRAAF RESULTATEN VAN PARTICIPATIE

6 Wat zijn de resultaten van participatie tot op heden?
7 Welke ervaringen heeft de gemeente opgedaan bij participatie rondom de RES 1.0 en hoe zijn deze ervaringen verder geborgd voor het vervolgproces?

1 Wassenaar

1.1 Het oordeel van belanghebbenden over de participatieaanpak

Onderzoekers hebben 200 deelnemers aan participatie activiteiten aangeschreven om een enquête in te vullen. Daarvan hebben 42 deelnemers (22%) de enquête ingevuld. Het onderstaande kader bevat het oordeel van belanghebbenden over het participatietraject. Tevens voegen we daaraan toe hoe de gemeente zelf tegen de aanpak van participatie aankijkt. We lichten dat verder toe onder het kader.

Oordeel van belanghebbenden
Belanghebbenden beoordelen het uitgevoerde participatietraject door de gemeente Wassenaar met een lichte voldoende: een cijfer 6

Zij zijn met name kritisch over het de besluitvorming en de afweging van belangen door de gemeente. Zij herkennen namelijk hun inbreng niet in het eindresultaat en hebben verder ook geen zicht op de vervolgstappen.

Hoe kijkt de gemeente hier tegenaan?
De gemeente had meer uit de samenwerking met belanghebbenden willen halen maar dat is niet gelukt. De gemeente is niet toegekomen aan daadwerkelijke samenwerking met belanghebbenden rondom de totstandkoming van de RES. Door tijdsdruk, en de maatregelen rondom het coronavirus , was er onvoldoende tijd voor een goede voorbereiding.

Toelichting

Het gemiddelde cijfer dat de deelnemers die de enquête hebben ingevuld geven aan de aanpak van participatie is een 6. Dit geeft een algemeen beeld van hun ervaring met de participatieaanpak van de gemeente.

Hieronder zoomen we daar verder op in met hulp van de vier kwaliteitsmaatstaven voor inwonersparticipatie. De resultaten uit de enquête worden per kwaliteitsmaatstaf gepresenteerd in de tabel onder deze toelichting.

Realisatiekracht en democratie

Een relatief klein aantal deelnemers die de enquête hebben ingevuld geven aan dat participatie heeft bijgedragen aan meer draagvlak en bewustzijn bij inwoners. Ter illustratie een opmerking van een de deelnemers: "Je wordt hierdoor wel geattendeerd op de energietransitie en de noodzaak te stoppen met het gebruik van fossiele brandstoffen."[31]. Ook wordt de oprichting van de Wassenaarse Energie Coöperatie als positief resultaat gezien.

Daarentegen is het algemene beeld uit de enquête dat de deelnemers ideeën hebben aangedragen, maar dat ze die niet terug zien in het eindresultaat. Men is daarover niet tevreden, dat blijkt uit de onderstaande tabel onderdeel 'Realisatiekracht'. Ook blijkt uit deze tabel onderdeel 'Democratie' dat deelnemers negatief oordelen over de mate van invloed op de besluitvorming en op de manier waarop hun belangen zijn afgewogen en hun inbreng is behandeld.

[31] Bron: enquête.

Kwaliteit van samenwerking en vorm

Uit de onderstaande tabel onderdeel 'Kwaliteit van samenwerking' blijkt verder dat belanghebbenden kritisch staan ten aanzien van de tijdigheid en relevantie van informatie, en de mate waarin zij zich serieus genomen voelen.

Hierop is verder ingegaan in vervolggesprekken in dit onderzoek. Daaruit blijkt dat er geen heldere verwachtingen zijn uitgesproken richting belanghebbenden over de inhoud en het proces en zij twijfelen ook of de gemeente dit scherp heeft. Zo beschrijft een van de deelnemers het traject als: "De blinden leken de doven te begeleiden."[32]

Dat geldt ook voor het zicht op het vervolgproces. Met betrekking tot de vervolgstappen geven de deelnemers namelijk een onvoldoende, zie onderdeel 'Professionele vormgeving'. Men heeft geen goed beeld bij wat de verdere ontwikkelingen zijn en hoe zij daarin een rol kunnen spelen.

REALISATIEKRACHT De opgave zo slagvaardig, slim, snel en/of efficiënt mogelijk realiseren	
Draagt participatie (naar verwachting) bij aan…	***Volgens deelnemers***
nieuwe/betere ideeën, inzichten, oplossingen?	++
meer ambitie of kwaliteit door bundelen krachten?	++
snellere realisatie van de opgave?	-/+
het delen van verantwoordelijkheid?	+
meer bereiken door samenwerking met partners?	+
herkennen inbreng in resultaat?	--

DEMOCRATIE De stem van de samenleving is vertegenwoordigd en klinkt door	
Draagt participatie (naar verwachting) bij aan…	***Volgens deelnemers***
steun voor inhoud plan/project/initiatief?	+
tevredenheid over proces ongeacht inhoud?	+/-
meer invloed op besluitvorming?	-
grotere betrokkenheid en deelname?	-
wederzijds begrip en vertrouwen?	+/-
een zorgvuldige afweging van alle belangen?	-
duidelijk maken hoe belangen zijn meegewogen?	-
duidelijk maken hoe inbreng is behandeld?	-

KWALITEIT VAN SAMENWERKING Goed teamspel: constructieve interactie en duidelijkheid voor iedereen	
Was er voor en tijdens het traject sprake van…	***Volgens deelnemers***
duidelijkheid over inhoudelijke kaders?	+
een open houding bij de gemeente?	+
een open houding bij de andere deelnemers?	+
open en constructieve interactie?	++
op elkaar voortbouwen?	+
prettige omgang en bejegening?	+
tijdige en relevante informatie?	+/-
voelen participanten zich serieus genomen?	+/-

PROFESSIONELE VORMGEVING Een goede voorbereiding en een goed werkende aanpak in de praktijk	
Was er voor en tijdens het traject sprake van…	***Volgens deelnemers***
een duidelijk doel van de vragenlijst?	++
een heldere vraagstelling?	++
werkende werkvormen bij bijeenkomsten?	+
informatie vooraf die hielp bij inbreng?	+/-
duidelijke vervolgstappen?	-

Tabel II 1.1: beoordeling deelnemers van Participatietraject RES gemeente Wassenaar.

[32] Bron: interviews.

1.2 Lokale kaders: beleid en participatieplan

Tot 16 november 2021 beschikte de gemeente Wassenaar over een Inspraakverordening en de Verordening op het burgerinitiatief. Beide verordeningen zijn op deze datum vervangen door een nieuwe Verordening inwonersparticipatie waarin de gemeente het volgende voor ogen heeft:

"*De inwoners van Wassenaar te stimuleren om vroegtijdig bij het ontwikkelen van beleid betrokken te raken, maar ook om zelf initiatief te tonen om iets te kunnen betekenen voor ons mooie dorp. Dit alles binnen vooraf duidelijke kaders, waardoor teleurstelling wordt voorkomen en afwegingen in het algemeen belang gemaakt kunnen worden door het gemeentebestuur dat daar een eigen kaderstellende en -bewakende rol heeft*."[33]

De verordening behandelt[34]:

- Inwonersparticipatie, waarbij inwoners en maatschappelijke partijen door de gemeente gevraagd worden te participeren in het beleidsproces. Hierbij gaat het vooral om het realiseren van voldoende draagvlak;
- Overheidsparticipatie bij maatschappelijke initiatieven. De wijze waarop de gemeente participeert is dan afhankelijk van het initiatief;
- Uitdaagrecht (Right to Challenge), waarbij inwoners of maatschappelijke partijen de uitvoerende taken van het college kunnen overnemen;
- Inspraak bij de besluitvorming, een formele procedure zoals geregeld in verschillende wetten waarbij het vooral gaat om het afwegen van belangen;
- Een combinatie van de bovengenoemde vormen.

Gemeente Wassenaar heeft voor de participatie rondom de totstandkoming van de RES 1.0 geen apart participatieplan opgesteld en de raad heeft daartoe ook niets vastgesteld of zichtbaar invloed gehad. Voor de participatie rondom de RES 1.0 heeft de gemeente het tijdspad van de energieregio Rotterdam-Den Haag gevolgd. Een ambtelijk projectleider geeft aan: "We merkten vanzelf wanneer we een stap moesten zetten op participatie."[35]

---

[33] Raadsvoorstel 'Vaststelling Verordening inwonersparticipatie gemeente Wassenaar 2021', 16 november 2021, p. 2.

[34] Raadsvoorstel 'Vaststelling Verordening inwonersparticipatie gemeente Wassenaar 2021', 16 november 2021, p. 2.

[35] Bron: interviews.

1.3 Uitvoering van participatie

Tijdspad en vorm

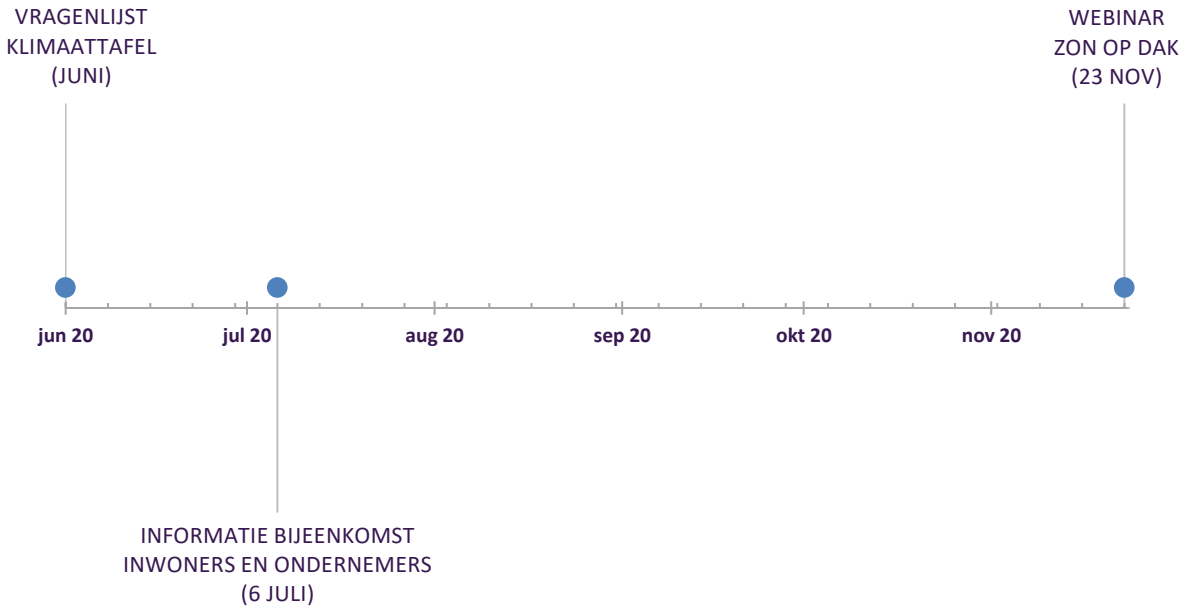

Enquête

Binnen de gemeente Wassenaar wordt regelmatig een Klimaattafel georganiseerd als een permanent lopend onderdeel van participatie. Ieder kwartaal komen inwoners en inhoudelijke experts op dit thema bij elkaar. Van dit bestaande platform is gebruik gemaakt. In juni 2020 zijn 200 mensen die aan de Klimaattafel hebben deelgenomen benaderd voor het invullen van een vragenlijst. Het doel van de vragenlijst was om inzicht te krijgen in hoe de deelnemers naar de energietransitie kijken met als doel zicht te krijgen op welke algemene denkbeelden hierover bestaan, wat de emoties zijn en zicht te krijgen op met wie de gemeente aan de Klimaattafel zit.

Aanvullend op de Klimaattafel is de vragenlijst ook gemeentebreed uitgezet via social media kanalen. Ongeveer 25 mensen hebben deze vragenlijst ingevuld.

Informatiebijeenkomst inwoners en ondernemers

Na de verwerking van de uitkomsten van de vragenlijsten is een informatieavond georganiseerd op 6 juli 2020. Ongeveer 10 deelnemers hebben aan deze informatiebijeenkomst deelgenomen.
De uitkomsten van de enquête zijn toegelicht en er is ruimte geboden voor discussie hierover. Tijdens deze bijeenkomst zijn ook nog aanvullend op de enquête enkele tientallen reacties gekomen.

Het doel van de bijeenkomst was het ophalen van input vanuit inwoners en deze in de vorm van een verrijking van het collegeadvies met betrekking tot de wensen en bedenkingen op de concept RES aan de raad voor te leggen.

Webinar Zon op Dak

Een van eerste concrete acties vanuit de doelstellingen van de RES was Zon op Dak. Dit betreft een webinar op 23 november 2020 waar 80 mensen naar hebben gekeken. Het webinar was gericht op het informeren van deelnemers over wat zij zelf kunnen doen. Het webinar was gericht op een doelgroep van eigenaren met een groot dak: instanties met grote daken en niet zozeer de individuele inwoners. Dit onderwerp was ook een van de weinige onderwerpen waar de gemeente

van meende iets concreets met de doelgroep te kunnen bespreken. De overige onderwerpen, zoals zoekgebieden, zijn volgens de gemeente hiervoor te abstract van aard.

Tijdens het webinar Zon op Dak is ook de verbinding gelegd met een lokale energiecoöperatie. Hierdoor werd het webinar concreet en stond in het teken van 'realiseren', in plaats van enkel informeren en raadplegen. Deze bijeenkomst zien wij dan ook als een vorm van projectparticipatie, dat veel verder gaat dan participatie rondom de totstandkoming van de RES 1.0. De RES 1.0 is immers een beleidsplan en nog geen uitvoerings- op projectplan.

Lokaal eigenaarschap

Onder lokaal eigenaarschap verstaan we dat actoren uit de lokale samenleving ook daadwerkelijk een bijdrage leveren, of gaan leveren, aan de doelen van de energietransitie. Dus niet alleen 'meedenken' maar ook 'meedoen'. Het laatste door bijvoorbeeld ook zelf energie op te wekken via hernieuwbare energiebronnen danwel mee te investeren in collectieve projecten daartoe.

De RES is een strategie en is voor sommige participanten op te vatten als een startpunt van de energietransitie, anderen zijn al veel verder dan dat en zijn los van plannen van de overheid allang bezig met hun eigen energietransitie. Denk hierbij aan de lokale energiecoöperatie die zoals hiervoor genoemd is verbonden met het webinar Zon op Dak. Deze groep laat al lokaal eigenaarschap zien. In dat licht heeft binnen Wassenaar het lokaal eigenaarschap een plek gekregen in de aanpak van participatie. Dat heeft strikt genomen echter niet veel van doen met de participatie rondom de totstandkoming van de RES 1.0, daar is het lokaal eigenaarschap geen bijzonder onderwerp geweest voor participatie.

Dialoog en betrokkenheid raad

Na het gereedkomen van de concept RES is binnen Wassenaar een wensen- en bedenkingenprocedure voor de raad in gang gezet, inclusief een informatiesessie en een raadsvergadering. De uitkomst van deze wensen- en bedenkingenprocedure is in een brief door de gemeente Wassenaar aan de voorzitter van de RES regio Rotterdam-Den Haag gestuurd, als de input voor de RES 1.0. De opbrengst van het participatietraject binnen Wassenaar is hierin verwerkt door het college. De raad heeft vervolgens van de regio nog een terugkoppeling ontvangen van de verwerkingswijze van de ingediende wensen en bedenkingen in een nota van beantwoording. Tot slot heeft de raad de RES 1.0 op 14 juni 2021 vastgesteld.

Uit gesprekken is naar voren gekomen dat de participatieopbrengst ter overweging is meegegeven aan de raad als ondersteuning in hun wensen- en bedenkingenprocedure. Onderzoekers beschikken verder niet over een document dat de participatieopbrengst weergeeft of een verslag van de participatiemomenten. Het is voor de onderzoekers dan ook niet mogelijk gebleken om na te gaan of de participatieopbrengst zich ook daadwerkelijk een weg heeft gevonden naar de input van gemeente Wassenaar voor de RES 1.0. Belanghebbenden die hebben deelgenomen aan de participatiemomenten hebben hier ook hun bedenken bij, zie de volgende paragraaf.

1.4 Resultaten van participatie en ervaringen

Resultaat volgens belanghebbenden

Belanghebbenden die hebben deelgenomen aan de participatiemomenten geven aan hun inbreng niet terug te zien in afwegingen die door de raad zijn gemaakt en herkennen hun eigen inbreng niet in het eindresultaat van de RES. Ideeën en inzichten die zij hebben aangedragen zijn niet transparant teruggelegd bij de deelnemers en de inbreng van deelnemers is niet voorgelegd aan de

raad. Ook geven deelnemers aan geen goed zicht op waartoe participatie zou moeten bijdragen en wat voor proces hiervoor was ingericht. Illustratief zijn de volgende uitspraken van deelnemers[36]:

- "Geef meer richting door vooraf informatie te verstrekken, beter voorbereiden op interactieve sessies, bevindingen achteraf delen met deelnemers en geïnteresseerden, vervolgstappen communiceren en ga inhoudelijker op gestelde kansen en beperkingen in"
- "Ik heb meerdere kennissen in mijn buurt vragen gesteld over RES, niemand weet wat dit is. Soms wordt het 'Klimaattafel Wassenaar' genoemd andere keren 'Wassenaar van het gas af', een hele brij aan kreten maar geen samenhang."
- "Zorg voor energie is een taak van de overheid en moet niet aan de individuele burger worden opgelegd. Technische problemen moeten door techneuten worden opgelost en niet door onkundige ambtenaren of politici. Luister wat meer naar ervaringsdeskundigen en ingenieurs."

Ervaringen van de gemeente

De ambtelijke projectleiding geeft aan dat belanghebbenden veel meer behoefte hebben aan concretisering. Lessen die getrokken worden zijn:

- "Eerst technisch de inhoud, dan gesprekken met bewoners."[37].
- "Kom in Wassenaar met een specifiek programma over wat te doen met de energietransitie voor het enorme bestand aan moeilijk te isoleren grote en oude panden, veelal bewoond door oudere bewoners." [38]

Bij de totstandkoming van de RES 1.0 en heeft de gemeente de nodige tijdsdruk ervaren: "De RES 1.0 moest onder stoom en kokend water worden opgeleverd."[39] Tegelijkertijd speelden de maatregelen rondom het coronavirus Covid-19 daarbij ook parten en de gemeente Wassenaar had een meer gestandaardiseerde aanpak vanuit de regio als wenselijk ervaren. In gesprekken met de ambtelijke projectleiding van Wassenaar wordt dan ook aangegeven dat de voorbereiding van de participatieaanpak een behoorlijke worsteling was. Steun vanuit de regio werd niet gegeven omdat het uitgangspunt van de regio Rotterdam-Den Haag was dat op gemeentelijk niveau het best de inschatting gemaakt kan worden welke vorm van participatie geschikt is.

De portefeuillehouder van de gemeente geeft ook aan dat voor de belanghebbenden binnen de gemeente Wassenaar qua participatie er niet alles uitgehaald is wat er mogelijk in zat[40]:

> De gemeente is in dit traject niet aan de verfijning toegekomen waarin ze zich naast informeren van inwoners ook richten op meedenken door de inwoners. De reden hiervoor is dat de gemeente zelf geen goed beeld had waar de participatie precies zicht op moest gaan geven.

> Ook had de gemeente niet voldoende inhoudelijke kennis in huis om belanghebbenden op het daarvoor benodigde niveau te betrekken.

De keuze is daarom uiteindelijk gemaakt om belanghebbenden te betrekken bij de totstandkoming van de transitievisie warmte. Het oordeel van de gemeente was dat dit onderwerp veel tastbaarder is voor belanghebbenden.[41]

Borging van ervaringen

Er heeft door de gemeente tot op heden verder geen evaluatie plaatsgevonden van het proces van participatie. Daarmee zijn lessen tot op heden nog niet vastgelegd en geborgd voor het vervolgtraject.

---

[36] Bron: enquête.

[37] Bron: interviews.

[38] Bron: enquête.

[39] Bron: interviews

[40] Bron: interviews

[41] Bron: interviews.

2 Voorschoten

2.1 Het oordeel van belanghebbenden over de participatieaanpak

Onderzoekers hebben 57 deelnemers aan de participatie activiteiten aangeschreven om een korte enquête in te vullen. Dat waren deelnemers aan door de regio en door de gemeente georganiseerde activiteiten. Daarvan hebben 33 deelnemers (57%) de enquête ingevuld. Het onderstaande kader bevat het oordeel van belanghebbenden over het participatietraject. Tevens voegen we daaraan toe hoe de gemeente zelf tegen de aanpak van participatie aankijkt. We lichten dat verder toe onder het kader.

Oordeel van belanghebbenden
Belanghebbenden beoordelen het uitgevoerde participatietraject door de gemeente Voorschoten met een lichte onvoldoende: een cijfer 5

Zij zijn met name kritisch over het de besluitvorming en de afweging van belangen door de gemeente. Zij herkennen namelijk hun inbreng niet in het eindresultaat en hebben geen idee van hoe en in hoeverre hun inbreng is meegewogen.

Hoe kijkt de gemeente hier tegenaan
De gemeente had ruimer de tijd willen hebben en daardoor in de voorbereiding meer de bedoeling van participatie centraal willen stellen in plaats van de vraag 'welke participatie activiteit gaan we organiseren'?

Toelichting

Het gemiddelde cijfer dat de deelnemers die de enquête hebben ingevuld geven aan de aanpak van participatie is een 5. Dit geeft een algemeen beeld van hun ervaring met de participatieaanpak van de gemeente.

Hieronder zoomen we daar verder op in met hulp van de vier kwaliteitsmaatstaven voor inwonersparticipatie. De resultaten uit de enquête worden per kwaliteitsmaatstaf gepresenteerd in de tabel onder deze toelichting.

Realisatiekracht en democratie

Uit de tabel blijkt dat deelnemers zeer negatief oordelen over het onderdeel 'Democratie'. Zij zijn onder andere ontevreden over de invloed die zij hebben op de besluitvorming door de gemeente, de zorgvuldigheid van de afweging van alle belangen en het is voor hen ook onduidelijk hoe hun inbreng is behandeld en hun belangen zijn meegewogen. Uit de tabel onderdeel 'Realisatiekracht' blijkt dat de deelnemers hun inbreng in participatiemomenten niet herkennen in het eindresultaat van participatie. Dat is een belangrijk kritiekpunt. Zo geven zes deelnemers aan nog helemaal geen resultaten of terugkoppeling te hebben gezien van de gemeente. Illustratief zijn de volgende reacties van deelnemers[42]:

- "Er wordt draagvlak op papier gecreëerd en daarmee is dit meer een politiek juichverhaal".
- "Ik heb grote twijfels of het regionaal bedachte verhaal essentieel is gewijzigd als gevolg van onze input. Wel met betrekking tot zoeklocaties van zonnevelden, maar die waren in beschermd buitengebied gepland en dus bij voorbaat niet haalbaar."

[42] Bron: enquête.

Kwaliteit van samenwerking en vormgeving

De deelnemers zijn wel overwegend positief over de kwaliteit van samenwerking. In de tabel onderdeel 'Kwaliteit van samenwerking' is overwegend een positieve score te zien. In verdiepende gesprekken is hier verder op ingegaan en daaruit blijkt dat deelnemers begrip hebben voor de tijdsdruk die aan de gemeente was opgelegd: "De gemeente was natuurlijk gebonden aan een datum om iets in te leveren." Tegelijkertijd wordt in de verdiepende gesprekken ook aangegeven dat het niet duidelijk was waarover de participatie precies ging: duurzaamheid, energietransitie, warmtevisie? De agenda was voor hen niet duidelijk en zij geven aan dat over de RES zelf inwoners eigenlijk niet zijn geraadpleegd."

Ten aanzien van de professionaliteit van de vormgeving van participatie zijn deelnemers kritisch. Deelnemers oordelen negatief over de werkvormen en vervolgstappen zijn onduidelijk. Het meest kritisch zijn de deelnemers over[43]:

> De gekozen werkvorm van een digitale inloopavond. Men ziet dit niet als een geschikte vorm voor de participatie;
> De verwachtingen bij deelnemers zijn vaak hoger gespannen en men verwacht een meer praktisch ingestoken bijeenkomst en meer invloed op de besluitvorming. Zo geven deelnemers in de enquête aan: "Maak het levendig en duidelijk met concrete voorbeelden uit de buurt".
> Deelnemers geven aan geen goed zicht te hebben op het proces waar zij aan bijdragen en hoe het vervolg van het besluitvormingsproces eruit ziet. Een voorbeeld van een reactie van een deelnemer: "Ik ben ook benieuwd hoe het verder gaat. Dat is mij ook niet duidelijk."

REALISATIEKRACHT De opgave zo slagvaardig, slim, snel en/of efficiënt mogelijk realiseren	
Draagt participatie (naar verwachting) bij aan…	***Volgens deelnemers***
nieuwe/betere ideeën, inzichten, oplossingen?	+
meer ambitie of kwaliteit door bundelen krachten?	++
snellere realisatie van de opgave?	--
het delen van verantwoordelijkheid?	++
meer bereiken door samenwerking met partners?	+/-
herkennen inbreng in resultaat?	--

DEMOCRATIE De stem van de samenleving is vertegenwoordigd en klinkt door	
Draagt participatie (naar verwachting) bij aan…	***Volgens deelnemers***
steun voor inhoud plan/project/initiatief?	+
tevredenheid over proces ongeacht inhoud?	--
meer invloed op besluitvorming?	--
grotere betrokkenheid en deelname?	--
wederzijds begrip en vertrouwen?	-
een zorgvuldige afweging van alle belangen?	-
duidelijk maken hoe belangen zijn meegewogen?	-
duidelijk maken hoe inbreng is behandeld?	--

KWALITEIT VAN SAMENWERKING Goed teamspel: constructieve interactie en duidelijkheid voor iedereen	
Was er voor en tijdens het traject sprake van…	***Volgens deelnemers***
duidelijkheid over inhoudelijke kaders?	+
een open houding bij de gemeente?	+/-
een open houding bij de andere deelnemers?	++
open en constructieve interactie?	+
deelnemers die op elkaar voortbouwen ?	+
prettige omgang door vertegenwoordigers?	++
tijdige en relevante informatie?	+
voelen participanten zich serieus genomen?	+/-

PROFESSIONELE VORMGEVING Een goede voorbereiding en een goed werkende aanpak in de praktijk	
Was er voor en tijdens het traject sprake van..	***Volgens deelnemers***
een duidelijk doel van de vragenlijst?	++
een heldere vragenstelling?	++
goed werkende werkvormen?	-
informatie vooraf die hielp bij inbreng?	+
duidelijke vervolgstappen?	-

Tabel II 2.1: beoordeling deelnemers van Participatietraject RES gemeente Voorschoten.

[43] Bron: enquête.

2.2 Lokale kaders: beleid en participatieplan

Het beleid van de gemeente

Gemeente Voorschoten heeft haar participatiebeleid vastgelegd in de 'Participatienota Samen maken we Voorschoten' van donderdag 18 juli 2019, dat is vastgesteld door de raad.

In deze nota geeft de gemeente aan de lokale democratie te versterken door de representatieve democratie (de gemeenteraad) te verbinden met meer directe vormen van democratie (inwonersparticipatie). De gemeente wil hiermee het draagvlak vergroten voor plannen van de gemeente die de leefomgeving van inwoners raken. Ook wil de gemeente de maatschappelijke kracht optimaal benutten door de kennis en kunde van inwoners in te zetten. Dit alles moet bijdragen aan een constructieve dialoog tussen inwoners en gemeente.

De participatienota 'Samen maken we Voorschoten' behandelt:

- Inwonersparticipatie: de gemeente neemt het initiatief;
- Overheidsparticipatie: de maatschappij neemt het initiatief;
- Experimenten en innovaties met nieuwe vormen van participatie, zoals Right to Challenge.

De gemeente wil de participatienota nog verder uitwerken en doet dit momenteel ook. Er wordt onder andere gewerkt aan een nieuwe inspraak- en participatieverordening en er loopt een proces 'kwaliteitsverbetering inwonersparticipatie'. Dat laatste leeft ook in de lokale samenleving van Voorschoten. Een groep inwoners, georganiseerd in de groep 'Alliantie burgers Voorschoten', is een maatschappelijke pressiegroep om overheids- en inwonersparticipatie binnen de gemeente te ontwikkelen. Deze groep heeft zich negatief geuit over de vorderingen van de gemeente op dit gebied in de periode 2019-2021.

Het reguliere beleid biedt de gemeente een algemeen kader om participatie vorm te geven. Voor participatie rondom de energietransitie heeft Voorschoten specifieke kaders opgesteld. De gemeente beschikt over een 'Participatiekompas, in vijf stappen naar een participatieaanpak per opgave/wijk/buurt' van 27 mei 2021. Met dit kompas wil de gemeente haar inwoners op tal van manieren betrekken bij een aantal opgaven op het terrein van de energietransitie in Voorschoten. Daarbij wordt voor een gebiedsgerichte aanpak gekozen waarbij verschillende onderwerpen integraal aan elkaar worden verbonden. Denk aan de energietransitie, klimaatadaptatie en sociale en economische aspecten die daarmee samenhangen.

Participatieplan

Voor de participatie rondom de RES 1.0 heeft gemeente Voorschoten geen eigen participatieplan opgesteld, maar maakt zij gebruik van regionale activiteiten en middelen vanuit de regio zoals beschreven in een regionaal communicatie- en participatieplan. De raad heeft het regionale plan niet vastgesteld en daarmee ook niet getoetst tegen het eigen lokale participatiebeleid.

'In het portefeuillehoudersoverleg van Holland Rijnland is afgesproken dat gemeenten primair verantwoordelijk zijn voor de communicatie en participatie met hun inwoners over de RES. De regio ondersteunt met een aantal regionale activiteiten en met middelen die gemeenten kunnen inzetten.'[44]

In het participatieplan stelt de regio als ambitie te hebben om 'breed met de regio in gesprek te gaan over denkrichtingen' en hanteert als uitgangspunten brede betrokkenheid, lokaal maatwerk, reflectie op plannen, ophalen van (nieuwe) inzichten en laten zien wat mogelijk is en waar kansen

[44] Communicatie- & participatieplan RES Holland Rijnland. Inwoners en lokale stakeholders (september 2020), p. 5.

liggen. Hiervoor zijn de volgende activiteiten georganiseerd in de periode oktober 2020 - januari 2021:

- **Een regionale online enquête** voor inwoners en lokale belanghebbenden. Doel is inzicht krijgen in houding en mening van inwoners ten aanzien van de RES alsook het vergroten van bewustzijn rondom de regionale opgave. Het beoogde resultaat is inzicht te krijgen in regionale verschillen dat moet helpen om de toekomstige communicatie verder vorm te geven.
- **Drie webinars** voor inwoners en lokale belanghebbenden. Doel is het bewustzijn rondom regionale opgave te vergroten, ophalen van reflectie op de zogenaamde kansenkaart voor grootschalige opwek te onderscheiden naar drie subregio's (Duin- en Bollenstreek, Leidse regio & Rijn- en Veenstreek).
  Het beoogde resultaat is zicht te krijgen op voorwaarden waaraan moet worden voldaan om grootschalige opwek een plek te geven in de regio: kansen, bedenkingen en aanvullingen op de kansenkaart.
- **Lokale activiteiten voor gemeenten.** Het plan schrijft twee 'smaken' voor om als gemeente ook over de RES in gesprek te gaan met inwoners en stakeholders, namelijk: eigen activiteiten organiseren of RES-participatie invlechten in bestaande trajecten. De regio reikt voor beide opties suggesties en uitgewerkte handleidingen aan met bijbehorende content aan via een zogenaamde toolbox.[45] In deze toolbox is onder andere een draaiboek opgenomen voor een inloopavond en voor een digitale bijeenkomst/webinar.

Het regionale communicatie- en participatieplan besteedt aandacht aan hoe de opbrengst van participatie zou moeten worden verwerkt zodat deze meespelen bij de keuzes die in de RES 1.0 worden gemaakt. Het regionale plan schrijft voor dat iedere gemeente een notitie maakt met een beschrijving van de activiteiten die zijn georganiseerd, de mensen met wie is gesproken, de vragen die zijn besproken en de uitkomsten van de gesprekken. De regio maakt hier vervolgens een rapportage en koppelt dit terug aan de gemeenten in een bijlage bij de RES. De belangrijkste conclusies worden ook verwerkt in de RES.[46]

2.3 Uitvoering van participatie

Tijdspad en vorm

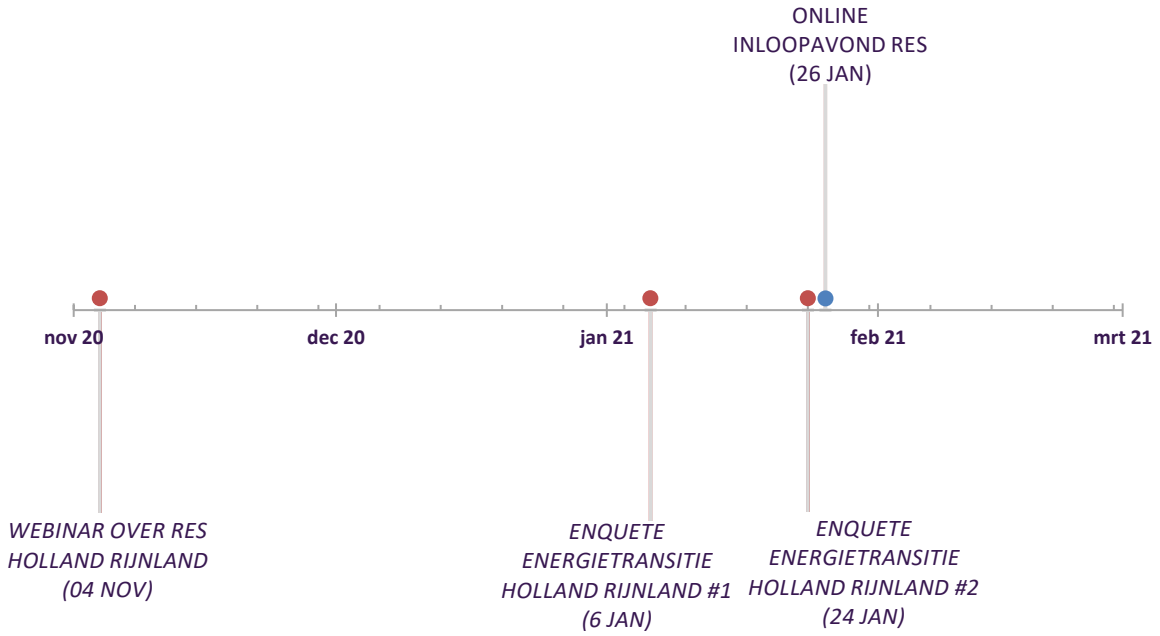

[45] Communicatie- & participatieplan RES Holland Rijnland. Inwoners en lokale stakeholders (september 2020), p. 13.

[46] Communicatie- & participatieplan RES Holland Rijnland. Inwoners en lokale stakeholders (september 2020), p. 9.

Regionale participatie

Holland Rijnland heeft in november 2020 drie online webinars over de RES 1.0 georganiseerd, waarin zij inwoners informeren over de regionale opties voor het opwekken van duurzame elektriciteit en over alternatieve bronnen voor warmte. Op maandag 2 november 2020 voor de sub-regio Rijn en Veenstreek (https://youtu.be/cC4NQN1FYDw), woensdag 4 november 2020 voor de sub-regio Leiden (https://youtu.be/WHuFAwOJTRM) en dinsdag 10 november voor de sub-regio Duin- en Bollenstreek (https://www.youtube.com/watch?v=_U4rkZXez-g).

Daarnaast heeft Holland Rijnland twee regionale online enquêtes onder inwoners uitgezet met hulp van de gemeenten:

- Inwoners aan het woord over de energietransitie. Enquête over de energietransitie in de RES-regio Holland-Rijnland. Rapportage analyse op regionaal niveau van 6 januari 2021.[47]
- Inwoners aan het woord over de energietransitie. Aanvullende enquête over de energietransitie in de RES-regio Holland-Rijnland (verdieping op ruimtelijke voorwaarden en financiële participatie). Rapportage analyse op regionaal niveau van 24 januari 2021.[48]

Gemeenten hebben de gelegenheid gekregen om gebruik te maken van deze participatieopbrengst in het vormen van hun eigen zienswijze op de concept RES. Het is echter voor de onderzoekers niet navolgbaar of en in hoeverre dit ook is gebeurt. Vanwege het feit dat het gaat om regionale participatie en de onnavolgbaarheid van de opbrengsten zijn deze dan ook niet opgenomen in het bovenstaande overzicht.

Online inloopavond RES

Op 26 januari 2021 heeft de gemeente Voorschoten een digitale inloopavond georganiseerd. Het doel van deze inloopavond was om meningen en ideeën op te halen als input voor de zienswijze op de RES. Aan deze inloopavond hebben 22 inwoners deelgenomen. Er is in groepen gesproken over de thema's opwekken van energie, duurzaam verkeer & vervoer en duurzame warmte. De inbreng varieerde van concrete stappen die op korte termijn mogelijk zijn tot onderbouwing van de onhaalbaarheid van de doelen van RES Holland Rijnland. De opbrengst is vervat in een brief van de gemeente Voorschoten aan de regio Holland-Rijnland: 'Opbrengst participatietraject RES 1.0', 23 februari 2021, p. 2.'.

Tijdens de bijeenkomst zijn vragen en stellingen aan de deelnemers voorgelegd, bijvoorbeeld:

1. Wanneer is de energietransitie voor u aanvaardbaar?
2. Welke plannen heeft u om bij te dragen aan de energietransitie?
3. Het is goed mogelijk om 80% van de energiebehoefte van Voorschoten op te wekken in eigen gemeente.
4. Gewone parkeerplaatsen moeten omgezet worden naar laadplaatsen om de overstap naar elektrisch rijden makkelijker te maken.

Lokaal eigenaarschap

Onder lokaal eigenaarschap verstaan we dat actoren uit de lokale samenleving ook daadwerkelijk een bijdrage leveren, of gaan leveren, aan de doelen van de energietransitie. Dus niet alleen

---

[47] Uitkomsten van deze enquête: https://wijzijnon.nl/media/uploads/blocks/Bijlage%208.1%20Uitkomsten%20regionale%20enquete%20over%20de%20energietransitie%20in%20de%20RES-regio%20Holland-Rijnland.pdf.

[48] Uitkomsten van deze enquête: https://wijzijnon.nl/media/uploads/blocks/Bijlage%208.2%20Uitkomsten%20aanvullende%20enquete%20over%20de%20ruimtelijke%20voorwaarden%20en%20financi%C3%ABle%20participatie.pdf.

'meedenken' maar ook 'meedoen'. Het laatste door bijvoorbeeld ook zelf energie op te wekken via hernieuwbare energiebronnen danwel mee investeren in collectieve projecten daartoe.

De RES is een strategie en is voor sommige participanten op te vatten als een startpunt van de energietransitie, anderen zijn al veel verder dan dat en zijn los van plannen van de overheid allang bezig met hun eigen energietransitie. Deze laatste groep laat al lokaal eigenaarschap zien. Uit dit onderzoek blijkt een gedifferentieerde aanpak echter niet aan de orde.

Het lokaal eigenaarschap heeft binnen de gemeente Voorschoten een plek gekregen in de aanpak van participatie met de in de besproken inloopavond voorgelegde stelling 'Welke plannen heeft u om bij te dragen aan de energietransitie?'. De opbrengst daarvan heeft verder geen bijzondere plek gekregen in de RES 1.0

Dialoog en betrokkenheid raad

Voor de zomer van 2020 hebben raadsleden via wensen en bedenkingen hun reactie op de concept RES gegeven. De aandachtspunten hieruit zijn door Holland Rijnland meegenomen bij het maken van de kansenkaart en het plan van aanpak richting RES 1.0. Tot slot heeft de gemeenteraad de RES 1.0 vastgesteld en met een amendement de zoekgebieden aangepast.

Uit gesprekken met een afvaardiging van de gemeenteraad komt het volgende algemene beeld naar voren: "De RES en het bijbehorende proces is soms net zand tussen je vingers als raadslid, doordat het onderwerp technisch en ingewikkeld is. Daarnaast is de aard van raadswerk dat er veel geschakeld wordt tussen allerlei onderwerpen waardoor het moeilijk is om grip te krijgen en te houden op dit onderwerp."[49]

Uit de gesprekken met de afvaardiging van de raad komt ook naar voren dat raadsleden de mogelijkheid hebben gehad om zichzelf te informeren op het gebied van de RES door webinars te volgen die zijn georganiseerd door de regio Holland-Rijnland. Enkele raadsleden geven aan dat zij tijdens deze sessie aandacht hebben gevraagd voor het betrekken van een brede groep van inwoners om te voorkomen dat steeds dezelfde mensen deelnemen. Tijdens deze sessie is bij de gesproken raadsleden echter de indruk ontstaan dat burgers pas later betrokken worden vanwege het hoge abstractieniveau. Zij geven aan bij deze beslissing niet betrokken te zijn en zo voor een voldongen feit te zijn gesteld.[50] De gesproken raadsleden geven verder aan dat deze sessies goed georganiseerd waren en dat veel raadsleden uit de verschillende gemeenten deelnamen. Het gehanteerde format van webinars en ook de live sessies boden volgens de gesproken raadsleden echter te weinig ruimte voor hen om vragen te stellen en vooral om deze beantwoord te krijgen. Deze vragen werden schriftelijk in de chat gesteld, maar kwamen niet altijd goed door bij de organisatoren. De aanname bij de gesproken raadsleden is dat de vragen hier waarschijnlijk ook te ingewikkeld voor waren om direct in de chat te beantwoorden. Naarmate de tijd vorderde werden de sessies drukker bezocht met soms wel 100+ deelnemers en werden de sessies opgesplitst in onderdelen. De raadsleden geven aan dat zij hierdoor niet overal bij aanwezig konden zijn en zo informatie hebben misgelopen.

---

[49] Bron: interviews.

[50] Bron: interviews.

2.4 Resultaten van participatie en borging van ervaringen

Resultaat volgens belanghebbenden

Deelnemers zien hun inbreng niet terug in afwegingen die door de raad worden gemaakt en herkennen hun eigen inbreng ook niet in het eindresultaat van de RES. Ideeën en inzichten die zij hebben aangedragen zijn niet transparant aan hen teruggelegd en zij hebben het beeld dat hen inbreng ook niet is voorgelegd aan de raad. Daarnaast hebben de deelnemers geen goed zicht op waartoe de participatie zou moeten bijdragen en wat voor proces hiervoor was ingericht.

Illustratief zijn de volgende uitspraken van deelnemers[51]:

- "Inbreng op resultaat is vrijwel verwaarloosbaar, zeker als het gaat om inbreng die haaks staat op de reeds ingeslagen paden"
- "Ik heb geen idee wat er in de raad besproken. Je kunt een hoop vinden in de systemen, maar ik vind daarin niet mijn weg. Je kunt daarin ook alleen gericht zoeken als je weet wat je wilt hebben. Ik had het aardig gevonden als de gemeente mij proactief informatie toe zou sturen"
- "Er wordt draagvlak op papier gecreëerd en daarmee een politiek juichverhaal van het aantal mensen die betrokken zijn"
- "Ik heb grote twijfels of het regionaal bedachte verhaal essentieel is gewijzigd als gevolg van onze input. Wel met betrekking tot zoeklocaties van zonnevelden, maar die waren in beschermd buitengebied gepland en dus bij voorbaat niet haalbaar"
- "Wat is het vraagstuk, wie gaat waarmee aan de slag en wat is het raamwerk? Door deze losse opzet is er geen duidelijkheid"
- "Ik ben ook benieuwd hoe het verder gaat. Dat is mij ook niet duidelijk"

Ervaringen gemeente

De ambtelijke projectleiding geeft aan dat rond februari 2020 de gemeente Voorschoten uit een moeilijke situatie kwam en als organisatie geheel gericht was op het leveren van haar kerntaken. Voor het leveren van inspanningen op het gebied van participatie rondom de RES was op dat moment geen ruimte. Zodoende liep de gemeente achter en moest uiteindelijk in vijf weken een inhaalactie uitgevoerd worden. Onder deze tijdsdruk is de participatie opgezet en uitgevoerd.[52]
Tegen deze achtergrond geeft de projectleider de participatie een voldoende. Geleerde lessen zijn:

- "Gesprekken met inwoners moeten door de gemeente constant gecultiveerd worden."
- "Bepaal vooraf heel goed wie je wilt bereiken met de participatie en waarom. Breng je omgeving hiervoor in beeld."
- "Neem ruim je tijd in de voorbereiding en begin bij de bedoeling en niet bij de vraag 'welke participatie activiteit gaan we organiseren? De activiteit is de uitkomst van wat je wilt doen en bereiken, het is niet het begin."
- "Zorg ervoor dat er een participatie expert in je groep zit. Want als gewone ambtenaar kun je een hoop bedenken, maar een expert is gewoon nodig. Doe participatie er niet 'een beetje bij', maar maak het een onlosmakelijk onderdeel van je opgave."

Borging van ervaringen

Er heeft geen evaluatie plaatsgevonden van de participatie rondom de RES 1.0 De ambtelijke projectleider geeft wel aan dat er sprake is van een leercurve: "Gaandeweg wordt nu steeds meer vormgegeven aan de participatiepraktijk door de gemeente waar doorlopend op voort gebouwd wordt". [53]

---

[51] Bronnen: enquête en interviews

[52] Bron: interviews.

[53] Bron: interviews.

3 Oegstgeest

3.1 Het oordeel van belanghebbenden over de participatieaanpak

Onderzoekers hebben 154 deelnemers aan de participatie activiteiten aangeschreven om een korte enquête in te vullen. Daarvan hebben 70 deelnemers (45%) de enquête ingevuld. Het onderstaande kader bevat het oordeel van belanghebbenden over het participatietraject. Tevens voegen we daaraan toe hoe de gemeente zelf tegen de aanpak van participatie aankijkt. We lichten dat verder toe onder het kader.

Oordeel van belanghebbenden
Belanghebbenden beoordelen het uitgevoerde participatietraject door de gemeente Oegstgeest met een onvoldoende: een cijfer 4

De verwachtingen van de gemeente en die van belanghebbenden lopen uiteen, en zijn ook niet helder naar elkaar toe. De deelnemers hadden verwacht een meer actieve bijdrage te mogen leveren en invloed te hebben op besluitvorming. Zij roepen dan ook op om meer actief in gesprek te gaan met inwoners.

Hoe kijkt de gemeente hier tegenaan
De gemeente wil voor het vervolg zich niet meer richten op een regionaal participatieplan maar veel meer lokaal maatwerk leveren door het concretiseren van de energietransitie voor de eigen leefomgeving van inwoners en specifieke doelgroepen binnen de gemeente. Daarbij meer tijd te nemen voor een goede voorbereiding en veel meer fysieke bijeenkomsten en werkvormen in te zetten.

Toelichting

Het gemiddelde cijfer dat de deelnemers die de enquête hebben ingevuld geven voor de aanpak van participatie is een 4. Dit geeft een algemeen beeld van hun ervaring met de participatieaanpak van de gemeente.

Hieronder zoomen we daar verder op in met hulp van de vier kwaliteitsmaatstaven voor inwonersparticipatie. De resultaten uit de enquête worden per kwaliteitsmaatstaf gepresenteerd in de tabel onder deze toelichting.

Realisatiekracht en democratie

Uit de tabel onderdeel 'Realisatiekracht' blijkt dat deelnemers hun inbreng niet herkennen in het uiteindelijke eindresultaat. Uit de tabel onderdeel 'Democratie' blijkt ook dat de deelnemers zeer ontevreden zijn over de mate waarin hen inbreng invloed heeft gehad op de besluitvorming van de gemeente. Dat is voor hen ook niet helder is want zij geven aan dat het voor hen niet duidelijk is hoe hun belangen zijn meegewogen of hoe hun inbreng is behandeld. Of zoals deelnemers tijdens verdiepende gesprekken aangeven[54]:

- "Ik heb geen beeld van wat de gemeente nu aan het doen is. We hebben geen terugkoppeling gehad. Ik heb dan ook geen enkele informatie waarop ik u terugkoppeling kan geven."
- "Ik heb geen terugkoppeling gehad. Ik heb actief gezocht op de website en de krant. Als je zoekt op de gemeentewebsite vind je niets. Het is wirwar van ambtelijke teksten. Houd het actueel en goed vindbaar."[55]

[54] Bron: interviews.
[55] Bron: interviews.

Uit de tabel onderdeel 'Democratie' blijkt echter wel dat er steun is voor de inhoud van de RES, zij het in beperkte mate met een score +/-. Uit de verdiepende gesprekken met belanghebbenden blijkt dat dit met name geïnterpreteerd moet worden als steun voor de noodzaak van de energietransitie in het algemeen. De deelnemers zijn niet tevreden over het participatieproces rondom de RES, zij ervaren niet meer invloed op de besluitvorming hierover of grotere betrokkenheid.

Kwaliteit van samenwerking en vormgeving

De deelnemers zijn kritisch ten aanzien van de kwaliteit van samenwerking met de gemeente. Zij ervaren onvoldoende een open en constructieve interactie en voelen zich niet serieus genomen worden. Tijdens gesprekken werd duidelijk dat dit is veroorzaakt door de gekozen werkvorm[56]:

- "Dit was geen samenwerking, dit was informatie geven".
- "De digitale participatie beviel mij ook niet. Ik heb vragen gesteld in de chat over hoeveel windmolens, maar kreeg geen antwoord". "Bijeenkomsten via internet zijn te abstract, ik betwijfel of meer dan 5% van de bewoners überhaupt weet wat een RES is."

Met betrekking tot de informatieverschaffing en duidelijkheid van vervolgstappen in het proces zijn de deelnemers ook negatief, zo blijkt uit de tabel onderdeel 'Professionele vormgeving'. In een gesprek licht een deelnemer dit als volgt toe: "De gemeente moet veel beter zichtbaar zijn in wijken en bij winkelcentra, ter plekke in gesprek gaan met bewoners. Ook mag er veel meer informatie in de Oegstgeester Courant, en niet alleen via de informatiepagina van de gemeente, maar ook via interviews." Wij hebben niet kunnen achterhalen welke verwachtingen de gemeente precies heeft uitgesproken richting belanghebbenden. In de 'Notitie participatieopbrengst RES Gemeente Oegstgeest' van 21 januari 2021 waarin de gemeente de opbrengst van de participatie uiteenzet legt de gemeente de nadruk op informeren en als bijkomend doel raadplegen. Uit de reactie van de deelnemers blijkt in ieder geval dat zij andere verwachtingen hadden bij de participatie. De deelnemers hadden verwacht een meer actieve bijdrage te kunnen leveren: "Ik geef het geloof in participatie op. Ik verwacht niet dat de gemeente echt bewoners gaat betrekken in dit proces en gewoon zijn eigen gang gaat".

REALISATIEKRACHT
De opgave zo slagvaardig, slim, snel en/of efficiënt mogelijk realiseren

Draagt participatie (naar verwachting) bij aan…	***Volgens deelnemers***
nieuwe/betere ideeën, inzichten, oplossingen?	+
meer ambitie of kwaliteit door bundelen krachten?	++
snellere realisatie van de opgave?	-
het delen van verantwoordelijkheid?	++
meer bereiken door samenwerking met partners?	-
herkennen inbreng in resultaat	-

DEMOCRATIE
De stem van de samenleving is vertegenwoordigd en klinkt door

Draagt participatie (naar verwachting) bij aan…	***Volgens deelnemers***
steun voor inhoud plan/project/initiatief?	+/-
tevredenheid over proces ongeacht inhoud?	--
meer invloed op besluitvorming?	-
grotere betrokkenheid en deelname?	-
wederzijds begrip en vertrouwen?	--
een zorgvuldige afweging van alle belangen?	-
duidelijk maken hoe belangen zijn meegewogen?	--
duidelijk maken hoe inbreng is behandeld?	--

[56] Bron: interviews.

KWALITEIT VAN SAMENWERKING Goed teamspel: constructieve interactie en duidelijkheid voor iedereen	
Was er voor en tijdens het traject sprake van…	***Volgens deelnemers***
duidelijkheid over inhoudelijke kaders?	+
een open houding bij de gemeente?	+/-
een open houding bij de andere deelnemers?	+
open en constructieve interactie?	-
deelnemers die op elkaar voortbouwen ?	-
prettige omgang door vertegenwoordigers?	++
tijdige en relevante informatie?	--
voelen participanten zich serieus genomen?	-

PROFESSIONELE VORMGEVING Een goede voorbereiding en een goed werkende aanpak in de praktijk	
Was er voor en tijdens het traject sprake van…	***Volgens deelnemers***
een duidelijk doel van de vragenlijst	++
informatie vooraf die hielp bij inbreng	-
duidelijke vervolgstappen	--
een heldere vraagstelling	++
goed werkende werkvormen	-

Tabel II 3.1: beoordeling deelnemers van Participatietraject RES gemeente Oegstgeest.

3.2 Lokale kaders: beleid en participatieplan

Het beleid van de gemeente

Het beleid ten aanzien van inwoners- en overheidsparticipatie is beschreven in de 'Leidraad voor participatie in Oegstgeest' van 28 april 2020. Het bevat onder andere een concrete beslisboom voor het college en de ambtelijke organisatie waarmee de gemeente participatieprocessen vorm kan geven. De gemeente geeft aan dit te gebruiken bij ruimtelijke projecten of projecten op het gebied van duurzaamheid, zoals de RES en de transitievisie warmte.

De gemeente Oegstgeest geeft in haar beleid aan drie redenen te hebben om participatief te werken[57]:

1. Inwoners kunnen met kennis, ervaring en kunde bijdragen aan de kwaliteit van beleid en projecten;
2. Participatie kan leiden tot meer eigenaarschap en breder gedragen oplossingen;
3. Participatie stelt de gemeente in staat beter te weten wat er speelt en waarvoor de gemeente nodig is (aansluiting door interactie).

De gemeente onderscheidt daarbij drie treden van participatie: raadplegen, adviseren en coproduceren. De gemeente heeft een trede van meebeslissen bewust niet opgenomen, omdat zij meent dat de gemeenteraad uiteindelijk altijd beslist. Daarbij worden drie spelregels gehanteerd:

1. Transparantie: het proces (en de vormkeuze) is voor iedereen navolgbaar;
2. Legitimiteit: er is zowel in formele als informele zin steun voor het gelopen proces;
3. Inclusiviteit: alle belanghebbenden hebben aan tafel gezeten en is er oog geweest voor minderheidsposities en de toegankelijkheid en beschikbaarheid voor specifieke doelgroepen.

Participatieplan

Voor de participatie rondom de RES 1.0 heeft gemeente Oegstgeest geen eigen participatieplan opgesteld, maar maakt zij gebruik van regionale activiteiten en middelen vanuit de regio zoals beschreven in een regionaal communicatie- en participatieplan. De raad heeft het regionale plan niet vastgesteld en daarmee ook niet getoetst tegen het eigen lokale participatiebeleid.

'In het portefeuillehoudersoverleg van Holland Rijnland is afgesproken dat gemeenten primair verantwoordelijk zijn voor de communicatie en participatie met hun inwoners over de RES. De regio

[57] Leidraad voor participatie in Oegstgeest (28 april 2020), p. 6.

ondersteunt met een aantal regionale activiteiten en met middelen die gemeenten kunnen inzetten.'[58]

In het participatieplan stelt de regio als ambitie te hebben om 'breed met de regio in gesprek te gaan over denkrichtingen' en hanteert als uitgangspunten brede betrokkenheid, lokaal maatwerk, reflectie op plannen, ophalen van (nieuwe) inzichten en laten zien wat mogelijk is en waar kansen liggen. Hiervoor zijn de volgende activiteiten georganiseerd in de periode oktober 2020 - januari 2021:

- **Een regionale online enquête** voor inwoners en lokale belanghebbenden. Doel is inzicht krijgen in houding en mening van inwoners ten aanzien van de RES alsook het vergroten van bewustzijn rondom de regionale opgave. Het beoogde resultaat is inzicht te krijgen in regionale verschillen dat moet helpen om de toekomstige communicatie verder vorm te geven.
- **Drie webinars** voor inwoners en lokale belanghebbenden. Doel is het bewustzijn rondom regionale opgave te vergroten, ophalen van reflectie op de zogenaamde kansenkaart voor grootschalige opwek te onderscheiden naar drie subregio's (Duin- en Bollenstreek, Leidse regio & Rijn- en Veenstreek).
  Het beoogde resultaat is zicht te krijgen op voorwaarden waaraan moet worden voldaan om grootschalige opwek een plek te geven in de regio: kansen, bedenkingen en aanvullingen op de kansenkaart.
- **Lokale activiteiten voor gemeenten.** Het plan schrijft twee 'smaken' voor om als gemeente ook over de RES in gesprek te gaan met inwoners en stakeholders, namelijk: eigen activiteiten organiseren of RES-participatie invlechten in bestaande trajecten. De regio reikt voor beide opties suggesties en uitgewerkte handleidingen aan met bijbehorende content aan via een zogenaamde toolbox.[59] In deze toolbox is onder andere een draaiboek opgenomen voor een inloopavond en voor een digitale bijeenkomst/webinar.

Het regionale communicatie- en participatieplan besteedt aandacht aan hoe de opbrengst van participatie zou moeten worden verwerkt zodat deze meespelen bij de keuzes die in de RES 1.0 worden gemaakt. Het regionale plan schrijft voor dat iedere gemeente een notitie maakt met een beschrijving van de activiteiten die zijn georganiseerd, de mensen met wie is gesproken, de vragen die zijn besproken en de uitkomsten van de gesprekken. De regio maakt hier vervolgens een rapportage en koppelt dit terug aan de gemeenten in een bijlage bij de RES. De belangrijkste conclusies worden ook verwerkt in de RES.[60]

---

[58] Communicatie- & participatieplan RES Holland Rijnland. Inwoners en lokale stakeholders (september 2020), p. 5.

[59] Communicatie- & participatieplan RES Holland Rijnland. Inwoners en lokale stakeholders (september 2020), p. 13.

[60] Communicatie- & participatieplan RES Holland Rijnland. Inwoners en lokale stakeholders (september 2020), p. 9.

3.3 Uitvoering van participatie

Tijdspad en vorm

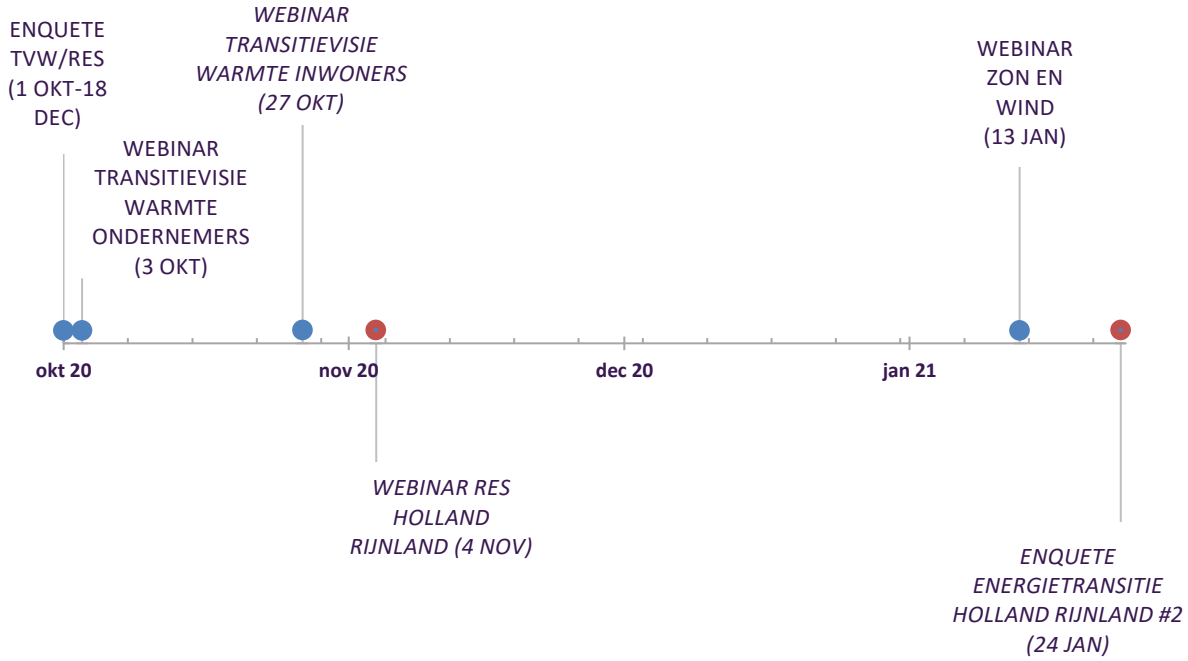

Regionale participatie

Holland Rijnland heeft in november 2020 drie online webinars over de RES 1.0 georganiseerd, waarin zij inwoners informeren over de regionale opties voor het opwekken van duurzame elektriciteit en over alternatieve bronnen voor warmte. Op maandag 2 november 2020 voor de sub-regio Rijn en Veenstreek (https://youtu.be/cC4NQN1FYDw) en woensdag 4 november 2020 voor de sub-regio Leiden (https://youtu.be/WHuFAwOJTRM).

Daarnaast heeft Holland Rijnland twee regionale online enquêtes onder inwoners uitgezet met hulp van de gemeenten:

- Inwoners aan het woord over de energietransitie. Enquête over de energietransitie in de RES-regio Holland-Rijnland. Rapportage analyse op regionaal niveau van 6 januari 2021.[61]
- Inwoners aan het woord over de energietransitie. Aanvullende enquête over de energietransitie in de RES-regio Holland-Rijnland (verdieping op ruimtelijke voorwaarden en financiële participatie). Rapportage analyse op regionaal niveau van 24 januari 2021.[62]

Gemeenten hebben de gelegenheid gekregen om gebruik te maken van deze participatieopbrengst in het vormen van hun eigen zienswijze op de concept RES. Het is echter voor de onderzoekers niet navolgbaar of en in hoeverre dit ook is gebeurt. De ambtelijke projectleiding heeft aangegeven gebruik te hebben gemaakt van de tweede regionale enquête.[63]

---

[61] Uitkomsten van deze enquête: https://wijzijnon.nl/media/uploads/blocks/Bijlage%208.1%20Uitkomsten%20regionale%20enquete%20over%20de%20energietransitie%20in%20de%20RES-regio%20Holland-Rijnland.pdf.

[62] Uitkomsten van deze enquête: https://wijzijnon.nl/media/uploads/blocks/Bijlage%208.2%20Uitkomsten%20aanvullende%20enquete%20over%20de%20ruimtelijke%20voorwaarden%20en%20financi%C3%ABle%20participatie.pdf.

[63] Bron: ambtelijke verificatie.

Enquête TVW/RES

In plaats van de eerste regionale enquête heeft gemeente Oegstgeest ervoor gekozen om een eigen enquête uit te zetten onder inwoners op het gebied van de Transitievisie Warmte (TVW) en de RES. Deze enquête is uitgezet via het online Doe Mee participatieplatform en stond open van 1 oktober 2020 tot en met 18 december 2020.[64] De enquête is ingevuld door 154 inwoners verdeeld over alle wijken van de gemeente Oegstgeest.[65]

Webinars transitievisie warmte voor ondernemers en inwoners

Op 3 oktober 2020 hebben vier ondernemers deelgenomen aan een webinar en het webinar is 18 keer bekeken door geïnteresseerden via het Doe Mee Platform. Het doel was om ondernemers te informeren over de transitievisie warmte (TVW) en de energietransitie en met elkaar te spreken over de kansenkaart van de RES. Op de volgende onderdelen van de RES is er gereflecteerd door ondernemers: energie besparen, zonne- energie, windenergie, warmte, mobiliteit, lokaal eigenaarschap.

Op 27 oktober 2020 hebben 20 inwoners deelgenomen aan een webinar. Het doel was om inwoners te informeren over de TVW en de energietransitie. Hierbij is er ook stilgestaan bij de RES. Tijdens het webinar was er ruimte voor interactie tussen inwoners en de gemeente. Op de volgende onderdelen van de RES is er gereflecteerd: energie besparen, warmte, mobiliteit en lokaal eigenaarschap.

Webinar Zon en Wind

Op 13 januari 2021 hebben 44 inwoners deelgenomen aan dit webinar. Daarin is uitgelegd wat de RES en de kansenkaart is. Vervolgens zijn in groepjes de kansenkaart besproken. Inwoners konden aan de hand van deze kaart aangeven waar zij kansen of bedreigingen zagen. Op de volgende onderdelen van de RES is er gereflecteerd: zonne- energie, windenergie, mobiliteit, lokaal eigenaarschap. De opname van het webinar en de antwoorden op onbeantwoorde vragen waren terug te vinden op het Doe Mee platform.

Lokaal eigenaarschap

Onder lokaal eigenaarschap verstaan we dat actoren uit de lokale samenleving ook daadwerkelijk een bijdrage leveren, of gaan leveren, aan de doelen van de energietransitie. Dus niet alleen 'meedenken' maar ook 'meedoen'. Het laatste door bijvoorbeeld ook zelf energie op te wekken via hernieuwbare energiebronnen danwel mee investeren in collectieve projecten daartoe.
De RES is een strategie en is voor sommige participanten op te vatten als een startpunt van de energietransitie, anderen zijn al veel verder dan dat en zijn los van plannen van de overheid allang bezig met hun eigen energietransitie. Deze laatste groep laat al lokaal eigenaarschap zien.

Het lokaal eigenaarschap heeft binnen de gemeente Oegstgeest een plek gekregen in de hiervoor besproken webinars voor ondernemers en inwoners. De opbrengst daarvan heeft verder geen bijzondere plek gekregen in de RES 1.0

Dialoog en betrokkenheid raad

Tijdens een gesprek met een afvaardiging van de gemeenteraad gaven raadsleden aan dat de opbrengst van participatie niet zichtbaar is meegenomen in het debat in de raad en van invloed is geweest op de besluitvorming in de raad. Het staat raadsleden in ieder geval niet helder voor ogen:

- "Datgene wat opgehaald wordt komt onvoldoende door tot ons als raad".

---

[64] Bron: ambtelijke verificatie.

[65] Transitievisie Warmte: Oegstgeest (juli, 2021) p. 28.

- " Zelfs als raadslid heb je het gevoel dat je op een treintje zit dat doorgaat. Hoe zal dat voor een inwoner zijn?"

De participatiemomenten, de resultaten en de mate waarin de input van participanten invloed heeft gehad op de RES staat de afvaardiging van de raad niet helder voor ogen. Wel is duidelijk blijven hangen dat de response niet heel hoog was. En dat de wijze waarop tijdens het webinar de informatie over de zoekgebieden werd gedeeld niet duidelijk was.[66]

3.4 Resultaten van participatie en borging van ervaringen

Resultaat volgens belanghebbenden

Als belangrijk resultaat geven deelnemers in de enquête aan dat zij door het volgen van het participatietraject meer interesse, kennis, bewustwording en betrokkenheid bij de plannen en de energietransitie hebben gekregen.

Een grote groep is echter kritisch ten aanzien van het resultaat van participatie. Zij geven aan helemaal geen beeld te hebben van een resultaat.[67] Zij zien hun inbreng niet terug in afwegingen die door de raad worden gemaakt en herkennen hun eigen inbreng ook niet in het eindresultaat van de RES. Dat is volgens ons niet verrassend want de notitie met de participatieopbrengst is wel op het online participatieplatform van de gemeente geplaatst maar niet direct naar de deelnemers van participatie toegestuurd. Ook het eindproduct, de RES 1.0, is niet op het online platform geplaatst. Ideeën en inzichten die deelnemers hebben aangedragen zijn niet transparant bij hen teruggelegd.

Illustratief zijn de volgende uitspraken van deelnemers[68]:

- "Ik heb mijn inbreng niet terug gezien en heb niet het idee bijgedragen te hebben aan een nota. Vooral op eigen initiatief informatie opgehaald. Wat bij is mij is blijven hangen is die kansenkaart met windmolens rond de n-wegen."
- "Ik heb geen terugmelding gehad. Ik heb actief gezocht op de website en de krant. Als je zoekt op de gemeentewebsite vind je niets. Het is wir-war van ambtelijke teksten. Houd het actueel en goed vindbaar."
- "Ik ervaar niet dat in dit participatieproces onze belangen zorgvuldig zijn afgewogen. Input wordt niet serieus genomen. Geen beeld van wat de gemeente nu aan het doen is. We hebben geen terugkoppeling gehad. Ik heb geen enkele informatie waarop ik terugkoppeling kan geven."
- "Ik heb ingestuurd dat ze op de Klinkenbergerplas zonnepanelen kunnen leggen en net zoals bij de Brienoord-brug een drijvend zonnepark van 4000 panelen, waarop 700 huizen aangesloten zijn. Dubbelwin: je voorkomt ook speedboten. Helemaal geen reactie op gehad."
- "We hebben als historische vereniging vragen gesteld over waar zon en wind gezien onze volle omgeving. Men heeft niet gereageerd."
- "Ik geef het geloof in participatie op. Ik verwacht niet dat de gemeente echt bewoners gaat betrekken in dit proces en zijn eigen gang gaat."

Ervaringen gemeente

In gesprekken geeft de ambtelijke projectleiding aan dat de gemeente voor participatie rondom het vervolg (de RES 2.0) niet meer afhankelijk wil zijn van een regionaal participatieplan. Hiervoor worden de volgende redenen aangedragen:

> Het voorbereidingsproces binnen de regio liep langs teveel schijven en was niet efficiënt.

---

[66] Bron: interviews.

[67] Bron: enquête.

[68] Bron: interviews

> Een groot deel van participatie maatwerk. Er is onvoldoende aangesloten op het lokale participatiebeleid en de 'coleur locale' of typische doelgroepen binnen de gemeente.
> Bij de resultaten uit de regionale vragenlijst is geen analyse op het niveau van de gemeente uitgevoerd".
> Als laatste was de tijdsdruk te groot. Het participatietraject moest in een periode van twee tot drie maanden bedacht en uitgevoerd worden.

Borging van ervaringen

Er heeft geen formele evaluatie van dit participatietraject rondom de RES 1.0 plaatsgevonden. Het algemene participatiebeleid van gemeente Oegstgeest voorziet echter wel in evaluatie en borging van lessen. Na ieder participatietraject dient er een evaluatie plaats te vinden, uitgevoerd door de verantwoordelijke projectleider of beleidsmedewerker.

De ambtelijke projectleiding geeft verder aan de volgende lessen mee te willen nemen naar de volgende stap:

> In 2023 dient de RES 2.0 zich aan. De ambtelijke projectleiding wil deze keer snel na de verkiezingen starten met de voorbereiding van het participatietraject en niet pas vlak voor de deadline;
> Er bestaat in de ambtelijke organisatie de voorkeur om geen externe participatieadviseur in te huren, maar om dit in de organisatie te borgen;
> De voorkeur gaat uit naar fysieke bijeenkomsten: "Tot slot geniet het toch de voorkeur om toekomstige participatie weer fysiek uit te voeren. Enkel digitale werkvormen creëert te veel afstand".[69]
> Het bleek een uitdaging om de RES concreet te maken voor belanghebbenden en voor hun eigen leefomgeving: "Neem een standpunt in en ga hierover in gesprek met de belanghebbenden. Mensen slaan sneller aan wanneer het over hun eigen leven en leefomgeving gaat, dan wanneer het over een (regionaal) beleidsdocument gaat."[70]

[69] Bron: interviews.

[70] Bron: interviews.

4 Leidschendam-Voorburg

4.1 Het oordeel van belanghebbenden over de participatieaanpak

Onderzoekers hebben 182 deelnemers aan de participatie activiteiten aangeschreven om een korte enquête in te vullen. Daarvan hebben 73 deelnemers (40%) de enquête ingevuld. Het onderstaande kader bevat het oordeel van belanghebbenden over het participatietraject. Tevens voegen we daaraan toe hoe de gemeente zelf tegen de aanpak van participatie aankijkt. We lichten dat verder toe onder het kader.

Oordeel van belanghebbenden
Belanghebbenden beoordelen het uitgevoerde participatietraject door de gemeente Leidschendam-Voorburg met een lichte onvoldoende: een cijfer 5

Belanghebbenden kunnen het proces niet goed volgen doordat ze vooraf onvoldoende informatie hierover hebben gekregen en geen terugkoppeling over de opbrengst van participatie hebben ontvangen.

Hoe kijkt de gemeente hier tegenaan
Dit sentiment beperkt zich niet alleen tot de belanghebbenden: "Niet alle raadsleden ervaren voldoende te zijn meegenomen in het proces en voelen zich niet aangehaakt. Er zijn raadsleden die zoekende zijn en zelf geen grip hebben op de inhoud. De raad kenmerkt zich door afhoudende geluiden versus partijen die graag een versnelling zien."

Toelichting

Het gemiddelde cijfer dat deelnemers die de enquête hebben ingevuld geven aan de aanpak van participatie is een 5. Dit geeft een algemeen beeld van hun ervaring met de participatieaanpak van de gemeente.

Hieronder zoomen we daar verder op in met hulp van de vier kwaliteitsmaatstaven voor inwonersparticipatie. De resultaten uit de enquête worden per kwaliteitsmaatstaf gepresenteerd in de tabel onder deze toelichting.

Realisatiekracht en democratie

Wat direct opvalt uit de tabel is het negatieve oordeel dat deelnemers geven over het onderdeel 'Democratie'. Deelnemers zijn hierover zeer kritisch. Zij ervaren dat zij geen invloed hebben op de besluitvorming van de gemeente, het is voor hen niet duidelijk hoe en in hoeverre hun inbreng is behandeld en hun belangen zijn meegewogen. Dat wordt ook weerspiegeld in het negatieve oordeel van deelnemers over de mate waarin zij hun inbreng herkennen in het eindresultaat, zie tabel onderdeel 'Realisatiekracht': zij herkennen hun inbreng niet.

Dit beeld wordt bevestigd in de verdiepende gesprekken met deelnemers[71]:

- "De gemeente kan beter naar zijn inwoners luisteren.
- "Politieke partijen hebben zonder inspraak windmolens geboycot. De gemeente laat hier steken vallen."
- "De gemeenteraad heeft niet over RES gesproken wel over LES, maar als je dat debat terugkijkt dan is het resultaat te algemeen. De politiek pakt het niet op."

[71] Bron: interviews

KWALITEIT VAN SAMENWERKING EN VORMGEVING

Hoewel deelnemers zeer kritisch zijn over het voorgaande zijn zij redelijk neutraal (+/-) tot positief (+) over de kwaliteit van samenwerking met de gemeente en de vormgeving van participatie. Daar waar zij neutraal zijn zien zij nog veel ruimte voor verbetering. Zij hebben de behoefte aan een opener houding van de gemeente, meer interactie en werkvormen die dat bevorderen en een laagdrempelige toegang voor verschillende doelgroepen[72]:

- "Een discussie online is extra lastig. Ik ben sterk voorstander van fysieke bijeenkomsten. In webinars krijg je een monoloog. Bij een fysieke bijeenkomst krijg je ook vragen van andere mensen."
- "Natuurlijk is ook een webinar een vorm van dialoog, maar uiteindelijk een erg abstract verhaal voor de deelnemer."
- "Ik zou het fijn vinden als de gemeente ruimte biedt om participatie laagdrempelig in te richten. Opleidingsniveau van deze betrokken groep is hoog. Ga actief in gesprek. Je mist nu de gesprekken met vertegenwoordigers van wijken."

REALISATIEKRACHT De opgave zo slagvaardig, slim, snel en/of efficiënt mogelijk realiseren	
Draagt participatie (naar verwachting) bij aan…	***Volgens deelnemers***
nieuwe/betere ideeën, inzichten, oplossingen?	+
meer ambitie of kwaliteit door bundelen krachten?	++
snellere realisatie van de opgave?	-
het delen van verantwoordelijkheid?	++
meer bereiken door samenwerking met partners?	+/-
herkennen inbreng in resultaat	-

DEMOCRATIE De stem van de samenleving is vertegenwoordigd en klinkt door	
Draagt participatie (naar verwachting) bij aan…	***Volgens deelnemers***
steun voor inhoud plan/project/initiatief?	-
tevredenheid over proces ongeacht inhoud?	-
meer invloed op besluitvorming?	--
grotere betrokkenheid en deelname?	--
wederzijds begrip en vertrouwen?	--
een zorgvuldige afweging van alle belangen?	--
duidelijk maken hoe belangen zijn meegewogen?	--
duidelijk maken hoe inbreng is behandeld?	--

KWALITEIT VAN SAMENWERKING Goed teamspel: constructieve interactie en duidelijkheid voor iedereen	
Was er voor en tijdens het traject sprake van…	***Volgens deelnemers***
duidelijkheid over inhoudelijke kaders?	+
een open houding bij de gemeente?	+/-
een open houding bij de andere deelnemers?	+
open en constructieve interactie?	+/-
deelnemers die op elkaar voortbouwen ?	+/-
prettige omgang door vertegenwoordigers?	++
tijdige en relevante informatie?	+/-
voelen participanten zich serieus genomen?	-

PROFESSIONELE VORMGEVING Een goede voorbereiding en een goed werkende aanpak in de praktijk	
Was er voor en tijdens het traject sprake van…	***Volgens deelnemers***
een duidelijk doel van de vragenlijst?	++
een heldere vragenstelling?	++
goed werkende werkvormen?	+/-
informatie vooraf die hielp bij inbreng?	+
duidelijke vervolgstappen?	-

Tabel II 4.1: beoordeling deelnemers van Participatietraject RES gemeente Leidschendam-Voorburg.

[72] Bron: interviews

4.2 Lokale kaders: beleid en participatieplan

Leidschendam-Voorburg had ten tijde van de totstandkoming van de RES geen vastgesteld beleid over inwonersparticipatie. Vanaf maart 2020 liep er binnen de gemeente wel een traject om tot dit beleid te komen. Dat beleid is op 13 juli 2021 door de gemeenteraad van Leidschendam-Voorburg vastgesteld met de nota 'Burgerparticipatie in Leidschendam-Voorburg, van positiviteit van 2 kanten, naar durven, doen, doorgaan!' Uit deze nota blijkt dat de gemeente participatie belangrijk vindt om de kwaliteit van plannen te verbeteren en betrokkenheid van de gemeenteraad en samenleving te vergroten. Hiertoe omvat de nota een aantal belangrijke uitgangspunten:

1. De gemeente vindt de volgende kernwaarden belangrijk: transparantie, draagvlak, open benadering, gelijkwaardigheid, vertrouwen, representativiteit en positiviteit;
2. De gemeenteraad bepaalt de ruimte die inwoners hebben om hun ideeën in te brengen en uit te voeren en legt dit vast in een startnotitie;
3. Ieder traject start met het afwegingskader en de gemeente stelt startnotities op bij complexe maatschappelijke vraagstukken hoe participatie wordt ingezet.
4. Een communicatieplan is onderdeel van het participatieproces. Het communicatieplan is openbaar te raadplegen. Er is apart budget beschikbaar voor initiatieven als hiermee maatschappelijke doelen bereikt kunnen worden;
5. De communicatie is transparant, duidelijk en tijdig. Ook de punten die niet zijn overgenomen worden gemeld en uitgelegd. Bij terugkoppeling is ook duidelijk wie het uiteindelijke besluit neemt en wat de vervolgplanning is.

Gemeente Leidschendam-Voorburg heeft lokaal geen traject voor participatie ingezet specifiek voor de totstandkoming van de RES 1.0. Wel zijn er participatieactiviteiten georganiseerd voor het ontwikkelen van een Lokale Energiestrategie (LES). In tegenstelling tot de regionale energiestrategie richt de LES zich hoofdzakelijk op de energietransitie op het lokale niveau van Leidschendam-Voorburg.

Voor het participatietraject voor de ontwikkeling van de LES heeft de gemeente een lokaal participatieplan opgesteld. De eerste participatieactiviteiten zijn al in 2020 gestart. Dus al voordat vanuit de regio allerlei participatieactiviteiten werden ontplooid voor de ontwikkeling van de RES 1.0. Gezien er toen nog geen vastgesteld participatiebeleid bestond was het niet mogelijk om lokaal beleid voor participatie als leidraad te hanteren bij het opstellen van het participatieplan. In het participatieplan is opgenomen wat het doel is van de participatie en waarom participatie belangrijk is, wat de uitgangspunten voor de participatie zijn, wie betrokken worden in het traject (stakeholders) en per doelgroep is voor een aparte aanpak gekozen. Ook zijn stakeholders verenigd in een kerngroep die regelmatig bij elkaar komt. De concept LES met het participatieplan is voorgelegd aan inwoners voor inspraak en is uiteindelijk vastgesteld door de gemeenteraad.

Gedurende het traject voor de totstandkoming van de LES is op basis van een technische analyse een *Visie en Uitgangspuntennotitie Lokale Energie Strategie* opgesteld en op 10 juni 2020 door de gemeenteraad vastgesteld. Deze notitie bevat uitgangspunten op het gebied van ambitiestelling, te volgen strategie en hoofdlijnen voor hoe de participatie in te richten. De gemeente geeft aan dat op basis van de vastgestelde uitgangspunten in deze notitie zij stakeholders bij de totstandkoming van de LES zullen betrekken.[73] In de gesprekken met de ambtelijke projectleiders is aangegeven dat deze *Uitgangspuntennotitie* heeft gediend als input voor de RES 1.0 en dat de reeds gehouden participatieactiviteiten in het kader van de LES hierin zijn meegenomen.[74]

---

[73] Visie en uitgangspunten voor de Lokale Energie Strategie, vastgesteld door de gemeenteraad op 10 juni 2020, p. 15.

[74] Bron: interviews en ambtelijke verificatie.

4.3 Uitvoering van participatie

Tijdspad en vorm

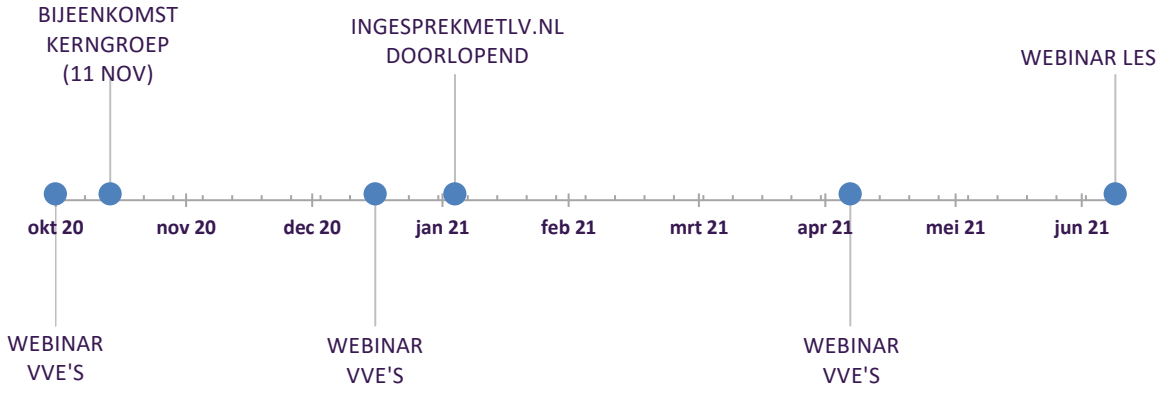

Webinars

Voor de participatie van Verenigingen van Eigenaren (VvE) is in 2020 en 2021 een drietal webinars georganiseerd. Het algemene beeld dat hieruit naar voren komt is dat de ondersteuningsbehoefte bij VvE's erg hoog is. Er is behoefte aan informatie over alternatieve warmtebronnen, maatwerkadvies, uitwisseling van ervaringen tussen VvE's onderling, hulp bij besluitvorming en aan financiële ondersteuning.

Kerngroep

De belangrijkste keuzes in de planvorming zijn besproken in de kerngroep. De kerngroep bestaat uit de gemeente, Vidomes, Wooninvest, Stedin, Energy Common LV, MKB LV en Stichting Duurzaam LV. Daarnaast wordt de kerngroep ondersteund door drie werkgroepen waaraan ook allerlei stakeholders deelnemen:

1. *De werkgroep sociale huur:* de gemeente, Vidomes en Wooninvest, Respectus en de Adviesraad Vidomes;
2. *De werkgroep wijkvolgorde:* deze werkgroep richt zich op de vraag welke wijk gaat wanneer van het gas af? Deelnemers zijn de gemeente, Stedin, de woningcorporaties en Energy Common LV;
3. *De werkgroep participatie:* de gemeente, Wooninvest, Energy Common LV, Stichting Duurzaam LV en MKB LV.

In de kerngroep en de werkgroepen zijn en worden allerlei verschillende onderwerpen besproken waaronder de wijze van participatie: rollen, belangen en verantwoordelijkheden van de betrokken stakeholders, verwachtingen van en visie op de energietransitie, de bewonersparticipatiestrategie en bijbehorende middelen en uitingen.

Vragenlijst

In de zomer van 2020 is een enquête over de energietransitie gehouden onder inwoners van de gemeente om mee te denken over schone energie. In totaal hebben 869 mensen de enquête ingevuld.

Lokaal eigenaarschap

Onder lokaal eigenaarschap verstaan we dat actoren uit de lokale samenleving ook daadwerkelijk een bijdrage leveren, of gaan leveren, aan de doelen van de energietransitie. Dus niet alleen 'meedenken' maar ook 'meedoen'. Het laatste door bijvoorbeeld ook zelf energie op te wekken via hernieuwbare energiebronnen danwel mee investeren in collectieve projecten daartoe. De RES is een strategie en is voor sommige participanten op te vatten als een startpunt van de

energietransitie, anderen zijn al veel verder dan dat en zijn los van plannen van de overheid allang bezig met hun eigen energietransitie. Deze laatste groep laat al lokaal eigenaarschap zien. Uit dit onderzoek blijkt een gedifferentieerde aanpak echter niet aan de orde.

Het lokaal eigenaarschap heeft binnen de gemeente Leidschendam-Voorburg een plek gekregen door bijvoorbeeld nadrukkelijk VvE's en woningcorporaties via de webinars, de kerngroep en werkgroepen te betrekken en door samen te werken met energiecoöperaties Zon op Leidschendam-Voorburg en Energy Common Leidschendam-Voorburg. De opbrengst daarvan heeft verder geen bijzondere plek gekregen in de RES 1.0.

Dialoog en betrokkenheid raad

De gemeente Leidschendam-Voorburg heeft ingezet op participatie voor de totstandkoming van de LES, en niet specifiek voor de RES.

De belangrijkste redenen hiervoor lichten we hieronder kort toe[75]:

> In de periode van opstelling van de 'Visie en uitgangspuntennotitie voor de Lokale Energiestrategie' was windenergie en het lokale eigenaarschap nog een optie. Het college wilde daarom ook, met inzet van participatie, locaties onderzoeken voor het plaatsen van vier windmolens. De raad heeft echter via een amendement de mogelijkheid voor windenergie eruit gehaald. Dit was vervolgens ook belangrijke input voor RES 1.0 waardoor rondom dit vraagstuk het niet meer zinvol was om een participatietraject te starten.

> Voor de totstandkoming van de 'Visie en uitgangspuntennotitie voor de Lokale Energiestrategie' zijn inwoners reeds betrokken. In 2019 zijn door de gemeente verschillende wijkgesprekken georganiseerd. De opbrengst van deze gesprekken is gebruikt voor het opstellen van de uitgangspuntennotitie voor de Lokale Energiestrategie. Op basis van deze notitie heeft de raad zijn zienswijze kunnen geven op de concept-RES.

Participatie door Leidschendam-Voorburg is dus niet direct ingezet om een bijdrage te leveren aan de RES, maar wel indirect via een lokale tussenstap met de ontwikkeling van de uitgangspuntennotitie voor de Lokale Energiestrategie. Het is echter niet goed navolgbaar wat de opbrengst is geweest van participatie in het kader van de LES en hoe dat precies heeft doorgewerkt in de zienswijze van de raad op de RES.

Voor de raad van Leidschendam-Voorburg vormt de LES het belangrijkste kader voor de gemeente, en niet de RES. In een gesprek met een afvaardiging van de raad geven raadsleden ook aan geen grote betrokkenheid te voelen bij de totstandkoming van de RES en op de inhoud daarvan geen grip te hebben. Ook geven zij aan dat de RES niet leeft bij de gemiddelde inwoner van de gemeente maar hoogstens bij specifieke belangengroepen.

4.4 Resultaten van participatie en borging van ervaringen

Resultaat volgens belanghebbenden

Deelnemers die de enquête van dit onderzoek hebben ingevuld geven aan hun inbreng niet terug te zien in afwegingen die door de raad worden gemaakt en herkennen hun eigen inbreng ook niet in het eindresultaat van de RES. Zij geven aan dat ideeën en inzichten die zij hebben aangedragen niet transparant bij hen zijn teruggelegd en dat zij geen invloed hebben gehad op de besluitvorming van de raad.

Een aantal deelnemers ziet wel dat zij door deelname aan het lokale participatietraject meer interesse, kennis, bewustwording en betrokkenheid bij de plannen rondom de energietransitie

[75] Bron: interview

hebben gekregen. Een overgrote groep is echter minder positief, zij geven aan helemaal geen beeld te hebben van een resultaat. De belangrijkste reden is omdat zij geen terugkoppeling over resultaten van participatie hebben gezien.[76]

Illustratief zijn de volgende uitspraken van deelnemers[77]:

- "De gemeenteraad heeft niet over RES gesproken. Wel over de LES, maar als je dat debat terugkijkt dan is het resultaat te algemeen. De politiek pakt het niet op."
- "Leidschendam-Voorburg kan beter naar zijn inwoners luisteren. Politieke partijen hebben zonder inspraak windmolens geboycot. De gemeente laat hier steken vallen."
- "Ik heb geen kopie van mijn ingestuurde vragenlijst gehad, hierdoor heb ik mijn input niet meer helder."
- "Je krijgt geen documentatie terug. Ik moest enorm goed Googlen. Ook voordat je naar een bijeenkomt gaat, krijg je geen aanlevering."
- "Het [lokale] krantje bevat soms terugkoppeling. Maar is dit de gewenste vorm?"
- "Ik heb over de RES vragen gesteld, via gemeentebelangen maar nog geen antwoorden."
- "Ontwikkeling LES is op afstand gebeurd. Betrokkenheid is beperkt en rol gemeentepolitiek belemmerend: NIMBY-problematiek (not in my backyard)."
- "In mijn contacten met de gemeente omtrent duurzaamheid voel ik mij niet gesteund door de gemeente. Als ik om informatie vraag, weet men die niet of krijg ik simpelweg geen antwoord. Het gevoel van urgentie dat in de samenleving hierover leeft, zie ik niet bij de gemeente terug. Ik heb de indruk dat gemeente zich in de energietransitie verslikt."
- "Informatie over proces en vervolgstappen is welkom. Terugkoppeling over gebruik van inbreng ook. Zelfs als dat betekent: 'Dank, maar hier kunnen we niks mee'. Dan kan ik volgende keer effectiever input leveren."
- "Ik heb 1 enquête ingevuld en daarmee niet het gevoel dat ik betrokken word."

Ervaringen van de gemeente

De ambtelijke projectleiding geeft in gesprekken aan dat met de inzet van lokale participatie input voor de RES 1.0 is opgehaald. Dat is op een slagvaardige en efficiënte wijze gedaan door vooral dat aan betrokkenen voor te leggen wat binnen de kaders die de gemeenteraad heeft gesteld nog mogelijk is. Daardoor is alleen datgene opgehaald uit de participatietrajecten waar de gemeente ook iets mee kan doen en waar belanghebbenden ook een handelingsperspectief geboden kan worden. Dit is bijvoorbeeld goed gelukt ten aanzien van de doelgroep huiseigenaren met de participatie aanpak voor de Verenigingen van Eigenaren[78].

De ambtelijke projectleiding geeft verder in gesprekken het volgende te hebben geleerd:

- Neem vooral de tijd voor een goede voorbereiding van participatie aan de voorkant van het proces;
- Neem de raad ook mee voor vaststelling van de doelen en aanpak van participatie. Maak helder waarvoor, door reeds gemaakte keuzes van de raad, participatie wel of niet zinvol is. Zo was er door het 'wind-amendement' op dit onderwerp geen participatie meer mogelijk.

Borging van ervaringen

Er heeft geen formele evaluatie van het participatietraject rondom de RES 1.0 of LES plaatsgevonden. Wel heeft de ambtelijke organisatie navraag gedaan bij deelnemers aan de webinars[79]. Daaruit bleek dat deelnemers de webinars te top-down vonden ingestoken en fysieke bijeenkomsten beter zouden werken dan online bijeenkomsten zoals een webinar.

---

[76] Bron: enquête.

[77] Bron: enquête en interviews

[78] Bron: interviews

[79] Bron: interviews

De gemeente Leidschendam-Voorburg heeft geen zicht op de mate van draagvlak in de samenleving ten aanzien van de RES 1.0 De RES 1.0 is ook niet teruggekoppeld aan de samenleving en de wijze waarop belangen zijn afgewogen. Dit is het gevolg van de keuze van Leidschendam-Voorburg om participatie te richten op een Lokale Energiestrategie, in plaats van de RES. De ambtelijk projectleiding geeft in een gesprek wel aan dat de portefeuillehouder het voornemen heeft om participatie wel in te zetten voor de totstandkoming van de RES 2.0.

5 Zoetermeer

5.1 Het oordeel van belanghebbenden over de participatieaanpak

Onderzoekers hebben 40 deelnemers aan de participatie activiteiten aangeschreven om een korte enquête in te vullen. Daarvan hebben 15 deelnemers (38%) de enquête ingevuld.

Het onderstaande kader bevat het oordeel van belanghebbenden over het participatietraject. Tevens voegen we daaraan toe hoe de gemeente zelf tegen de aanpak van participatie aankijkt. We lichten dat verder toe onder het kader.

Oordeel van belanghebbenden
Belanghebbenden beoordelen het uitgevoerde participatietraject door de gemeente Zoetermeer met een lichte voldoende: een cijfer 6. Zij geven aan het open gesprek met de raad en aandacht voor de inwoners zeer te waarderen en ideeën en oplossingen in hebben kunnen brengen. Tegelijkertijd geven zij aan een beperkte mate van invloed te ervaren.

Hoe kijkt de gemeente hier tegenaan
De gemeente heeft een positiever beeld over de invloed van belanghebbenden. Dan gaat het vooral over concrete zaken. Zo zijn er voorbeelden waarbij belanghebbenden zichtbaar invloed hebben gehad op zoekplekken voor een zonneveld.

Toelichting

Het gemiddelde cijfer dat de deelnemers die de enquête hebben ingevuld geven aan de aanpak van participatie is een 6. Dit geeft een algemeen beeld van hun ervaring met de participatieaanpak van de gemeente.

Hieronder zoomen we daar verder op in met hulp van de vier kwaliteitsmaatstaven voor inwonersparticipatie. De resultaten uit de enquête worden per kwaliteitsmaatstaf gepresenteerd in de tabel onder deze toelichting.

Realisatiekracht en democratie

Uit de tabel onderdeel 'Realisatiekracht' blijkt dat deelnemers wel van mening zijn dat hun bijdragen hebben geleid tot inzichten en oplossingen en een toename van kwaliteit van plannen maar aan de andere kant herkennen zij hun inbreng niet in het eindresultaat. In het verdiepende gesprek na de enquête merkt een deelnemer hierover op: "Wij hebben geen terugkoppeling gehad. Het is mij nu niet goed duidelijk of die RES 1.0 na de inspraak is bijgesteld. In september is een besluit genomen 'die RES 1.0 is oké'. Ik zou als burger nu actief moeten zoeken naar de definitief vastgestelde RES. Wij horen er helemaal niets over!". [80]

Dit heeft ook z'n weerslag op hoe deelnemers het onderdeel 'Democratie' beoordelen. Zij ervaren een beperkte mate van invloed en oordelen negatief over de zorgvuldigheid waarmee de gemeente belangen heeft afgewogen. Zij hebben dan ook grote twijfels over de mate waarin de lokale samenleving is betrokken. In het verdiepende gesprek geven deelnemers aan dat dit toch een van de gestelde doelen zou moeten zijn van participatie.

[80] Bron: interviews.

Kwaliteit van samenwerking en vormgeving

Ten aanzien van de kwaliteit van samenwerking met de gemeente en de vormgeving van participatie oordelen deelnemers positief. Zo geeft een van de deelnemers in het verdiepende gesprek aan het open gesprek met de raad zeer te waarderen en een andere deelnemers geeft aan dat de aandacht voor inwoners als positief ervaart.

De deelnemers zijn ook kritisch en zien nog voldoende verbeterpunten voor participatie en geven ook tips[81]:

- "Participatie moet worden versterkt en de alledaagse inwoner moet meer worden meegenomen. Het zijn nu vooral bijzonder geïnteresseerde mensen met vaak een technische achtergrond die participeren."
- Er wordt ook een zorg geuit door diezelfde mensen met een technische achtergrond: "Mensen stappen uit de participatietrein, want ze ervaren onkunde op het technisch vlak. Hoe goed ambtenaren het ook allemaal willen, over technische oplossingen wordt helemaal niet gesproken, en zij hebben zelf niet het technisch inzicht. Hierdoor is het nu pappen en nathouden. Dit geeft geen vertrouwen in een goed resultaat."
- Volgens belanghebbenden zal het organiseren van fysieke bijeenkomsten de samenwerking verbeteren.
- Ook op het gebied van communicatie geven deelnemers aan om vooraf en achteraf een artikel te plaatsen in het Streekblad.

REALISATIEKRACHT De opgave zo slagvaardig, slim, snel en/of efficiënt mogelijk realiseren	
Draagt participatie (naar verwachting) bij aan…	***Volgens deelnemers***
nieuwe/betere ideeën, inzichten, oplossingen?	+
meer ambitie of kwaliteit door bundelen krachten?	+
snellere realisatie van de opgave?	-/+
het delen van verantwoordelijkheid?	+
meer bereiken door samenwerking met partners?	+
herkennen inbreng in resultaat	-/+

DEMOCRATIE De stem van de samenleving is vertegenwoordigd en klinkt door	
Draagt participatie (naar verwachting) bij aan…	***Volgens deelnemers***
steun voor inhoud plan/project/initiatief?	+
tevredenheid over proces ongeacht inhoud?	+
meer invloed op besluitvorming?	+/-
grotere betrokkenheid en deelname?	-
wederzijds begrip en vertrouwen?	-
een zorgvuldige afweging van alle belangen?	-
duidelijk maken hoe belangen zijn meegewogen?	+
duidelijk maken hoe inbreng is behandeld?	+

KWALITEIT VAN SAMENWERKING Goed teamspel: constructieve interactie en duidelijkheid voor iedereen	
Was er voor en tijdens het traject sprake van…	***Volgens deelnemers***
duidelijkheid over inhoudelijke kaders?	++
een open houding bij de gemeente?	+
een open houding bij de andere deelnemers?	+
open en constructieve interactie?	+
op elkaar voortbouwen?	+
prettige omgang en bejegening?	++
tijdige en relevante informatie?	++
voelen participanten zich serieus genomen?	++

PROFESSIONELE VORMGEVING Een goede voorbereiding en een goed werkende aanpak in de praktijk	
Was er voor en tijdens het traject sprake van…	***Volgens deelnemers***
een duidelijk doel van de vragenlijst?	++
een heldere vraagstelling?	++
werkende werkvormen bij bijeenkomsten?	++
informatie vooraf die hielp bij inbreng?	++
duidelijke vervolgstappen?	+

Tabel II 5.1: beoordeling deelnemers van Participatietraject RES gemeente Zoetermeer.

[81] Bron: interviews

5.2 Lokale kaders: beleid en participatieplan

In 2020 is het beleid voor participatie geactualiseerd en is een nieuwe Participatieverordening en Kadernota Participatie vastgesteld door de raad.[82] De gemeente Zoetermeer beschikt over drie instrumenten om participatie in de gemeente te organiseren:

- *De Participatieverordening:* gemeentelijke regels met een juridische status;
- *De Kadernota Participatie:* hoe de gemeente op hoofdlijnen invulling geeft aan de regels in de Participatieverordening. De kadernota vormt het beleid voor participatie.
- *De interne Participatiewijzer:* dit is een ondersteunende gereedschapskist voor de organisatie van bijeenkomsten voor participatie. De gemeentelijke organisatie gebruikt deze bij de voorbereiding en uitvoering van participatie.

De gemeente Zoetermeer beschikt verder over een voor iedereen toegankelijke website voor participatie DoeMee.Zoetermeer.nl. Op deze website is allerlei algemene informatie te vinden en informatie over projecten waarbij participatie is ingezet.

De ambities en aanpak van Zoetermeer rondom de energietransitie worden omschreven in het 'Programma Duurzaam & Groen Zoetermeer' dat op 17 februari 2020 door de raad voor de periode 2020-2023 is vastgesteld.[83] Dit programma omvat de uitgangspunten voor inwonersparticipatie voor de energietransitie, zie het onderstaande kader.

Uitgangspunten voor participatie rondom de energietransitie

- Met de RES en de transitievisie warmte spelen er verschillende projecten waarin bewonersparticipatie een rol speelt. Het is van belang om deze trajecten zowel inhoudelijk als procesmatig goed op elkaar af te stemmen, om te voorkomen dat mensen dubbel bevraagd worden.
- De gemeente werkt nauw samen met andere partijen die inwoners willen bewegen te verduurzamen, zoals DEZo, Reimarkt, DuurSamen Zoetermeer, Stichting Piëzo en buurtverenigingen.
- Ook haakt de gemeente aan bij de leerkring Communicatie en Participatie van het Programma Aardgasvrije Wijken, waarbij verschillende landelijke proeftuinen hun kennis en ervaring delen. Dit jaar nog verschijnt de handreiking Communicatie en Participatie van het Rijk, waaraan de gemeente Zoetermeer input levert.
- In de komende periode zal de gemeente het bewonersparticipatietraject op de energietransitie verder vormgeven: **hoe lager het schaalniveau, hoe intensiever de participatie**.
- Op regio- en stadsniveau vindt de participatie plaats door vertegenwoordigende partijen te betrekken. Op wijkniveau wil de gemeente inwoners uitnodigen om mee te denken. Hiernaast helpt het om lokale ambassadeurs in de wijk te hebben om bewoners te helpen bij het nemen van concrete stappen. Inwoners die kunnen en willen worden uitgenodigd om deze rol te gaan oppakken.

Bron: Programma Duurzaam & Groen Zoetermeer 2020-2026

Middels de 'Raadsmemo lokale verkenning potentie en wenselijkheid wind en zonlocaties en samenspraak (participatie) traject' van 6 november 2020 is de gemeenteraad door het college ingelicht over de uit te voeren participatie. Bijlage 2 van deze raadsmemo bevat een procesvoorstel voor de participatie. Feitelijk is dit een participatieplan. Het plan bevat een

---

[82] Bron: Raadvoorstel Kadernota Samenspraak en Samenspraakverordening 2020 (vastgesteld op 17 februari 2020, agendapunt 8d)

[83] Zie Programma Duurzaam & Groen Zoetermeer 2020-2023 (vastgesteld door de raad op 17 februari 2020, agendapunt 7a)

toelichting op de achtergrond en het specifieke onderwerp alsook een omschrijving van het doel, de schaalgrootte, de doelgroep, niveau op de participatieladder (informeren en raadplegen), inrichting van het proces, planning en rapportage. Het beoogde procesresultaat is als volgt omschreven: "De inbreng van de inwoners zal zoveel mogelijk worden meegenomen in het raadsvoorstel dat het college in december zal voorleggen aan de gemeenteraad. Dit alles met het doel om het draagvlak voor energietransitie te vergroten en om de kwaliteit van de besluitvorming te vergroten."[84]

5.3 Uitvoering van participatie

Tijdspad en vorm

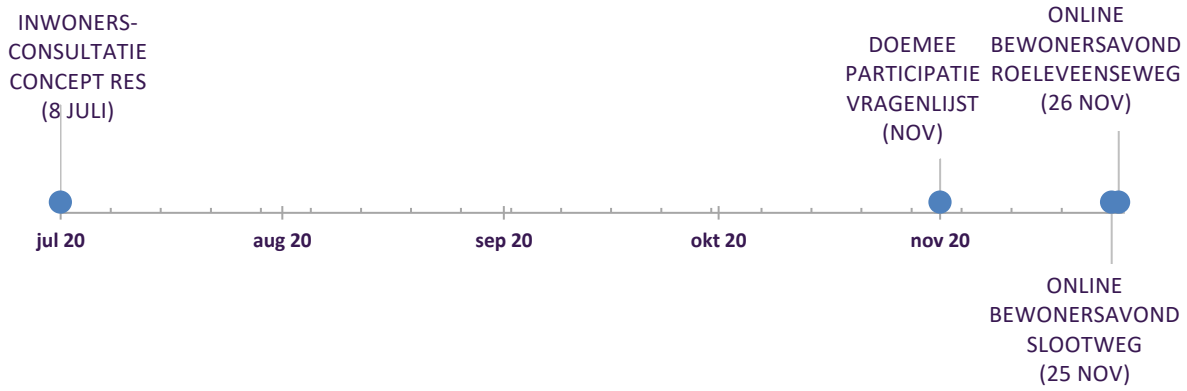

Inwonersconsultatie door de raad op concept RES

Op 8 juli 2020 is, zonder inmenging van het college, een participatiebijeenkomst georganiseerd door de raad. Raadsleden en inwoners zijn direct met elkaar in gesprek gegaan over de energietransitie en de RES en aan deze avond hebben 27 mensen deelgenomen. De opbrengst van deze bijeenkomst heeft als input gediend voor de zienswijze van de raad op de concept RES.

DoeMee vragenlijst

De gemeente Zoetermeer heeft bepaald wat de bijdrage van Zoetermeer zou kunnen zijn aan de regionale doelen met betrekking tot de inzet van zonne- en windenergie. Hiervoor heeft de gemeente een lokale verkenning uitgevoerd naar de potentie en wenselijkheid van zon- en windenergie, zonder daarbij nog keuzes te maken. Inwoners konden eind 2020 hierop reageren via Facebook en DoeMee, het online participatie platform van de gemeente Zoetermeer[85].

Online bewonersavonden Slootweg en Roeleveenseweg

Er is een participatieavond georganiseerd over het opwekken van stroom door zon en wind voor een tweetal beoogde zonnevelden, aan de Slootweg en de Roeleveenseweg. De opbrengst van deze avond is aan de gemeenteraad voorgelegd en heeft geleid tot besluitvorming in de raad van Zoetermeer op 25 januari 2021. Daarbij is afgewogen dat windturbines niet kunnen rekenen op draagvlak en het gevolg is dat gemeente Zoetermeer zich nu met name richt op opwekking door zonnepanelen op daken, naast de drie windmolens die de gemeente als sinds 2011 heeft.

---

[84] Procesvoorstel samenspraak (participatie) Lokale Verkenning potentie en wenselijkheid windenergie en zonnestroom binnen en buiten de stad (6 november 2020), p. 3.

[85] Zie voor de weergave van de participatie door Zoetermeer op het online participatieplatform: https://doemeezoetermeer.mett.nl/lopende+projecten/windenergie+en+zonnestroom+in+zoetermeer+res/default.aspx

Lokaal eigenaarschap

Onder lokaal eigenaarschap verstaan we dat actoren uit de lokale samenleving ook daadwerkelijk een bijdrage leveren, of gaan leveren, aan de doelen van de energietransitie. Dus niet alleen 'meedenken' maar ook 'meedoen'. Het laatste door bijvoorbeeld ook zelf energie op te wekken via hernieuwbare energiebronnen danwel mee investeren in collectieve projecten daartoe. De RES is een strategie en is voor sommige participanten op te vatten als een startpunt van de energietransitie, anderen zijn al veel verder dan dat en zijn los van plannen van de overheid allang bezig met hun eigen energietransitie. Deze laatste groep laat al lokaal eigenaarschap zien.
De participatiemomenten zoals hiervoor besproken richten zich met name op het vraagstuk omtrent de plaatsing van bronnen voor zon- en windenergie. Het onderwerp lokaal eigenaarschap heeft daar vooralsnog geen prominente plek in gekregen.

Dialoog en betrokkenheid raad

Zoals eerder genoemd zijn raadsleden direct in gesprek gegaan met over de energietransitie.

Op 6 november 2020 is de raad middels een memo op de hoogte gesteld van de lokale verkenning rondom de potentie en wenselijkheid van wind- en zonlocaties[86] Het participatieplan is als bijlage bijgevoegd en ter kennis gegeven aan de raad, de raad heeft het niet vastgesteld. Het participatieplan is volledig. Zo beschrijft het plan het onderwerp, het doel van participatie, de schaal, potentiële deelnemers, niveau op de participatieladder, inrichting van het proces en de keuze voor werkvormen (digitale vragenlijst op online participatieplatform van de gemeente en twee online bijeenkomsten voor inwoners). Van de lokale verkenning is een verslag opgesteld dat is vastgesteld door het college. De participatieopbrengst is door het college verwerkt in het voorstel aan de raad.

De bovenstaande werkwijze is geheel in lijn met het lokale participatiebeleid en de gemeenteraad is actief geïnformeerd door het college. De uitvoering en werkwijze sluit ook aan op het regionale uitgangspunt dat participatie een lokale verantwoordelijkheid van de gemeente is. Als laatste heeft de gemeenteraad de mogelijkheid gehad om te reageren op de concept RES met een wensen- en bedenkingenprocedure en zo invloed kunnen oefenen op de RES.

Uit het gesprek met een afvaardiging van de raad blijkt echter dat raadsleden zich nog onvoldoende betrokken voelen bij de totstandkoming van de RES en zij weinig grip ervaren op het proces[87]:

- "Ik voel mij zelf ook nauwelijks betrokken bij het traject van de totstandkoming tot de RES 1.0."
- "Ik ben vanaf het begin erbij betrokken geweest. Ik ben steeds in afwachting geweest op een vervolg, maar er kwam niets. Ik was bij een startbijeenkomst van de metropool. Daar is aangegeven om de raden ook in participatie te brengen. Maar niets meer gehoord."
- "Wij krijgen de stukken van het college en die proberen het uit te leggen. We houden ons vast aan een ambtenaar waar we vertrouwen in hebben en verder komen we niet."

De portefeuillehouder en ambtelijke sleutelpersonen hebben echter een positiever beeld over de betrokkenheid van de raad, dat blijkt uit gesprekken. Het beeld is dat de raad zich in dit traject ook betrokken heeft gevoeld en in het algemeen een actieve rol invult met betrekking tot de energietransitie:

- "Binnen haar eigen klankbordgroep, heeft de raad adviezen mee kunnen geven voor onder andere de participatie. Dit speelde bij drie trajecten: concept-RES, de lokale verkenning potentie

---

[86] Zie hier voor de memo: https://doemee.zoetermeer.nl/Beheer/documenten/doe+mee+documenten/handlerdownloadfiles.ashx?idnv=1809517

[87] Bron: interview

en wenselijkheid van windenergie en zonnestroom én de Transitievisie warmte. Het college is hierover positief en krijgt de indruk dat de raad dat ook is."[88]

5.4 Resultaten van participatie en borging van ervaringen

Resultaat volgens belanghebbenden

Deelnemers oordelen neutraal op de vraag of zij hun eigen inbreng herkennen in het eindresultaat van de RES en in een verdiepend gesprek zijn zij daar ook kritisch over. Hierover bestaan echter verschillende beelden tussen de deelnemers en de gemeente. In gesprekken met de ambtelijke sleutelpersonen wordt aangegeven dat de resultaten zijn teruggekoppeld aan degenen die hebben deelgenomen aan participatiemomenten, direct of via het online participatieplatform. De ambtelijk projectleiding geeft aan dat de deelnemers het eindverslag van participatie hebben gehad of zij konden via het online platform de Doe Mee het verslag raadplegen. Ook wordt aangegeven dat wel nog duidelijk moet worden aangegeven wat de gemeente met de opbrengst van participatie gaat doen. Zo moet een uitvoeringsagenda nog worden gedeeld met de deelnemers, maar die is wel gedeeld met de raad en ook openbaar."[89]

Hier lopen 'opbrengst uit participatie' en de doorwerking daarvan op het eindproduct 'RES 1.0' of een concrete uitvoeringsagenda naar onze mening door elkaar heen. Uiteindelijk dient de 'opbrengst uit participatie' als invoer voor een afweging door de raad. Een **zichtbare** afweging van de inbreng van belanghebbenden wordt door de deelnemers van de enquête van dit onderzoek echter niet gezien. Ook hebben zij het eindproduct (RES 1.0) of een uitvoeringsplan ook niet scherp voor ogen. Zij ervaren daardoor geen zorgvuldige afweging van hen inbreng. De deelnemers voelen zich daarentegen wel serieus genomen want oordelen wel positief over het proces van participatie: de kwaliteit van samenwerking en de vormgeving.

Illustratief zijn de volgende uitspraken van deelnemers[90]:

- "We hebben aandacht gekregen voor locaties van windmolens, inzet op zonnepanelen, het belang van een goed beleid voor particuliere eigenaren, het belang van koeling (naast verwarming) en het gebruik van duurzame bronnen voor een warmtenet (en de niet-haalbaarheid van een warmtenet in onze wijk)."
- "Wij hebben geen terugkoppeling gehad. Het is mij nu niet goed duidelijk of die RES 1.0 na de inspraak is bijgesteld."
- "Na de participatie is geen terugkoppeling geweest. Wat is er met mijn inbreng gebeurd is niet duidelijk."
- "In september is een besluit genomen die RES 1.0 is oké. Ik zou als burger nu actief moeten opzoeken naar de definitief vastgestelde. Wij horen er helemaal niets over! Het is voor mij slecht te volgen."

Ervaringen van de gemeente

De ambtelijke projectleiding geeft de participatie inspanning van de gemeente een ruime voldoende[91]:

- "Uit de lokale verkenning hebben we nieuwe ideeën opgehaald. Deze zijn meegenomen in de uitvoeringsplannen. Ambities zijn echter ook getemperd. Niet alleen door participatie ook door collega's en politiek."

---

[88] Bron: interviews.

[89] Bron: interviews.

[90] Bron: enquête en interviews

[91] Bron: interviews

- "Vooraf is goed aangegeven wat met input werd gedaan, ook is het verslag gestuurd en is men op de hoogte gebracht van wanneer de raadsvergadering was als het gaat om de Slootweg en Roeleveenseweg."
- "Deelnemers konden via het online participatieplatform Doe Mee de procedure ook op die website volgen en zien wat er met hun input is gedaan."

Belanghebbenden hebben ook daadwerkelijk invloed kunnen uitoefenen. Zo wordt in gesprekken aangegeven dat tijdens de bijeenkomst over een zonneveld bij de Slootweg en bij de Roeleveenseweg veel buurtbewoners negatief waren over het beoogde zonneveld. Uiteindelijk bleken de inwoners het bij het rechte eind te hebben: de woningen stonden te dicht op het beoogde zonneveld. Bij de Roeleveenseweg onderzoekt de ontwikkelaar nu wat nog de mogelijkheden zijn voor plaatsing en daarbij rekening te houden met de wensen en kritiekpunten van de omwonenden.

De projecteider geeft in het gesprek aan de volgende lessen geleerd te hebben:[92]

- Met het online participatieplatform heeft de gemeente Zoetermeer een prima gereedschap in handen om te proeven en te voelen wat speelt in de samenleving. Het vraagt echter wel de nodige menskracht om het online platform van content te voorzien.
- Hoe dichterbij je als gemeente met participatie bij de leefomgeving van de mensen komt, hoe beter de participatie moet zijn.
- Je moet mensen niet overvragen, vooral als het gaat om abstracte onderwerpen. Sterk punt is dat de raad hierin initiatief heeft genomen.
- Een goede ervaren voorzitter bij participatie is echt nodig, zeker bij weerstand.
- Technische bijeenkomsten zijn we voorstander van! Een klankbordgroep vanuit de omgevingswet uit de raad is nu ook verbreed met de RES. Voor ambtelijke projectleiders is een dergelijke klankbordgroep handig om ideeën uit te wisselen en het proces van de besluitvorming beter te begeleiden.

Borging van ervaringen

Er heeft geen formele evaluatie van het participatietraject rondom de RES 1.0 plaatsgevonden. Met betrekking tot het vervolg participatieproces ten behoeve van de RES 2.0 geeft de portefeuillehouder in een gesprek wel mee dat goed moet worden afgewogen wat regionaal en wat lokaal kan of moet. Daar waar de gemeente er niet over gaat is het ook niet zinvol om dat aan inwoner te vragen. Als je iets vraagt moet je het als gemeente namelijk ook waar kunnen maken.[93]

[92] Bron: interviews.

[93] Bron: interviews.

Deel III Bijlagen

Bijlage 1 Onderzoeksvragen

Centrale vragen

1 Hoe beoordelen belanghebbenden uit de lokale samenleving die hebben deelgenomen aan participatie in het kader van de RES, het participatieproces dat door de verschillende gemeenten is georganiseerd?
2 Welke lessen kunnen de gemeenten trekken uit de beoordeling van belanghebbenden en wat kunnen gemeenten hiervan (en van elkaar) leren voor toekomstige participatie trajecten?

Deelvragen (per gemeente te beantwoorden)

Beleid en participatieplan

1 Welk lokaal beleid en lokale kaders heeft de gemeente voor participatie in het algemeen?
   a In hoeverre is dat beleid toepasbaar op participatie rondom de RES, is participatie rondom de RES vergelijkbaar met participatie rondom overige gemeentelijke onderwerpen?
   b Is er specifiek beleid voor participatie rondom energieprojecten?

2 Is er een lokaal participatieplan opgesteld en vastgesteld?
   a In hoeverre en op welke wijze zijn daarbij bestaande lokale kaders en lokaal beleid als leidraad gehanteerd?
   b In hoeverre is de gemeenteraad betrokken bij het vormgeven van inhoudelijke en procesmatige lokale kaders en in welke mate wensen raadsleden betrokken te zijn?
   c Hoe sluit dit aan op het regionale participatieproces: heeft er afstemming plaatsgevonden binnen de RES regio?
   d Heeft de gemeenteraad voldoende mogelijkheden gehad om te reageren op de concept RES, daar invloed op uit te kunnen oefenen en daarop het lokale participatieplan toe te snijden?

Uitvoering van participatie

3 Wanneer en in welke vorm heeft inwonersparticipatie plaatsgevonden?
   a Wanneer en hoe op regionaal en lokaal niveau?
   b Welke verwachtingen zijn uitgesproken richting inwoners, zowel met betrekking tot de inhoud, het proces alsmede het participatieniveau?
   c Welke vragen zijn aan inwoners voorgelegd en op welk abstractieniveau?
   d Hoe heeft de gemeente de inwoners voorbereid?
   e Heeft de regio gebruik gemaakt van het aanbod van de Participatiecoalitie en zo ja wat heeft dit opgeleverd?

4 Hoe heeft 'lokaal eigenaarschap' een plek gekregen? In het bijzonder:
   a Hebben inwonersinitiatieven een plek binnen het participatietraject gekregen en hoe heeft de gemeente ingespeeld op die initiatieven?

5 Wanneer en hoe heeft de gemeente gezorgd voor een dialoog met zowel de gemeenteraad en inwoners?
   a Hoe zijn daarbij de gemeenteraad en inwoners voorzien van inhoudelijk feitelijke en juiste informatie over het onderwerp?
   b Hoe is omgegaan met het onderscheidt tussen meningen en feiten?

Resultaten

6 Wat zijn de resultaten van participatie tot op heden?
   a Wat zijn inhoudelijke resultaten? (denk aan goede ideeën, oplossingsrichtingen, concrete projecten et cetera)

b Wat zijn samenwerkingsresultaten: denk aan het ontstaan van samenwerkingsverbanden tussen de gemeente en partijen uit de samenleving en/of tussen partijen uit de samenleving onderling?
c Wat zijn democratische resultaten: denk aan inwoners hebben daadwerkelijk invloed gehad op de invulling van de RES, het in beeld krijgen van belangen en politieke keuzevraagstukken, zorgvuldige afweging tussen belangen mogelijk maken et cetera.

7 Welke ervaringen heeft de gemeente opgedaan bij participatie rondom de RES 1.0 en hoe zijn deze ervaringen verder geborgd voor het vervolgproces?
a Hoe wordt omgegaan met het wijzigen of toevoegen van kaders na RES 1.0?

Lessen voor de toekomst

8 Welke lessen kunnen worden getrokken?
a Wat is bestuurlijk en ambtelijk nog nodig om het beleid en de uitvoering van participatie rondom de RES nog verder te versterken?
b Welke zijn daarvan ook nuttig voor participatietrajecten ten aanzien van complexe maatschappelijke opgaven in het algemeen?

Bijlage 2 Evaluatie- en normenkader

Vier kwaliteitsmaatstaven

I Kwaliteit van samenwerking

Werkwijze en spelregels
- Er is een gedeelde en gedragen werkwijze
- De spelregels zijn helder

Constructieve samenwerking
- Opbouwende interactie over en weer
- Goede sfeer en goede persoonlijke verhoudingen
- Alle betrokkenen dragen bij

Heldere rol en taakverdeling
- Alle betrokkenen weten wie welke rol speelt (bestuursstijl/ participatievorm)

Informatievoorziening
- Tijdige, volledige en relevante informatievoorziening over en weer

II Professionele vormgeving

Goede voorbereiding en passend proces
- Passende aanpak voor een interactief proces: openheid, duidelijkheid, heldere doelen en beoogde meerwaarde participatie, geschikt onderwerp en voldoende capaciteit en middelen
- Passende bestuursstijl en werkvormen
- Heldere rolverdeling
- Adequate tussentijdse informatie

Goed verwachtingenmanagement

Voor participanten is duidelijk:
- Waarover zij kunnen meepraten en waaraan zij kunnen meedoen
- Hoeveel beleidsruimte er is en welke inbreng zij daarin hebben
- Welke rol zij innemen en hoeveel invloed ze in die hoedanigheid hebben
- Welke toezeggingen de overheden doen en hoe hard deze zijn
- Hoe het gehele proces er uitziet, in welke fase zij mee kunnen doen, wanneer en hoe de overheden reageren en welke resultaten zij mogen verwachten

Voorwaarden → **Resultaat**

III Realisatiekracht

Inhoudelijke verrijking
- (Nieuwe/betere) ideeën en inzichten: effectievere of efficiëntere oplossingen
- Meer ambitie door krachtenbundeling
- Delen van verantwoordelijkheid en eigenaarschap: ieders bijdrage aan de realisatie is helder

Slagvaardige realisatie van maatschappelijke opgaven
- Effectief: middelen en capaciteit zijn gericht op de doelen
- Snellere realisatie door bundeling van krachten en middelen
- Doelmatig: goedkoper door benutten van synergie

IV Democratie

Draagvlak onder betrokkenen
- Inspelen op wat leeft in de samenleving
- Steun voor de inhoudelijke uitkomsten
- Steun voor het proces en tevredenheid over het proces

Versterken vertrouwen en wederzijds begrip
- Zichtbaar invloed op de besluitvorming
- Respectvolle dialoog: elkaar willen leren kennen en rekening met elkaar houden

Open en zorgvuldige afweging van belangen
- Zorgvuldige afweging door de raad vanuit goed zicht op de situatie en alle relevante belangen.
- De gemeente legt verantwoording af richting deelnemers over de gemaakte afwegingen.

Tijdige participatie over het juiste onderwerp
- Voldoende deelname en betrokkenheid onder belanghebbenden
- De inbreng van participanten kan tot zijn recht komen

Bijlage 3 Regionale besluitvormingsproces

RES 1.0 Holland Rijnland

Holland Rijnland werkte in vier fases naar de totstandkoming van de RES 1.0 toe:[94]

Fase 1: Basis leggen 2016 – 1 oktober 2020 • Plan van Aanpak RES 1.0 • Uitwerken kansenkaart elektriciteit naar één scenario • Verwerken Wensen & Bedenkingen partners	**Fase 3: Uitwerking en Productie** 1 januari 2021 t/m 1 april 2021 • Vraag en aanbod warmte gekoppeld • Zoekgebiedenkaart elektriciteit • Doelstelling, instrumentarium en monitoring energiebesparing • Visie op laadinfrastructuur • Reductiedoelstellingen mobiliteit
Fase 2: Participatie en Uitwerking 1 oktober 2020 t/m 1 januari 2021 • Regionale enquête inwoners • Webinars voor bestuurders • Participatie op gemeenteniveau	**Fase 4: Besluitvorming** 1 april 2021 t/m 30 juni • Regionale raadsbijeenkomst • Besluitvorming bij gemeenten, hoogheemraadschap en provincie

Fase 1. In maart 2020 levert Holland Rijnland de Concept RES op. Een maand later, op 29 april, organiseert Holland Rijnland een webinar voor bestuurders en raadsleden van de gemeenten, hoogheemraadschap en de provincie waarin de regio de concept RES toelicht. Tijdens deze bijeenkomst is er gelegenheid om vragen te stellen. Op 2 april 2020 verzend de regio de concept RES aan de gemeenten zodat de raden hun Wensen & Bedenkingen erop kunnen geven. De gemeente Oegstgeest heeft haar Wensen & Bedenkingen op 20 mei 2020 naar Holland Rijnland gestuurd en gemeente Voorschoten op 11 juni 2020.

Fase 2. Voor de participatie heeft Holland Rijnland een Participatie Toolbox beschikbaar gesteld waar gemeenten uit kunnen putten. Deze toolbox bevat enkele notities die bestuurders en ambtenaren kunnen helpen bij het inrichten van hun participatie.[95] De notities richten zich op het betrekken van 'het stille midden' en 'jongeren', maar geven ook handvatten voor het organiseren van inloopavonden, straatgesprekken en online sessies. Ter ondersteuning van deze participatie heeft Holland Rijnland een notitie opgesteld over communicatie met inwoners met daarin drie kernboodschappen om de RES toe te lichten: Wat gaan we doen? Op wat voor manier gaan we onze doelen halen? Hoe nu verder?.[96] Tot slot heeft Holland Rijnland het bureau E:M+MA in de hand genomen om voor de gemeenten een Participatieplan op te stellen die zij kunnen volgen.

Fase 3. Deze fase staat in het teken van de verdere uitwerking van de zoekgebiedenkaarten e.d. en de verwerking van de Wensen & Bedenkingen en/of de input van inwoners die hebben geparticipeerd in de gemeentelijke participatietrajecten. Op 1 februari 2021 zijn de uitkomsten

[94] Op Naar Neutraal: de regionale energiestrategie Holland Rijnland, Proces. Te raadplegen op: https://wijzijnon.nl/de-regionale-energiestrategie/proces
[95] Holland Rijnland, Op naar neutraal, Toolbox (14 oktober 2020). Te raadplegen via: de website.
[96] Holland Rijnland, Op naar neutreaal, Key Message House RES Holland Rijnland (14 oktober 2020). Te raadplegen via: de website.

bekend van het doorrekenen door het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en NP RES van de verschillende plannen en opties. Februari en maart 2021 staan voor Holland Rijnland in het teken van het opstellen van de definitieve RES.

Fase 4. Deze fase staat in het teken van het opleveren van RES 1.0 en het voorleggen ter besluitvorming aan de gemeenten, het hoogheemraadschap en de provincie. Gemeente Oegstgeest heeft de RES 1.0 op 3 juni 2021 vastgesteld en gemeente Voorschoten op 10 juni 2021.

De RES 1.0 regio Holland Rijnland is in juni 2021 vastgesteld door de gemeenten Oegstgeest en Voorschoten.

RES 1.0 Rotterdam-Den Haag

Regio Rotterdam-Den Haag werkte in twee fases naar de totstandkoming van de RES 1.0 toe:[97]

Fase 1: Voorbereiding en Energieperspectief (2018-2019)	**Fase 2: Van concept naar RES 1.0 (2020-2021):**
• Bestuurlijke afspraken met de regiopartijen vastgelegd in een bestuurlijke uitgangspuntennotitie waarin is beschreven hoe de regio een nadere invulling wil geven aan de ambitie voor 2050 • Markeren van een gezamenlijk vertrekpunt (september 2018) in een Basisdocument (regioanalyse) • Ontwikkeling van het Energieperspectief 2050 (juli 2019) • Nadere verkenning van de (bestuurlijke) ambitiebepaling: Regionale Prioriteiten (juli 2019) • Plan van Aanpak Uitvoeringsprogramma RES Regio Rotterdam Den Haag (17 december 2019)	• Indienen concept RES en het resultaat van de Wensen en Bedenkingenprocedure (1 oktober 2020) • Nota van beantwoording in reactie op alle Wensen en Bedenkingen. • Samenstelling RES 1.0 (volgens planning eind maart 2021) • Informeren over RES 1.0 ten behoeve van de besluitvorming door gemeenten, waterschappen en provincie over de RES 1.0 • Voor 1 juli 2021 wordt de RES 1.0 ingediend en vastgesteld

Fase 1 staat vooral in teken van voorbereiding om tot een RES 1.0 te komen, met als vertrekpunt de bestuurlijke uitgangspuntennotitie uit februari 2017. In deze uitgangspuntennotitie hebben de verantwoordelijke bestuurders van de 28 betrokken overheden (23 gemeenten, 4 waterschappen en de provincie) afspraken vastgelegd hoe zij naar een energiestrategie willen toewerken. In het verlengde hiervan is een plan van aanpak opgesteld bestaande uit vijf hoofdstappen:

Stap 1: Markeren vertrekpunt
Stap 2: Ontwikkeling perspectieven
Stap 3: Uitwerken perspectieven
Stap 4: Ontwikkelen aanzet energiestrategie
Stap 5: Bestuurlijke ambitiebepaling energiestrategie

[97] Bron: Website Energiestrategie regio Rotterdam-Den Haag. Stappenplan: https://www.resrotterdamdenhaag.nl/proces/stappenplan/

Deze 5 stappen hebben drie tussenproducten opgeleverd. Deze drie documenten vormen tezamen de energiestrategie van de regio Rotterdam-Den Haag:

- Basisdocument: dit document beschrijft de omvang van de transitieopgave en de ruimtelijke impact.
- Energieperspectief: is het ruimtelijk-energetisch toekomstbeeld van de regionale energievoorziening.
- Regionale Prioriteiten: een eerste verkenning richting uitvoering.

Fase 2 staat vooral in het teken van de uitwerking van concept naar RES 1.0. In dit proces vindt participatie plaats met inwoners en de wensen- en bedenkingenprocedure van de gemeenteraden.

De Regionale Energiestrategie 1.0 regio Rotterdam-Den Haag is in mei 2021 vastgesteld door de gemeente Zoetermeer en in juni 2021 door de gemeenten Leidschendam-Voorburg en Wassenaar.

Bijlage 4 Respondenten- en bronnenlijst

Respondenten

Dhr.mevr, Voorletter(s)	Naam	Functie	Organisatie
Mw. Charlotte	Bos	Raadslid D66	Gemeente Leidschendam-Voorburg
Dhr. Coert	Bregman	Commissielid CU-SGP	Gemeente Leidschendam-Voorburg
Mw. Marie-Christine van der	Gronde	Raadslid GroenLinks	Gemeente Leidschendam-Voorburg
Dhr. Jan	Hendriks	Raadslid CDA	Gemeente Leidschendam-Voorburg
Dhr. Henk	Knoester	Raadslid GroenLinks	Gemeente Leidschendam-Voorburg
Dhr. Bram van	Popering	Commissielid GBLV/Gemeentebelangen	Gemeente Leidschendam-Voorburg
Dhr. Jan Willem	Rouwendal	Portefeuillehouder Duurzaamheid	Gemeente Leidschendam-Voorburg
Mw. Esmeralda van	Tuinen	Accounthouder duurzaamheidsinitiatieven	Gemeente Leidschendam-Voorburg
Mw. Monica	Velu	Raadslid GBLV/Gemeentebelangen	Gemeente Leidschendam-Voorburg
Dhr. Hanne	Regeer	Beleidsmedewerker Duurzaamheid	Gemeente Leidschendam-Voorburg
Er is gesproken met 15 betrokken deelnemers aan de participatie uit de samenleving			Gemeente Leidschendam-Voorburg
Mw. Melanie van	Driel	Raadslid Progressief Oegstgeest	Gemeente Oegstgeest
Dhr. Peter	Glasbeek	Portefeuillehouder	Gemeente Oegstgeest
Mw. Debbie van	Haastrecht	Programmamanager Duurzaamheid	Gemeente Oegstgeest
Dhr. Tobias van der	Hoeven	Raadslid CDA	Gemeente Oegstgeest
Mw. Petra van der	Meij	Senior adviseur Duurzaamheid & Energietransitie	Gemeente Oegstgeest
Mw. Sabine	Natrop	Senior Communicatieadviseur	Gemeente Oegstgeest
Mw. Karin	Rosdorff	Raadslid Hart voor Oegstgeest	Gemeente Oegstgeest
Dhr. Arne-Jan	Vos	Raadslid D66	Gemeente Oegstgeest
Dhr. Willem	Wensing	Commissielid VVD	Gemeente Oegstgeest
Dhr. Bas	Wijnsouw	Senior adviseur Strategie en Bestuur	Gemeente Oegstgeest
Er is gesproken met 10 betrokken deelnemers aan de participatie uit de samenleving			Gemeente Oegstgeest
Dhr. Albert	Deuzeman	Raadslid GroenLinks	Gemeente Voorschoten
Dhr. Marcel	Havenaar	Strategisch adviseur	Gemeente Voorschoten
Dhr .Wim	Haver	Beleidsmedewerker Duurzaamheid	Gemeente Voorschoten
Mw. Jolien	Schroot	Raadslid D66	Gemeente Voorschoten
Mw. Nicole	Spaans	Raadslid GroenLinks	Gemeente Voorschoten
Mw. Erika	Spil	Portefeuillehouder	Gemeente Voorschoten
Dhr Jasper	Wegman	Adviseur participatie	Gemeente Voorschoten
Er is gesproken met 7 betrokken deelnemers aan de participatie uit de samenleving			Gemeente Voorschoten
Dhr. Ritske	Bloemendaal	Portefeuillehouder Duurzaamheid	Gemeente Wassenaar
Dhr. Iwein	Borm	Raadslid VVD	Gemeente Wassenaar
Mw. Annelies	Heijl	Raadslid D66	Gemeente Wassenaar

Dhr.mevr, Voorletter(s)	Naam	Functie	Organisatie
Dhr. Alexander	Oostermeijer	Plaatsvervangend gemeentesecretaris	Gemeente Wassenaar
Dhr. Rik te	Raa	Projecteider LES	Gemeente Wassenaar
Dhr. Ruben	Ribbius	Procesmanager LES	Gemeente Wassenaar
Er is gesproken met 2 betrokken deelnemers aan de participatie uit de samenleving			Gemeente Wassenaar
Mw. Nancy	Buitenweg	Beleidsadviseur Energietransitie	Gemeente Zoetermeer
Dhr. Maarten ter	Hoeve	Bestuursadviseur	Gemeente Zoetermeer
Mw. Marijke van der	Meer	Raadslid Zó! Zoetermeer	Gemeente Zoetermeer
Dhr. Robin	Paalvast	Portefeuillehouder	Gemeente Zoetermeer
Dhr. Hans van	Rijn	Commissielid Zoetermeer Vooruit	Gemeente Zoetermeer
Mw. Sabin	Sahan	Commissielid VVD	Gemeente Zoetermeer
Dhr. Jan Willem	Schotel	Raadslid VVD	Gemeente Zoetermeer
Dhr. Peter	Verheggen	Programmamanager/senior beleidsadviseur: Energietransitie en Biodiversiteit	Gemeente Zoetermeer
Mw. Lara	Verheij	Adviseur Communicatie en Participatie	Gemeente Zoetermeer
Dhr. David	Weekenstroo	Raadslid CDA	Gemeente Zoetermeer
Er is gesproken met 6 betrokken deelnemers aan de participatie uit de samenleving			Gemeente Zoetermeer

Bronnenlijst

Volg-nr.	Maand	Jaar	Titelbeschrijving
Bovenlokale organisaties Holland Rijnland en Rotterdam-Den Haag			
1	-	-	Energieregio Rotterdam Den Haag, *Tijdlijn RES van Concept naar RES 1.0*, Proces Wensen en Bedenkingen (1/2), zonder datum (z.d.)
2	-	-	Holland Rijnland, *Schema wensen en bedenkingen Concept RES Holland Rijnland analyse*, excelsheet, 2020
3	-	-	Energieregio Rotterdam Den Haag, Leaflet, *Dilemma's RES Rotterdam Den Haag*, z.d.
4	-	-	Energieregio Rotterdam Den Haag, Leaflet, *Wensen en Bedenkingen bij de Concept RES van Energieregio Rotterdam Den Haag*, z.d.
5	-	-	Holland Rijnland, *Key Message House RES Holland Rijnland*, z.d.
6	-	-	Holland Rijnland, *Communicatiedocumenten*, z.d.: – Het stille midden betrekken bij de energietransitie – Inloopavonden organiseren – Jongeren betrekken bij de Energietransitie – Straatgesprekken – Tips en tops online sessies & webinars – Handleiding online sessies over grootschalige duurzame energie
7	-	-	De Participatiecoalitie, *Menukaart Participatiecoalitie Regionale Energie Strategieën*, z.d.
8	12	2017	RES Rotterdam Den Haag, notitie, *Uitgangspunten en toelichting RES, Naar een betaalbare betrouwbare schone en veilige energievoorziening voor iedereen in de regio Rotterdam Den Haag in 2050*, 18 december 2017
9	7	2018	RES Rotterdam Den Haag, brief aan colleges gemeenten Energieregio Rotterdam Den Haag, *Stand van Zaken Energiestrategie regio Rotterdam Den Haag*, 24 juli 2018
10	3	2019	Provincie Zuid-Holland, *Instrument Participatiekompas bij provinciale opgaven*, maart 2019
11	4	2020	RES Rotterdam Den Haag, brief aan gemeenten, provincie Zuid Holland en Waterschappen, *Bestuurlijke weging Concept RES Regio Rotterdam Den Haag*, 22 april 2020
12	5	2020	Provincie Zuid-Holland, *Analyse participatie energiestrategieën Zuid-Holland*, mei 2020
13	9	2020	E:M+MA., *Communicatie- & participatieplan RES Holland Rijnland, Inwoners en lokale stakeholders*, september 2020
14	10	2020	Ministerie van Economische zaken en Klimaat, *Bevoegdheden overheden bij procesparticipatie en financiële participatie*, Nationaal programma RES, oplegger en factsheet, oktober 2020
15	11	2020	E:M+MA, *Quick scan participatie RES Rotterdam Den Haag*, november 2020
16	3	2021	Energieregio Rotterdam Den Haag, *RES 1.0: Regionale Energiestrategie Rotterdam Den Haag*, 31 maart 2021
17	4	2021	Holland Rijnland, *Regionale Energiestrategie Holland Rijnland, Op naar Neutraal*, april 2021. Inclusief: – Bijlage 6.7: *Omgevingsparticipatie in energieprojecten*, 19 januari 2021 – Bijlage 8.1: *Inwoners aan het woord over de energietransitie*, vragenlijst over de energietransitie in de RES-Regio Holland Rijnland, 6 januari 2021 – Bijlage 8.2: *Inwoners aan het woord over de energietransitie*, aanvullende vragenlijst over de energietransitie in de RES-Regio Holland Rijnland (verdieping op ruimtelijke voorwaarden en financiële participatie), 24 januari 2021 – Bijlage 8.3: *Opbrengsten lokale participatie*, z.d.

Volg-nr.	Maand	Jaar	Titelbeschrijving
18	11	2021	Het PON &Telos, *Procesevaluatie totstandkoming RES Rotterdam Den Haag*, conceptrapportage (onder embargo), onderzoek verricht in opdracht van RES Rotterdam Den Haag, november 2021
Gemeente Leidschendam-Voorburg			
19	-	-	Gemeente Leidschendam-Voorburg, *Stand van zaken, plannen en ervaringen RES Rotterdam Den Haag, gemeente Leidschendam-Voorburg*, z.d.
20	-	-	Gemeente Leidschendam-Voorburg , *Eindverslag van de inspraak inzake Lokale Energie Strategie en transitievisie Warmte*, z.d
21	10	2020	Gemeente Leidschendam-Voorburg, *Energietransitie*, Onderzoek naar kennis, houding en gedragingen van inwoners op het gebied van de klimaat- en energietransitie, oktober 2020
22	6	2020	Gemeente Leidschendam-Voorburg, Visie en uitgangspuntennotitie *Lokale Energie Strategie*, vastgesteld door de raad op 10 juni 2020
23	10	2021	Gemeente Leidschendam-Voorburg, *Transitievisie Warmte Leidschendam-Voorburg, definitief*, 1 oktober 2021
24	10	2021	Gemeente Leidschendam-Voorburg, *Lokale Energie Strategie, definitief*, z.d.
25	6	2021	Gemeente Leidschendam-Voorburg, *Roadmap Leidschendam-Voorburg, Buurkracht*, juni 2021
26	6	2021	Gemeente Leidschendam-Voorburg, *Nieuwe energie in Leidschendam-Voorburg*, hoe de gemeente aardgasvrij en CO_2-neutraal wordt in tien punten, 30 juni 2021
Gemeente Oegstgeest			
27	4	2020	Gemeente Oegstgeest, *Leidraad voor participatie in Oegstgeest*, 28 april 2020
28	9	2020	Gemeente Oegstgeest, *Plan van Aanpak, Uitwerking Leidraad voor participatie in Oegstgeest*, 8 september 2020
29	10	2020	Gemeente Oegstgeest, presentatie, *Schema Participatie en uitwerking, uitwerking en productie, besluitvorming RES*, periode 1 oktober 2020 tot juni 2021, z.d.
30	12	2020	Gemeente Oegstgeest, *excelsheet, Antwoorden vragenlijst TVW inclusief participanten Gemeente Oegstgeest, overzicht*, 28 december 2020
31	1	2021	Gemeente Oegstgeest, *Notitie participatieopbrengst RES Gemeente Oegstgeest*, 21 januari 2021
32	1	2021	Gemeente Oegstgeest, raadsmededeling, *Stand van zaken participatie Transitievisie Warmte en Regionale Energiestrategie*, 5 januari 2021
33	1	2021	Gemeente Oegstgeest, *Geactualiseerde oplegnotitie bij Wensen en bedenkingen Concept RES*, 15 januari 2021
34	1	2021	Gemeente Oegstgeest, collegevoorstel, *Notitie participatieopbrengst RES Gemeente Oegstgeest*, 21 januari 2021
35	2	2021	Gemeente Oegstgeest, *Overzichtsdocument duurzaamheid 2021*, aantekeningen raadssessie 22 april 2021, versie 24 februari 2021
36	2	2021	Gemeente Oegstgeest, collegevoorstel, *Wensen en Bedenkingen en Opbrengst participatie RES*, 10 februari 2021
37	2	2021	Gemeente Oegstgeest, notitie, *Overzicht reactie op wensen en bedenkingen van Oegstgeest*, 11 februari 2021
38	2	2021	Gemeente Oegstgeest, raadsmededeling, *Wensen en Bedenkingen en Opbrengst participatie RES*, 23 februari 2021
Gemeente Voorschoten			
39	-	2019	Gemeente Voorschoten, *Participatienota Samen maken wij Voorschoten*, z.d.
40	-	2019	Gemeente Voorschoten, *Overzicht reacties op concept Burgerparticipatienota Voorschoten*, z.d.
41	-	2019	Gemeente Voorschoten, participatieschema, *Op weg naar een CO_2-neutraal Voorschoten*, z.d.
42	-	2019	Gemeente Voorschoten, beantwoording technische/informatieve vragen door het college aan Voorschoten Lokaal over lopende agendapunten: *Cie B&B 4 juli 2019, agendapunt 4: Nota Burgerparticipatie*, 2 juli 2019

Volg-nr.	Maand	Jaar	Titelbeschrijving
43	7	2019	Fracties D66, PvdA, GroenLinks, CDA, SP en Ons Voorschoten, motie 122, *Aanstellen Taskforce participatie*, motie aangenomen 18 juli 2019
44	7	2019	Alliantie Burgers Voorschoten, *Burgermotie: Kaderplan Participatiebeleid Voorschoten, Participeren: moeten we samen leren*, 2 juli 2019
45	7	2019	Gemeente Voorschoten, raadsvoorstel en -besluit, *Vaststelling participatienota Samen maken we Voorschoten*, 18 juli 2019
46	-	2020	Gemeente Voorschoten, *Wensen en bedenkingen Leidse regio Concept RES*, z.d.
47	2	2020	Gemeente Voorschoten, *Flitspeiling Milieubeleidsplan*, februari 2020
47	6	2020	PvdA Voorschoten, persbericht: *PvdA wil 'mienskip' bij denken over regionale energiestrategie*, 14 juni 2020
49	6	2020	Gemeente Voorschoten, brief college aan het dagelijks bestuur van Holland Rijnland, *Wensen en bedenkingen over de concept-RES Holland Rijnland*, 11 juni 2020
50	11	2020	PvdA Voorschoten, persbericht: *Steun advies rekenkamercommissie voor handhaving energiebesparingsplicht bedrijven en instellingen*, 10 november 2020
51	1	2021	Gemeente Voorschoten, informatiebrief aan de raad, *Resultaten burgerpeiling en ondernemerspeiling*, documentnummer 223636, 26 januari 2021. Inclusief: – *Rapporten burgerpeiling en ondernemerspeiling*, uitgevoerd door SCC Consultancy in opdracht van gemeente Voorschoten, oktober 2020
52	2	2021	Gemeente Voorschoten, Informatiebrief aan de raad, *Traject kwaliteitsverbetering participatie*, documentnummer 231298, 12 februari 2021. Inclusief: – Informatienota, *Tussenstand kwaliteitsverbetering inwonersparticipatie*, januari 2021
53	2	2021	Gemeente Voorschoten, Informatiebrief aan de raad, *Regionale Energie Strategie (RES) 1.0*, 23 februari 2021
54	2	2021	Gemeente Voorschoten, brief aan dagelijks bestuur van Holland Rijnland, *Opbrengst participatietraject RES 1.0*, 23 februari 2021. Inclusief bijlage: – Opbrengst digitale inloopavond RES op 26 januari 2021
55	2	2021	Alliantie Burgers Voorschoten, email aan leden gemeenteraad, *Reactie Alliantie Burgers Voorschoten op Informatienota Tussenstand kwaliteitsverbetering inwonersparticipatie*, 23 februari 2021
56	3	2021	Gemeente Voorschoten, raadsvoorstel en -besluit, *Vaststelling nota van beantwoording en vaststelling Visie op klimaat (VEK)*, 4 maart 2021. Inclusief bijlagen: – Bijlage 1: *Nota van beantwoording op VO MBP*, z.d. – Bijlage 2, rapport, *Onze visie op Energie en Klimaat*, z.d. – Bijlage 3, infographic, *Samenwerken aan milieu- en klimaatdoelen*, 2020 – Bijlage 4: informatiebrief raad, *Financiering uitvoering Visie op energie en klimaat (VEK)*, zaaknr. Z-20042183, 1 oktober 2020
57	5	2021	Gemeente Voorschoten, *Participatiekompas: In 5 stappen naar een participatieaanpak*, 27 mei 2021
58	5	2021	Gemeente Voorschoten, presentatie, *Participatiekompas: In 5 stappen naar een participatieaanpak*, z.d.
59	5	2021	Gemeente Voorschoten, kaart, *Participatiekompas: In 5 stappen naar een participatieaanpak*, z.d.
60	6	2021	Leidsch Dagblad, artikel, *Voorschoten steekt een stokje voor de mogelijke aanleg van zonneweides in de Duivenvoordecorridor en de Papewegsepolder*, 11 juni 2021
61	9	2021	Gemeente Voorschoten, oplegnotitie raad, *Plan van aanpak Lokale Energie Strategie Voorschoten*, 30 september 2021
Gemeente Wassenaar			
62	1	2019	Gemeente Wassenaar, verslag, *Tweede bijeenkomst Klimaattafel*, 28 januari 2019
63	8	2019	Gemeente Wassenaar, consultatiebrief aan de raad, *Energiestrategie regio Rotterdam Den Haag*, 27 augustus 2019
64	10	2019	Gemeente Wassenaar, motie fracties VVD, D66 en Fractie Mulder, *Energiestrategie regio Rotterdam Den Haag*, 15 oktober 2019

Volg-nr.	Maand	Jaar	Titelbeschrijving
65	4	2020	Gemeente Wassenaar, *Resultaten enquête klimaattafel 7-14 april 2020*, z.d.
66	5	2020	Gemeente Wassenaar, *Advies participatie- en communicatieparagraaf RES Wassenaar*, uit collegeadvies RES Wassenaar, 12 mei 2020
67	5	2020	Gemeente Wassenaar, informatiebrief aan de raad, *Vaststelling Concept RES*, 19 mei 2020
68	7	2020	Energiestrategie regio Rotterdam Den Haag, presentatie voor gemeente Wassenaar, *Concept RES*, 6 juli 2020
69	9	2020	Gemeente Wassenaar, brief aan de stuurgroep Energieregio regio Rotterdam Den Haag, *Wensen en bedenkingen Concept RES*, 15 september 2020??
70	11	2020	Gemeente Wassenaar, uitnodiging aan eigenaren van grote daken en parkeerplaatsen in de gemeente Wassenaar, *Interactief Webinar Zon op Dak op 23 november 2020??*, z.d.
71	3	2021	Energieregio Rotterdam Den Haag, *Beantwoording wensen en bedenkingen gemeente Wassenaar*, 11 maart 2021
72	6	2021	Gemeente Wassenaar, voorstel aan de raad, *Vaststellen Regionale Energiestrategie (RES) 1.0 regio Rotterdam Den Haag*, collegebesluit 4 mei 2021, raadsvergadering 14 juni 2021
73	7	2021	Gemeente Wassenaar, presentatie, *Participatieverslag Transitie warmte*, juli 2021
74	11	2021	Gemeente Wassenaar, voorstel aan de raad, *Vaststelling Verordening inwonersparticipatie gemeente Wassenaar*, collegebesluit 28 september 2021, raadsvergadering 16 november 2021. Inclusief: – Nota van toelichting, *Verordening inwonersparticipatie gemeente Wassenaar 2021*, z.d. – *Eindverslag inspraakprocedure*, z.d. – *Raadsbesluit*, 16 november 2021
Gemeente Zoetermeer			
76	2	2018	Gemeente Zoetermeer, collegevoorstel, *Deelname RES MRDH gemeenten en afdoening motie 1706-23*, in B&W vergadering 6 februari 2018. Inclusief: – RES Rotterdam Den Haag, notitie, *Uitgangspunten en toelichting RES, Naar een betaalbare betrouwbare schone en veilige energievoorziening voor iedereen in de regio Rotterdam Den Haag in 2050*, 18 december 2017 – Bureau Overmorgen, factsheet, *Energiemix Zoetermeer*, z.d. – Gemeente Zoetermeer, motie 1706-23 van fracties CDA en GroenLinks, *Energiekansenkaart & regionale aanpak*, motie aangenomen, 26 juni 2017 – Gemeente Zoetermeer, afdoening motie van fracties CDA en GroenLinks, *Energiekansenkaart & regionale aanpak*, 30 januari 2018
77	2	2018	Gemeente Zoetermeer, *Raadsmemo Afdoening motie 1706-23 energiekansenkaart en regionale samenwerking*, 22 februari 2018. Inclusief bijlage 1 t/m 4: – Bijlage 1: Uitgangspunten en toelichting RES – Bijlage 2: Regionaal scenario voor toekomstige energiemix Zoetermeer 2050 – Bijlage 3: Motie 1706-23 Energiekansenkaart en regionale aanpak – Bijlage 4: B&W voorstel deelname regionale samenwerking (RES) MRDH gemeenten en afdoening motie 1706-23
78	8	2018	Gemeente Zoetermeer, raadsmemo, *Voortgang Regionale energiestrategie*, 10 augustus 2018
79	9	2019	Gemeente Zoetermeer, raadsmemo, *Regionaal Energieperspectief 2050*, 13 september 2019. Inclusief: – RES Rotterdam Den Haag, *Energieperspectief 2050, Energiestrategie regio Rotterdam Den Haag*, juli 2019

Volg-nr.	Maand	Jaar	Titelbeschrijving
			– *Annotatie raadsmemo Regionaal Energieperspectief 2050*, concept standpuntenlijst, raadsvergadering 13 september 2019
80	9	2019	Gemeente Zoetermeer, *Annotatie raadsmemo Regionaal Energieperspectief 2050*, concept standpuntenlijst, ter oordeelsvorming en advisering op 30 september 2019, z.d.
81	9	2019	RES Rotterdam Den Haag, presentatie, *Informatiebijeenkomst Energieperspectief 2050 gemeente Zoetermeer*, 30 september 2019
82	-	2020	Gemeente Zoetermeer, *Ingekomen reacties concept RES*, 2020??
83	1	2020	Gemeente Zoetermeer, raadsvoorstel en -besluit, *Kadernota Samenspraak en Samenspraakverordening 2020,* 17 februari 2020. Inclusief: – *Kadernota Samenspraak, helder voor iedereen*, januari 2020 – *Samenspraakverordening inzake de wijze waarop ingezetenen en belanghebbenden bij de voorbereiding van gemeentelijk beleid worden betrokken*, geconsolideerd, z.d.
84	1	2020	Gemeente Zoetermeer, raadsmemo, *Besluitvormingsproces concept Regionale Energie Strategie - afdoening toezegging 225*, 29 januari 2020
85	2	2020	Gemeente Zoetermeer, *Annotatie actualisatie Programma Duurzaam & Groen Zoetermeer,* concept standpuntenlijst, voor besluitvorming op 17 februari 2020, z.d. Inclusief: – *Programma Duurzaam & Groen 2020-2023*, z.d. – *Raadsvoorstel Actualisatie Programma Duurzaam & Groen Zoetermeer*, 17 februari 2020 – *Raadsbesluit Actualisatie Programma Duurzaam & Groen Zoetermeer*, 17 februari 2020
86	7	2020	Gemeente Zoetermeer, *diverse emailberichten m.b.t. digitale inwonersconsultatie over de Regionale Energiestrategie*, 8 juli 2020
87	9	2020	Gemeente Zoetermeer, memo aan de raad, *Reactie college op ingediende 'zienswijzen' concept Regionale Energiestrategie*, zonder de reactie als bijlage, 4 september 2020
88	9	2020	Gemeente Zoetermeer, *Nota van reacties college op zienswijzen/bedenkingen/ aandachtspunten van de inwoners/stakeholders op het concept van de Regionale Energiestrategie Rotterdam Den Haag*, 4 september 2020
89	9	2020	Gemeente Zoetermeer, raadsvoorstel en -besluit , *Concept Energiestrategie regio Rotterdam Den Haag (RES),* uiterste behandeldatum 23 september 2020. Inclusief: – *Annotatie raadsvoorstel Concept Energiestrategie regio Rotterdam Den Haag (RES)*, voor besluitvorming op 21 september 2020 – RES Rotterdam Den Haag, conceptbrief aan Nationaal Programma Regionale Energiestrategie, *Concept RES Regio Rotterdam Den Haag*, 1 juni 2020
90	9	2020	Gemeente Zoetermeer, *Raadsvoorstel Concept Energiestrategie regio Rotterdam Den Haag (RES)*, 30 september 2020 (zaak-id.: 0637590932). Inclusief bijlagen 1 t/m 9.
91	10	2020	Generation.Energy, *Lokale verkenning potentie en wenselijkheid windenergie en zonnestroom binnen en buiten de stad Zoetermeer*, oktober 2020
92	11	2020	Gemeente Zoetermeer, raadsmemo, *Lokale verkenning potentie en wenselijkheid wind en zonlocaties en samenspraak (participatie) traject*, 6 november 2020. Inclusief: – *Procesvoorstel samenspraak (participatie) Lokale Verkenning potentie en wenselijkheid windenergie en zonnestroom binnen en buiten de stad*, z.d.
93	11	2020	Gemeente Zoetermeer, *Eindverslag participatie windenergie en zonnestroom:* Onderdeel van de lokale verkenning windenergie en zonnestroom in Zoetermeer, november/december 2020
94	1	2021	Gemeente Zoetermeer, raadsvoorstel en -besluit, *Lokale verkenning windenergie en zonnestroom,* 25 januari 2021

Volg-nr.	Maand	Jaar	Titelbeschrijving
95	6	2021	Gemeente Zoetermeer, *Participatieverslag Transitievisie Warmte*, *Zoetermeer aardgasvrij?*, 28 juni 2021
96	10	2021	Gemeente Zoetermeer, *een document (A4) met samengestelde informatie en linkjes naar genoemde stukken over de energietransitie en de participatie*, in chronologische volgorde, 22 oktober 2021